

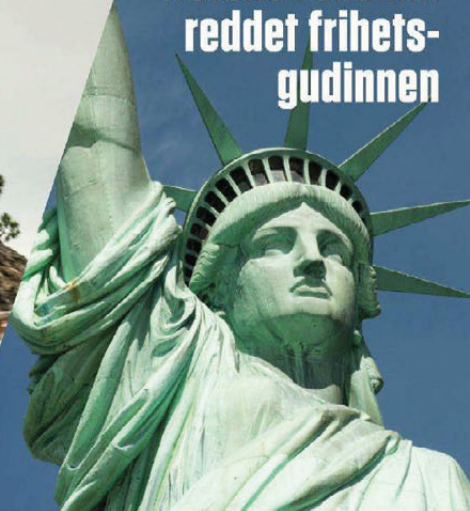
V TEST Audi A6 e-tron: SUV-killer

V
menn

UKE 52 27. DESEMBER 2024 kr 99

Norske Joachim
reddet frihets-
gudinnen

Skjød ned 80 fly
**FIENDENS
SKREKK
— FELT AV
ÉN KULE**

«Til vår galante
og verdige fiende»

RAFs hilsen på **Den røde barons** grav

UKEBLADER	bc	005	062
7 023067 500057			
nr. 62 2024 www.vimenn.no			

REPORTASJER

6 Reddet av sigarrøyk

Picasso dukker opp i det nye regjeringsskvartalet. At han i det hele tatt vokste opp og ble et kunstgeni, skyldtes en oppfinnsom lege med en sigar.

14 Livredderens avskjed

Sea King-redningshelikoptrene har takket for seg, etter 50 år og nesten 50 000 livreddende oppdrag. Her er historien om ett av dem.

24 Snøskred-tragedien

En kilometer bred snøfonne dundret nedover dalsiden mellom Oppdal og Sunndal. 32 mennesker omkom i ett av norgeshistoriens verste skred i 1868.

32 Tirpitz-ofre hviler ikke i fred

Under graving dukket det opp levninger fra tyske soldater fra krigen, midt i et boligområde i Tromsø. Det groteske funnet stammer fra senkingen av slagskipet «Tirpitz».

40 Det siste toktet

Det røde flyet til 1. verdenskrigs mest legendariske pilot, baron Manfred von Richthofen brakte sjelden godt nytt for de allierte. Han var så god at han til og med landet et fly etter sin død, oppdaget britene som fikk has på esset.

50 True Crime: Sjakkmorderen

Det er 64 ruter på et sjakkbrett. En mann bestemte seg for å drepe et menneske for hver av dem. Han klarte det nesten.

60 Skyskraper-kongen fra Troms

Amerikanerne oppdaget et problem da Frihetsgudinnen skulle reises. Den ville jo ikke tåle vinden! Mannen som ble kontakten, var den norske utvandrer Joachim Gæver.

68 Prøvekjørt: Audi A6 e-Tron

Den frister, den gjør jo det.

76 Reise: Nord-Irland

I Derry og Belfast er sporene etter de blodige årene med borgerkrig aldri langt unna.

I DENNE UKENS VI MENN ...

... kan du lese om at folk som har fått heltestatus ikke nødvendigvis klarer å beholde magemålet selv.

Manfred von Richthofen ble jageress etter 80 nedskytinger av fiendtlige fly, tysk nasjonalhelt og frimodig nok til å male flyet sitt rødt i håp om å skremme fiender med sitt blotte nærvær eller for å løfte frem sin signatur som «Den røde baron». Men heller ikke von Richthofen

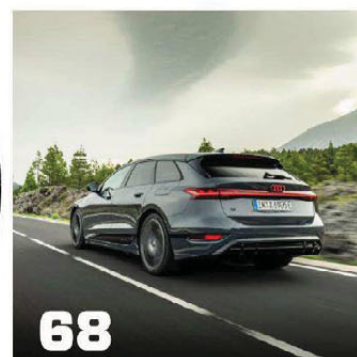
var usårbar. Han bare trodde det selv, åpenbart. Etter å ha overlevd en kule som streifet hodet, advarte legene ham. Den røde baron ville ikke innse realitetene. Kort tid etter ble han innhentet av skjebnen.

Takk for at du leser Vi Menn!

Lars-Erik Nygaard

« Mange som hadde overlevd infernoet var innesperret, og det ble hørt fortvilte bankelyder fra skroget i mange dager før lydene sakte døde hen.. »

NYHET! SEALION 7 4X4

BYD

byd.no

Den perfekte norske familiebil fra verdens største elbilprodusent

502km WLTP rekkevidde • 1500kg hengervekt

75kg takvekt • Høyt utstyrsnivå

578 l bagasjerom

**MÅ SES OG
PRØVES!**

Lanseringskampanje kun

469.900,-

Begrenset antall

Excellence-utstyrs pakke inkludert – spar 129.000,-

91,3 kWh Blade batteri • Firehjulstrekk • Panoramatak med elektrisk solskjerm • 20 tommer Michelin Pilot Sport • Fjernlysassistent
Apple Carplay og Android Auto • Dynaudio lydsystem med 12 høyttalere • 360 panorama kamera • Flerfarget atmosfærelys
Vehicle-to-Load (V2L) funksjon + V2L kabel • Stemmestyring • 15,6 tommer roterbar skjerm • Cloud Service BYD App
Trådløs mobillading med kjøling • Sportsseter med oppvarming og ventilering • Head-Up Display med navi. Les mer på byd.no

INNHOOLD

FASTE SIDER

10 Sløseriombudsmannen
Trøndersk miljøfantasi.

22 Blinksudd
Regnskogens godgutt.

30 Grafikk
Opprørerne på fremmarsj i Syria.

38 Ny viten
Fotografiet fra en annen galakse.

46 Yans 10 på topp
Historiske nyttårsdramaer.

47 Kryssord
Vinn én million!

48 Sudoku
Ukens hjernetrim.

49 Quiz
Vi Menns spesialquiz med tolv nye spørsmål – og svar.

56 Kule sider
Pondus, Lunch m.fl. og ukens vitser.

67 TimeOut
Lette nyheter.

74 Reisemix
Maltas ukjente søster-øyer, varmt vårcruise, direktefly til Sør-Korea og trugetur i Tromsø.

83 Neste uke

10

Miljøgate er kodeord for «vi skal grave ekstremt mye og legge ut masse fancy stein, som vi importerer fra Kina eller India.

LEDER

Kontrollér dem!

Forsvaret nektet i fjor 299 unge nordmenn med tilknytning til Russland, Iran og Kina, sesjon. Årsaken var – av åpenbare årsaker – problemer med sikkerhetsklarering. Men etter at saken ble tatt opp i Stortinget, viste det seg at de ikke hadde fått en individuell vurdering – de ble nektet sesjon ved en masse-utsendelse.

Dette er selvsagt ikke godt nok. En klarering er ressurskrevende, man kan for eksempel lett se for seg scenarioer der en slektning i et land som ønsker å svekke Norge, blir presset på en måte som tvinger en norsk vernepliktig til å sette slektningens helse over sin lojalitet til Norge. Men Norge ER et flerkulturelt samfunn. Vi har tusenvis av stridsføre kvinner og menn hvis foreldre er født i stater som vil oss ondt. Men de er norske nå.

Hvis noen av disse ungdommene ikke kan sikkerhetsklareres, så er det helt OK – systemet fungerer. Men den jobben må faktisk myndighetene bare gjøre. Men vi kan ikke ha et militært forsvar som avskjærer dyktige norgespatrioter fra å forsvare landet de er født i. Forsvaret har en lang rekke fremragende soldater og offiserer hvis foreldre er født utaskjærs som ER sikkerhetsklarert – og som et av verdens minste land trenger vi dem sårt.

Redaktør:
Alexander Øystå
alexander.oysta@egmont.com

Story House Egmont er en del av Egmont. Egmont er et av Nordens største medieselskaper med 6300 ansatte og aktivt i 140 land. Vi er en stiftelse, og Egmont Fondet deler årlig ut over 90 millioner kroner til et bedre liv for barn og unge. Vårt motto «We bring stories to life» har sterke publisistiske verdier. Vi står bak mer enn 700 magasiner, tegneserier, Klikk.no, TV 2, Nordisk Film, kinodrift, samt flere delide selskaper.

Vi Menn arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig omtale i bladet oppfordres til å ta kontakt med redaksjonen. Pressens Faglige Utvalg er et klageorgan som behandler klager mot pressen i presse-etiske spørsmål.

Adresse: PFU, Postboks 46 Sentrum, 0101 Oslo. E post: pfu@presse.no

Mats Ulshagen
mats.ulshagen@egmont.com

Lars-Erik Nygaard
lars.erik.nygaard@egmont.com

Martin Jansen
martin.jansen@egmont.com

Jørgen Johannessen Kind
jorgen.kind@egmont.com

Tore Strøm
tore.strom@egmont.com

VIKTIG INFORMASJON OM ABONNEMENT!

Blå abonnent på bladkiosken.no
På minside.egmont.no kan du enkelt se på og administrere ditt abonnement.

KUNDESERVICE:

Tlf. hverdager 08-16: 22 58 52 30
E-postadresse: abo-vm@egmont.com
Fint om du har ditt kundenummer klart ved henvendelse til oss.
Abonnementet løper til du sier det opp.
Abonnementspriser: 1 år kr 2198,- (pristillegg utenfor Norden)

Produksjonsansvarlig:

Ingunn Elise Kristiansen,
ingunn.elise.kristiansen@egmont.com

Markedsansvarlig:

Maria Raza, maria.raza@egmont.com

Ansvarlig redaktør/direktør:

Axel Walø, axel.walo@egmont.com

ANNONSESALG:

Salgssjef Christian Dannevig, tlf: +47 90 40 92 89
christian.dannevig@egmont.com

UTGIVER:

Story House Egmont
ISSN 0042-4951

Besøksadresse redaksjon, markedsavdeling,
annonseavdeling: Nydalsveien 12, Oslo

Postadresse: Vi Menn,
Postboks 4980 Nydalen, 0441 Oslo
Tlf: 22 77 20 00

Redaksjonen overtar intet ansvar for manuskripter og bilder som ikke er bestilt. Vi Menn publiserer også digitalt og betaler i utgangspunktet ikke flere honorarer for samme artikkel. Dette blad må ikke utleies i ervervsmessig øyemed.

TRYKK: Egmont Printing Service

story house
EGMONT

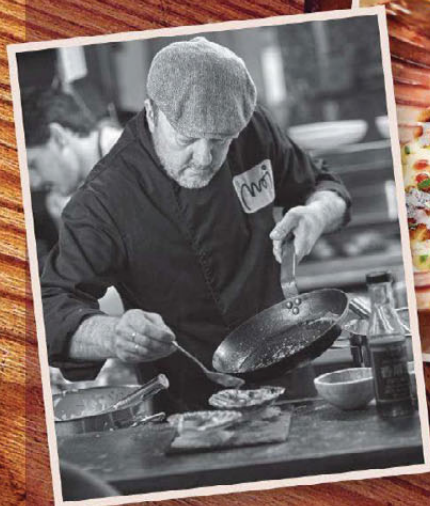
Favoritt- måltidene fra Farmen!

I TV 2-serien «Farmen kjendis» var det naturlig for Trond Moi å ta rollen som kokk på gården.

Han briljerer med lekre og smakfulle retter med et begrenset utvalg råvarer, til stor glede for deltakerne.

Nå kan du selv skape hverdagsgourmet på kjøkkenet – akkurat som Trond! Han viser deg hvordan du med få ingredienser kan trylle fram bærekraftige, sunne og ikke minst smakfulle retter!

I boka får du oppskrifter på favorittmåltidene til deltakerne, festmenyene og middagene som alle jublet over, og kokkens egne signaturretter. Trond byr også på noen hemmelige smøtips som gir kokken zen, alt du kan gjøre med poteten, eggeretter, grønnsaksretter, bakverk, tilbehør og desserter.

Trond så hva som måtte gjøres – det gjorde ikke alltid vi andre. Det tok en stund før vi skjønnte at pausene alltid burde brukes til å skrelle poteter, slik at alle kunne holde seg mette.

Elin Tvedt

I ettertid har jeg tenkt på hvor snill Trond er, og hvor mye han jobbet. Han var oppe før alle andre, og stod på og passet på at alle fikk mat. Han jobbet beinhardt med ukesoppdragene i tillegg. Han er bare snill rett igjennom, hele fyren, og en skikkelig arbeidskar.

Alexander Stenfeldt Seterstøl

TROND MOI
NINA LØDEMEL

Farmen-kokeboka

MATEN & MOI

Få det beste ut
av råvarene

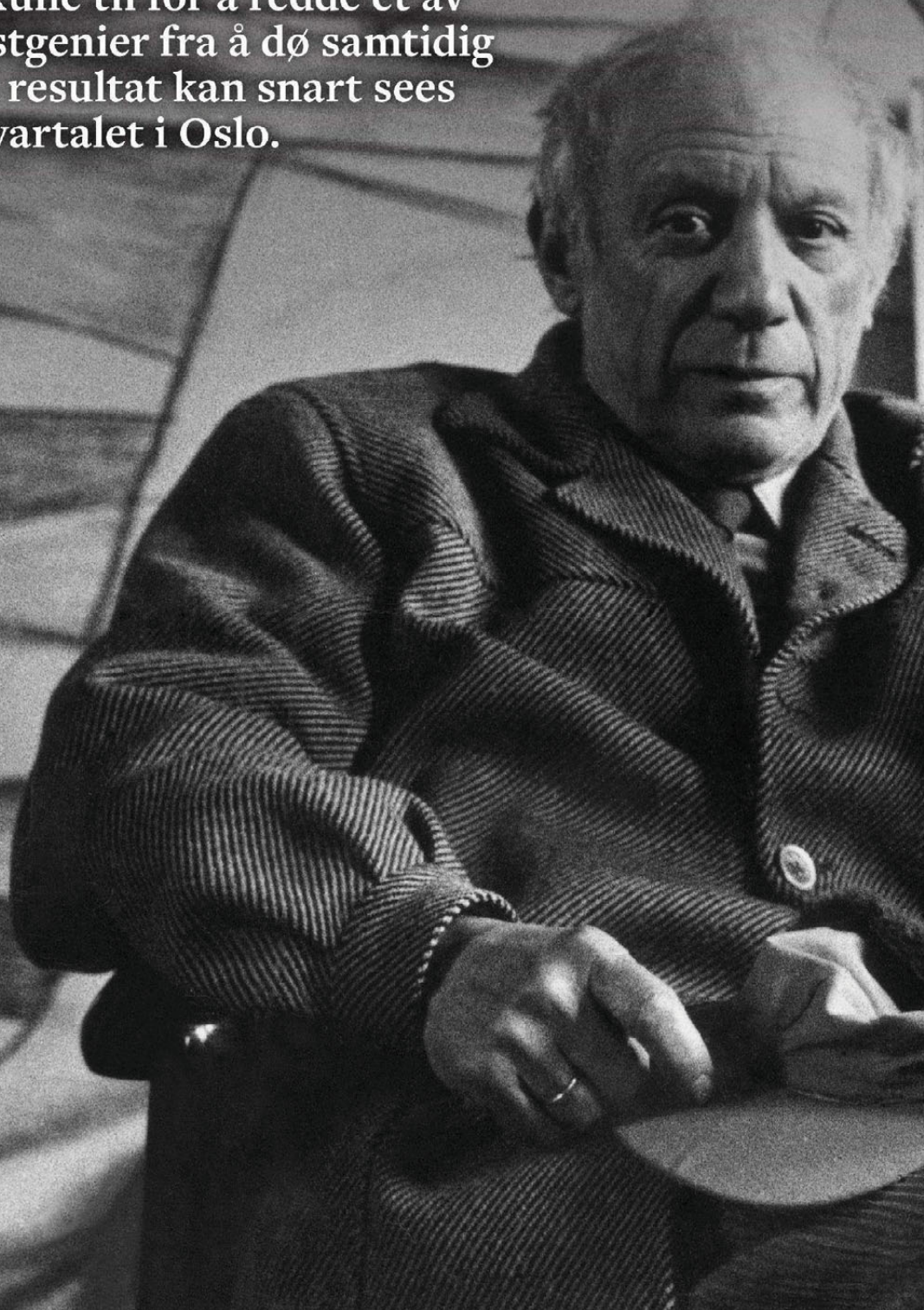
Enkelt, godt og
bærekraftig

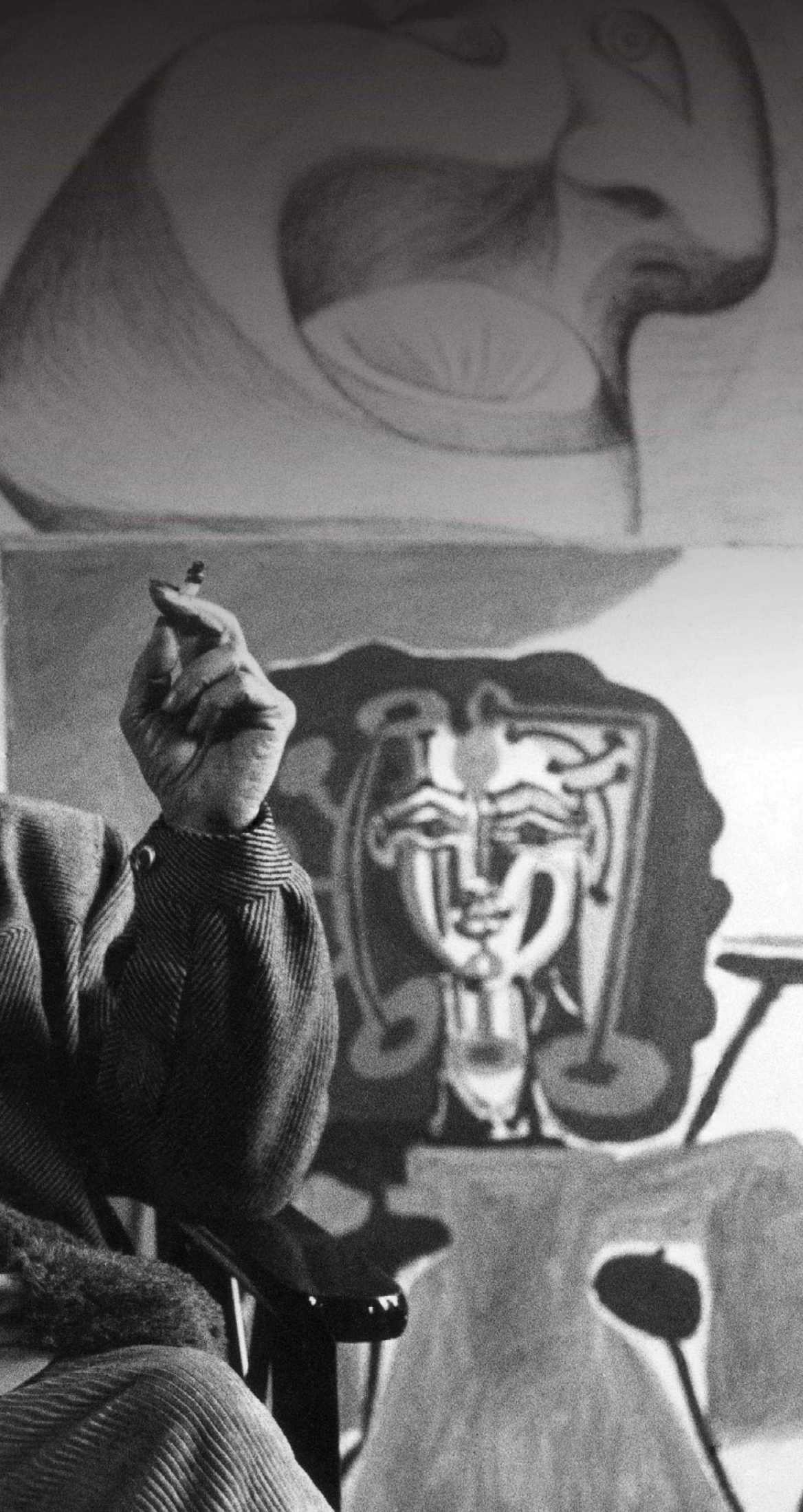
EGMONT

Veil. pris kr 449,- | I salg hos Bladkiosken.no eller en bokhandel nær deg!

GENIET REDDET AV PASSIV RØYKING

En sky av sigarrøyk midt i trynet på den nyfødte babyen var alt som skulle til for å redde et av verdens fremste kunstgenier fra å dø samtidig som han ble født. Ett resultat kan snart sees i det nye regjeringskvartalet i Oslo.

Tekst: **Nils P. Thuesen**

Foto: **NTB**

Guttebarnet overlevde som ved et under. Fødselen i den spanske byen Malaga 25. oktober 1881, hadde vært både langvarig og dramatisk. Samtlige som var til stede i huset ved Plaza de la Merced, regnet barnet som dødfødt. Men ikke fødselslegen. Han blåste sigarrøyk inn i den nyfødtes nesebor. Barnet gjorde som de fleste ville gjort; han begynte å hoste, ble ildrød i ansiktet og skrek i raseri. Det skulle bli siste gang Pablo Picasso ble tatt ved nesen.

Tidlig talent

Faren tilhørte middelklassen. Han malte naturalistiske bilder, og var den første som underviste gutten. Pablo la tidlig for dagen stor tegnebegavelse. Ifølge moren maste han alltid om «piz, piz», en forkortelse for lápiz, det spanske ordet for blyant.

Fra syvårsalderen underviste faren ham i figurtegning og oljemaleri. Pablo ble så oppslukt av å fremstille bilder at han ga blaffen i skolearbeidet. Den talentfulle gutten begynte i 1891 å signere sine malerier med morens pikenavn. Fra 1895 studerte han kunst i Barcelona, dit familien hadde flyttet etter at Pablos søster Conchita var død av difteri. Senere studerte han i Madrid. Picasso foretok regelmessige reiser til Paris der han ble påvirket av stilartene postimpresjonisme og jugend. Selv tegnet og malte han i en spartansk, enkel stil.

Produktiv

Slik innledet han den første perioden i sin kunst – den såkalte blå perioden (1901-04). De melankolske bildene er malt i blått og blågrønt, bare av og til varmet av andre farger. Prostituerte og tigere er hyppige motiver.

Hans første separatutstilling var i 1902, og fra 1904 var Picasso bofast i Frankrike. Et blå periodeeksempel er maleriet «Den gamle gitaristen» (1903) i Chicago ▶

GETTY IMAGES

GUTTEN I RØYKEN: Pablo Picasso ble blåst i live av sigarrøyk. Siden var han stort sett å se med en tent sigarett i neven.

POLITISK BILDE:
«Guernica» fra 1937
visualiserer lidelsene
under og etter den
tyske bombing av
den spanske landsbyen
Guernica. Bildet
henger i Reina Sofia-
museet i Madrid.

PEDRO BELLEZA/WIKIMEDIA COMMONS

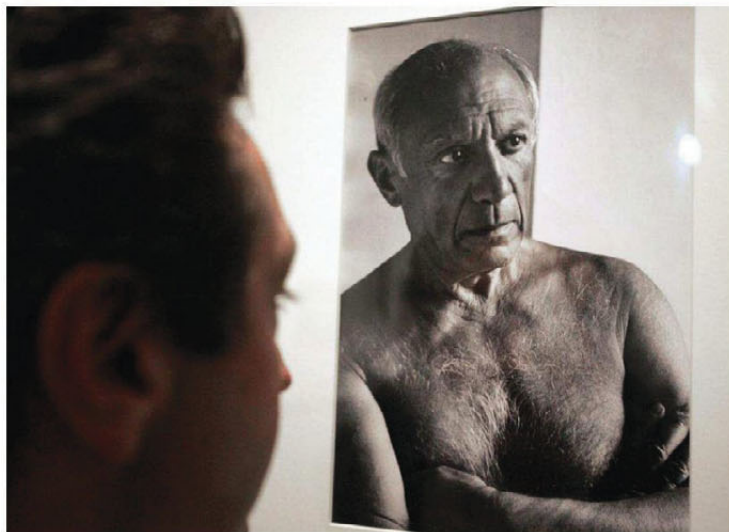
Art Museum. Et annet er «De fattiges måltid» fra 1903 i Nasjonalgalleriet i Oslo.

Den rosa perioden (1904–06) preges av en muntre stil med oransje og rosa farger. Her ser man akrobater, harlekiner og sirkusfolk. Picasso ble tidlig opptatt av kvinner, og hans første elskerinne Fernande Olivier finnes på mange av maleriene. Picassos afrikansk-påvirkede periode (1907–09) var inspirert av afrikansk og iberisk kunst, og kunsten til Paul Cézanne.

I 1907 malte Picasso det som regnes som det første kubistiske maleriet: «Pikene i Avignon». Sammen med Georges Braque nådde kubismen høydepunktet mellom 1907 og 1914. I 1912 gjorde Picasso et nytt grep ved å lage sin første collage: han limte papir og en klut på et lerret og kombinerte det med malte felt.

Malte krigens raseri

Da 1. verdenskrig sluttet i 1918 ble Picasso etter hvert stadig mer opptatt av det ekstreme og rå. Noe av det han ble mest kjent for, var den politiske protesten og det pro-republikanske bildet «Guer-

KJENDIS: Bildene og utstrålingen gjorde at Picasso selv ble motiv for berømte fotografer, som her; krigsfotografen Robert Capa. Originalprinter av Picasso-portretter har oppnådd svært høye summer i foto-auksjoner.

NTB

nica» fra 1937. Bildet av den tyske flybombingen av den spanske landsbyen Guernica, historiens første bombeangrep fra luften mot et sivil mål i Europa, gjør fortsatt inntrykk med sin legemliggjørelse av umenneskelighet, brutalitet og håpløshet. Siden 1992 har bildet hengt i Reina Sofia-museet i Madrid.

Under 2. verdenskrig bodde nazihateren Picasso fremdeles i Paris mens tyskerne okkuperte byen. Picasso ble ofte plaget av tyskerne, og droppet utstillinger under krigen. Men fortsatte å male, gjorde han. Picassos frustrasjon fikk utløp i en annen syssel han engasjerte seg i – han skrev dikt. Mellom 1935 og 1959 skrev maleren mer enn 300 dikt og faktisk også to skuespill.

«... en grotesk utseende dverg som kurtiserer en vakker ung kvinnelig modell.

BJØRN ERIK PEDERSEN/WIKIMEDIA COMMONS

Picasso og kvinnene

Da Paris ble frigjort i 1944, var Picasso 63 år gammel. Han innledet et romantisk forhold til den unge kunststudenten Françoise Gilot. Med henne fikk han barna Claude (født 1947) og Paloma (født 1949). I sin bestselgende bok «Livet med Picasso» fra 1964 skildret Gilot Picassos utålelige oppførsel og myriader av erotiske sidesprang. I 1961 ble modellen og elskeren Jacqueline Roque hans andre hustru. Ekteskapet varte ut Picassos liv.

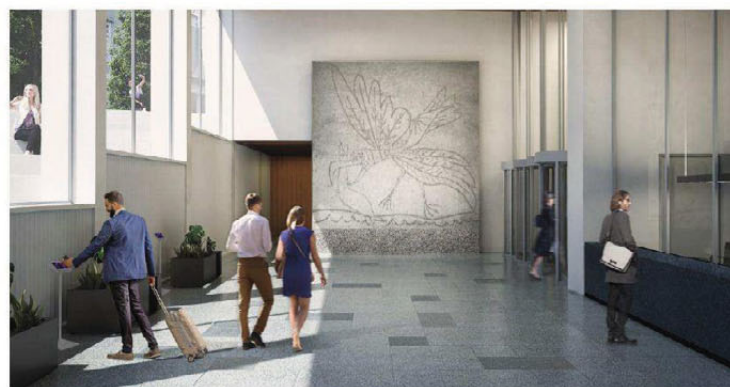
Da han var i 70-årene, og opp-tatt av å male bilder av en grotesk utseende dverg som kurtiserer en vakker ung kvinnelig modell, var Picasso en svært anerkjent og rik kunstner. Picasso var en internasjonal kjendis. Han drev verdens fremste fotografer til vanvidd med ablegøyer og påfunn. Fotografier av ham, tatt av legender

BRÅK FØR RIVING: Picassos tegning «Fiskerne» prydet endeveggen på Y-blokka i regjeringskvartalet i Oslo før komplekset ble revet etter bombeattentatet 22. juli 2011.

Etter mye rabalder ble tegningen overført til betongen av kunstneren Carl Nesjar, tatt vare på, og innlemmet i det nye regjeringskvartalet sammen med tegningen «Måken» (t. h.).

som krigsfotografen Robert Capa og portrett-giganten Arnold Newman, ble selv salgsvarer som har oppnådd ekstreme priser i auksjoner hos verdens fremste auksjonshus. Publikum var like opptatt av hans levevis i utkanten av byen Mougins eller i Provence-Alpes-Côte d'Azur syd i Frankrike, som i hans kunst.

Mindre begeistret for den

STATSBYGG

WIKIMEDIA COMMONS

MINDRE KJENT: Mange tror at Picasso bare tegnet merkelige, uformelige motiver. Men han laget også svært detaljerte tegninger. Når Sovjetunionen skulle lage frimerke med Picasso-motiv, valgte de et slikt.

energiske mannen med de ildfulle øynene, var hans to barn. Forholdet mellom dem var anstrengt til det siste. Kanskje var det fordi Picasso var mer opptatt av å unngå kunst enn å følge opp sine håpefulle.

Picasso arbeidet intenst, helt frem til sin død i Mougins 8. april 1973. Den spanskfødte maleren, billedhuggeren, keramikeren, kullisdesigneren, poeten og skuespillforfatteren ble 91 år gammel. Pablo Picasso ble gravlagt i Chateau Vauvenargues nær Aix-en-Provence i Frankrike.

Kona Jacqueline Roque nektet barna hans å gå i begravelsen.

Fortvilet og ensom etter Picassos død, tok hun livet av seg med et geværskudd i 1986, 59 år gammel. □

NAVNET SKJEMMER INGEN

Under den katolske dåp i 1881 fikk presten en solid jobb med å holde orden på barnets navn:

Om foreldrene slet med å bli enige, skal være usagt. Men barnet skulle døpes Pablo Diego José Francisco de Paula Juan Nepomuceno María de los Remedios Cipriano de la Santísima Trinidad Mártir Patricio Clito Ruiz y Picasso.

Navnerekken var til ære for katolske helgener og slektninger.

Senere i livet ble Picasso ateist. I dag er alt dette forkortet til Pablo Picasso.

Har du ris, ros eller henvendelser til Sløseriombudsmannen? Skriv til redaktør Alexander Øystå: alexander.oysta@egmont.com

Trøndersk miljøfantasi

Byrådet i Trondheim vil bruke 250 millioner kroner på miljøgate. Ergo må det kuttes i primærtjenester.

DENNE GANGEN skal vi ta en tur til bartebyen Trondheim. Etter valget i 2023 kom det overraskende på mange at partiene Høyre, Venstre og MDG skulle gå inn i byråd sammen. Når MDG får byrådsplass, innebærer det som regel sløsing med skattepenger på diverse grønne og svært kostbare prosjekter. I trønderhovedstadens byrådsplattform forhandlet MDG seg til at det skulle brukes 250 millioner skattekrone (pluss de vanlige budsjettsprekken) på en såkalt «miljøgate».

Hva er egentlig en miljøgate? Basert på erfaring fra andre byer er dette et kodeord for «vi skal grave ekstremt mye og legge ut masse fancy stein som vi importerer fra Kina eller India, og alt går ut på å sabotere parkeringsplasser». Det er MDGs kjepphest i alle byer hvor de har hatt makt.

MILJØGATEN I TRONDHEIM ble hausset opp av den nye politiske ledelsen som et ledd i et bilfritt liv i Midtbyen. I samarbeidsplattformen signaliserer de ønsket om å «frigjøre deler av Munkegata og flere andre gater og byrom i tilknytning til Torget og Nordre for et mer levende byliv».

Dette er et av løftene som byrådet er fast bestemt på å realisere,

til tross for at Trondheim, i likhet med svært mange andre kommuner, sliter økonomisk, og må kutte i primære tjenester. Kjetil Reinskou fra Høyre, finansbyråd i Trondheim, kalte forslaget til kommunebudsjettet som ble lagt frem i oktober, for «et krisebudsjett». Men miljøgate skulle de uansett satse på! Miljøgater trumfer alt.

Byutviklingsbyråd Lars Viko Gaupset fra MDG er svulstigheten selv når han beskriver miljøgaten i Adressa:

– Dette er en ganske bred aveny. Det blir vårt svar på Champs-Élysées. Det er en prakt-, parade- og festgate. Den skal bli attraktiv hver dag, ikke bare når det er store anledninger.

PÅ SEDVANLIG VIS pakkes store sløseprosjekter inn i blomstrende ordbruk og gilde løfter. Trondheims svar på Champs-Élysées, intet mindre. Miljøgaten skal selvfølgelig være fri for biltrafikk og det skal plantes trær og annen vegetasjon der, og det skal installeres benker.

Men det er ikke alle som applauderer prosjektet. I sin kronikk i Adressa 28. oktober, lurte journalist Trygve Lundemo på om byråden i det hele tatt har vært i

SMEKKFULL AV BILER

Munkegata er allerede Trondheims paradegate. Jeg håper den aldri blir som Champs-Élysées. Byråd Gaupset sa at Munkegata blir Trondheims svar på den gata i Paris, men jeg lurer på om han har vært der. For Champs-Élysées er smekkefull av biler. Butikkene som ligger der, er rådyre.

Munkegata er best når den er bilfri.

17. mai, for eksempel, er det stas å stå langt oppe i gata og se barnetoget gå forbi. Det er også fint der når det er martna, matfestival og Olavsfest.

Men trenger gata være bilfri hver eneste dag hele året? En tirsdag formiddag i november? Vil folket strømme dit da, hvis bilene forsvinner? Jeg tror ikke det. Erfaring og byutviklingsteorier forteller oss at folk trives best i mer intime gater. Bakklandet. Nordre gate.

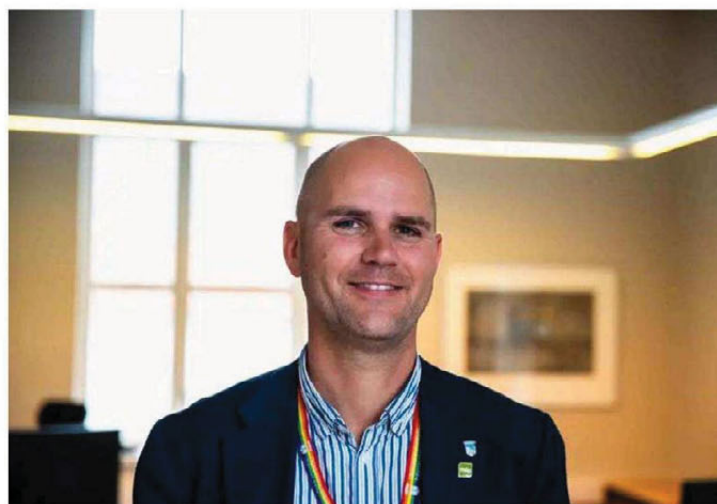
(Trygve Lundemo, Adressa 28. oktober 2024)

Setter av 250 millioner til Munkegata: Vil ha færre biler og mer uteservering

MUNKEMILJØGATA: Helt barbert for biler, mens folk streifer formålsløst rundt – helst midt i gaten. Miljømennesker har en egen trang til å gå midt i gaten, nemlig.

BEREIST: Byutviklingsbyråd Lars Viko Gaupset sammenligner Munkegata med Champs-Élysées, som han kaller en prakt- og festgate. Hva fikk han i geografi? Har han i det hele tatt vært i Paris?

BILGATE: Prakt- og festgaten Champs-Élysées i juleskrud. Dette er altså forbildet til den nye Munkegata. Visste ikke byråden at det faktisk kjører biler der, og det kolossalt mange også?

Champs-Élysées. «For Champs-Élysées er smekkfull av biler. Butikkene som ligger der, er rådyre.» Lundemo sympatiserer med de negative reaksjonene byrådets planer har fått fra lokalbefolkningen. «Det sykeste jeg har hørt», skrev en leser i kommentarfeltet. «Det er idiotisk å bruke så mye penger på Munkegata», skrev en annen.

DET ER NATURLIG at folk reagerer, skriver Lundemo, når byrådet i samme åndedrag velger å kutte 30 millioner kroner i det

kommunale Barnevernet. At kommunen får støtte fra staten for å gjennomføre dette, er formildende, men miljøgate-prosjektet sender uansett et uheldig signal. Dessuten:

– Selv om det er Miljøpakken som punger ut, kunne det enorme beløpet til Munkegata gått til bedre skoleveier og bedre sykkelveier. Det er skattebetalernes penger som blir brukt, uansett om pengene er kommunale eller statlige. Og det har jo Lundemo helt rett i.

Man må også kunne spørre om

hva en slik miljøgate skal fylles med. Byrådet ønsker å fylle den med uteservering, blant annet. Men hvem skal drive denne uteserveringen, og hvem skal bruke den? Man kan ikke politisk vedta næringsaktivitet. Uteserveringssesongen er enda kortere i Trondheim enn i Oslo. Prosjektet kan fint ende som et luftslott. Og er det noe luftslott ikke kan beskyldes for å være, så er det bærekraftige.

JEG MISTENKER AT det å fjerne parkeringsplasser er hovedmål-

let. Når det gjelder politisk miljøgrønnhet, er alle andre sukkersøte argumenter vikarierende. Det er bilen de er ute etter.

At dette skjer i en tid hvor kommunene befinner seg i økonomisk krise, er alarmerende, og hvis målet bare er å blokkere parkeringsplasser, kunne det gjøres ekstremt mye enklere. Det er bare å slenge opp noen benker og blomsterpotter.

Det kommer godt under 250 millioner, og innebærer dessuten at man slipper å importere stein fra Kina eller India.

Bestill
på nett:

Storytravel.no

post@storytravel.no
Tlf: 22 22 22 26

Storytravel.no

Per person
fra:

36 900,-

Bestill på
Storytravel.no

2. MARS 2025 | FLY | 10 DAGER | FRA 36 900,-

Drømmereise til fantastiske Sør-Afrika

Opplev Sør-Afrikas majestetiske natur, vakre vinland og fascinerende dyreliv – en uforglemmelig reise fylt med spennende eventyr!

Bli med på en uforglemmelig reise til Sør-Afrika, hvor storslått natur, spennende kultur og unike dyreopplevelser venter!

Cape Town, Robben Island og Kapp-halvøya, den idylliske atmosfæren i vinlandet rundt Stellenbosch, og dyrelivet i nasjonalparken utenfor Johannesburg – kanskje får vi til og med se «The Big Five» i sitt rette element?

Denne reisen er skreddersydd for deg som søker noe mer enn bare en ferie, og som vil oppleve en trygg og komfortabel gruppereise der fellesskap og opplevelser står i sentrum. Vi tar oss av alle detaljer, slik at du kan nyte hvert øyeblikk fullt ut.

Bli med og del denne minnerike reisen med andre eventyrlystne mennesker – Sør-Afrika venter på deg!

Les mer på Storytravel.no.

ALT DETTE FÅR DU INKLUDERT

- Alle fly og avgifter (se program)
- Flotte overnattingssteder
- Frokost hver morgen
- Lunsjer og middager (se program)
- Safariaktiviteter (se program)
- Guidet tur i Cape Town
- Guidet tur på Kapp-halvøya
- Guidet tur på Robben Island
- To vinsmakinger
- 2 flasker vann på hver transportetappe
- Reiseleder Elin møter deg i Johannesburg og er med på hele reisen
- All transport

Se program
her

STORY TRAVEL
**Bli med i
reiseklubben**

Meld deg inn i Story Travels reiseklubb
for å få de beste tilbudene først (helt gratis!)

Send sms «STORY» til 27333.

**VINN REISE-
GAVEKORT**
3000,-
Send sms:
STORY til 27333

Finne din drømmetur blant våre temareiser!

SPENNENDE RUNDREISE I MAROKKO

Opplev fargerike Marokko! Fra Marrakech' livlige souker til Atlasfjellene og Sahara-ørkenens stilhet – en uforglemmelige rundreise full av kultur, smaker og uforglemmelige eventyr.

15. MARS 2025 | FLY | 8 DAGER | FRA 22 900,-

MADEIRA – MILDT KLIMA OG VILL NATUR

Atlantehavets blomstrende øy byr på eventyrlige naturopplevelser med sitt unike, fargerikt landskap. Nyt deilig lokal mat, utforsk sjarmende byer og la deg fascinere av Madeiras kultur og atmosfære.

11. MARS 2025 | FLY | 8 DAGER | FRA 18 950,-

UTFORSK LIGURIAS CINQUE TERRE OG PORTOFINO

Naturskjønn vandring blant olivenlunder og vinranker, besøk til sjarmende byer og en idyllisk båttur langs Middelhavets klippebyer er bare noe av det som venter deg på denne uforglemmelige reisen i Liguria.

13. OG 27. APRIL 2025 | FLY | 8 DAGER | FRA 18 450,-

MAT- OG VINTUR TIL PIEMONTE I ITALIA

Piemonte, Italias gourmetparadis! Nyt regionens verdensberømte viner, utsøkte trøffelretter og det vakre, bølgende landskapet. Vingårdsbesøk og guidede turer gir deg et deilig dypdykk i Piemonte.

2. APRIL OG 8. SEPT. 2025 | FLY | 6 DAGER | FRA 18 900,-

KULTURREISE TIL KRAKOW I POLEN

Krakow er kjent for å være en av Polens aller vakreste i byer. På denne gruppereisen skal vi blant annet oppleve den koselige gamlebyen, kongeslottet og vakre kirker. Sammen skal vi utforske Krakows stemningsfulle renessansegater, Wieliczka-saltgruven, konsentrasjonsleiren Auschwitz-Birkenau og den jødiske bydelen i Krakow.

7. APRIL 2025 | FLY | 5 DAGER | FRA 9 950,-

LEVADAVANDRING PÅ MADEIRA

Utforsk de unike vanningskanalene som snor seg gjennom frodige skoger, spektakulære daler og dramatiske fjell. Underveis får du nyte panoramautsikt, fossefall og Madeiras rike flora. Denne reisen kombinerer aktiv utforskning med avkobling i et behagelig klima, perfekt for naturelskere og eventyrlystne. Madeira venter på deg!

4. MARS 2025 | FLY | 8 DAGER | FRA 17 900,-

Finne din
drømmereise:

AKTIV FERIE

Ferie med aktiviteter som gjør godt for både kropp og sjel.

LANGTIDSREISE

Nyt livet på et herlig leilighets-hotell i Spania i 4 eller 8 uker!

HOBBYTURER

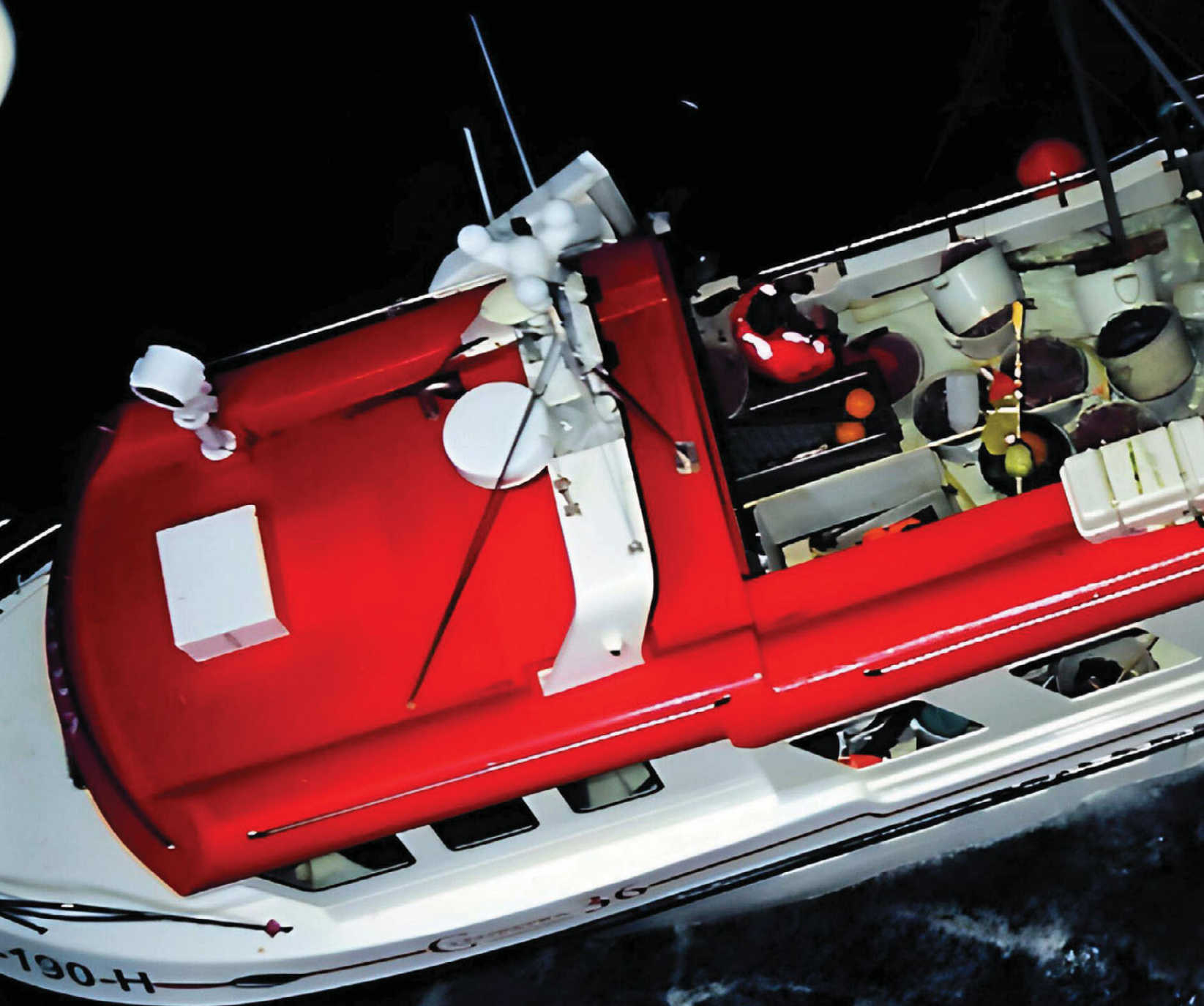
Fordyp deg i håndarbeid, foto, maling, hageliv, mat, med mer.

TEMAREISER

Gruppetur med inspirerende temaer og dyktige guider.

STORY TRAVEL

EN

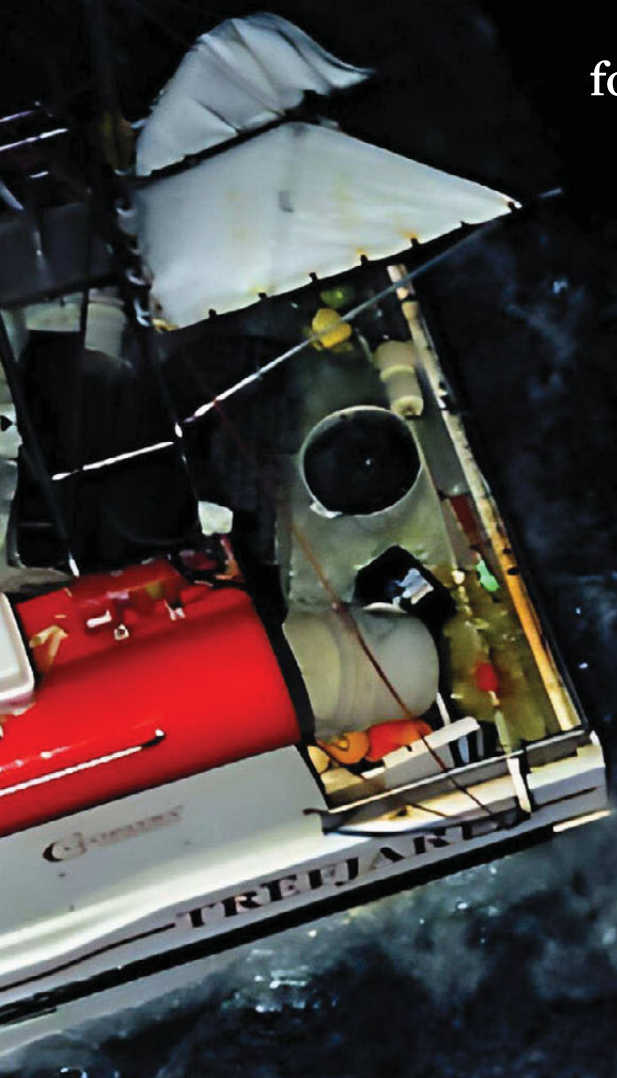

HELT PÅ KANTEN: Sjarken er på vei inn i fortapelse. Til høyre er redningsmann Ørjan Gullbekkhei på vei ned mens skipperen venter på hjelp.

LYDEN OG SYNET AV TRYGGHET

DA ET LIV REDDET

I fjor takket Sea King-redningshelikoptrene for seg. Som spydspiss i den norske rednings-tjenesten gjennom 50 år, gjennomførte Sea King'ene 47 751 redningsoppdrag og reddet rundt 50 000 mennesker. Vi Menn ble med redningsmann Ørjan Gullbekkhei ut og berget ett menneskeliv.

Tekst og foto: **Håkon Bonafede**

Oyelokkene hadde så vidt glidd igjen da alarmen gikk. Egentlig skulle besetningen få seg noen timers søvn før de skulle dra ut på et syv timer langt tokt ut til russisk sektor av Barentshavet for å hente en sjømann med hjerteproblemer. Men nå var det bare å hoppe i klærne og komme seg i lufta.

– Vi har fått nødsignal fra en sjark som har gått i bergveggen og tar inn vann, fortalte redningsmann Ørjan Gullbekkhei (38). Året er 2010. Høsten er mørk. Besetningen på redningshelikopteret på Banak flystasjon gikk kontinuerlig døgnvakt den uken de var «på». Krav: Å kunne være i lufta innen et kvarter når alarmen går. All ledig tid ble tilbrakt innenfor en radius på tre hundre meter fra Sea King-helikopteret.

Vi småsprang inn i hangaren hvor maskinist Kent Robert Næss allerede hadde begynt å taue maskinen ut med traktoren. Klokken hadde akkurat rundet midnatt da vi forlot lysene på Banak og satte kurs utover den beksvarte Porsangerfjorden.

Vi fløy om kapp med tiden. Hvert minutt teller når man skal redde liv. Foran i cockpit beregnet pilot Jon Erik Giæver og fartøysjef Dag Stian Jakobsen kor-teste vei til havariposisjonen ved Kalak-halvøya ved innløpet til Bekkarfjorden. Verdifull tid kunne spares ved å fly tvers over Porsangerhalvøya der den er smalest. Men da måtte vi opp i høyden og fly gjennom «skyer og mannskit», ifølge navigatør Jens-Einar Borch.

Fartøysjefen bestemte seg for å gjøre et forsøk. Slike avveininger var og er dagligdags. Snart hadde vi fjell på begge sider, mens Borch limte øynene på radaren for å hjelpe pilotene til å finne en vei gjennom åpningene i skyene.

– Nødretten gir oss dispensasjon fra vanlige krav til sikt når vi flyr. Det er våre egne vurderinger som avgjør om det er forsvarlig å fortsette eller ikke, fortalte Giæver.

Redningsmennenes dilemma: ►

SJARKEN SYNKER: Sjarken har et gapende sår i baugen etter grunnstøtingen.

«Jeg er fortvilet når folk dør mellom hendene mine ...»

PROFESJONELL LIVREDDER: Ørjan Gullbekkhei og kollegaene har reddet 35 000 personer opp gjennom årene.

330-SKVADRONEN

Om de snur, kan noen dø. Om helikopteret fortsetter kan de selv dø.

I livsfare

Langt der fremme merket skipperen på sjarken hvordan båten lå stadig dypere i sjøen. Han var ute av stand til å se hvordan baugen var flerret opp etter kollisjonen med land, men merket at båten tok inn vann når han prøvde å gå mot bølgene som truet med å kaste ham inn i brenningene.

Skipperen hørte hvordan motoren gikk tyngre og tyngre etter hvert som den kom under vann. Han kjenner hvordan redselen festet grepet. Hvis skuta skulle bli kastet inn i bergveggen igjen, anså han sjansene til å overleve som små.

Så stanset motoren.

Vannet hadde nådd sjarkens akterdekk. Tønnene med utstyr og fiskeredskap fløt rundt. Samtidig løyet vinden. Alene på Finn-

markskysten fisket han frem mobiltelefonen fra bukselomma innenfor tørrdrakten, ringte kona og forklarte situasjonen: Hvis han ikke drev på land, kunne han ha en sjanse.

Iskald

Rett foran oss, 7–8 nautiske mil unna, lyste den første nødraketten opp i nattemørket. Samtidig som helikoptermannskapet følte at de kunne rekke havaristen, fikk det røde lyssignalet på utsiden adrenalinet til å stige inne i helikopteret.

Jeg kikket bort på Ørjan mens han satt på setet sitt bakerst i maskinen. Han hadde fått på seg tørrdrakt og sele og så helt

BERGET ALLE: Gullbekkhei og helikopterbesetningen ble hedret med russisk medalje da de berget 12 sjøfolk ved Fiskerhalvøya.

avslappet ut. Hadde man ikke visst bedre, kunne man tro at han kjedet seg. Det samme hadde jeg sett flere ganger tidligere de to døgnene jeg fulgte ham: Fullstendig profesjonell konsentrasjon når han skal i ilden i vinsjen utenfor helikopteret. Fullstendig hvilepuls ellers.

En snau måned tidligere var han og besetningen de første nordmennene som mottok en russisk medalje for edel dåd: Tre år tidligere, i 2007, reddet de 12 russiske sjøfolk som hadde

grunnstøtt på Fiskerhalvøya. Lasteskipet hadde brukket i to og gnurte mot klippene mens tømmerlasten fløt som tannpirkere i sjøen rundt skipet. Frykten for at akterskipet som besetningen klorte seg fast i, skulle skli av skjæret og synke, var så stor at sjøfolkene ble heist opp i helikopter to og to sammen med Ørjan.

– Hvordan plukker du ut hvem som skal reddes først? spurte jeg Ørjan på brifingrommet halvt døgn siden før vår utrykning.

– Det ønsker jeg ikke å si noe om. Den avgjørelsen tar jeg når jeg står der. Men på Fiskerhalvøya var det ikke noe problem. Mannskapet oppførte seg som gentleman og skjøv det eneste kvinne-

«Skadde barn venner man seg aldri til»

I HEISEN: Redningsmann, sele, vinsj og heis har berget mang en nordmann fra døden, selv på steder og under værforhold der helikoptre vanskelig kan lande.

330- SKVADRONEN

- Sea King helikoptrene i 330-skvadronen var utplassert på baser på Rygge, Sola, Florø, Ørland, Bodø og Banak. De skal kunne nå et hvilket som helst punkt i Fastlands-Norge og inntil 190 nautiske mil ut til havs i løpet av 1,5 timer.

- Selv om Sea King-helikoptrene kom i drift i 1973, var det meningen at de skal være i drift frem til 2020. Men først for ett år siden fløy helikoptrene som i 50 år var trøst og trygget for folk i griskrendte strøk og ute på havet, sitt siste tokt.

- Maskinene hadde i 2010 i snitt gått bortimot 15 000 flytimer og var blant de mest brukte i verden. Hvert år flyr 330-skvadronen om lag 1500 søks-, rednings- og ambulanseoppdrag. Siden starten i 1973 har 330-skvadronen fløyet over 47 751 oppdrag og reddet eller assistert om lag 50 000 mennesker.

- 330-skvadronen hadde i 2010 24 redningsmenn, blant disse var det én kvinne. Alle hadde bakgrunn som sykepleier eller ambulansespersonell.

- Kandidatene som gjennomgår utdannelsen, blir plukket ut på bakgrunn av fysiske tester og blir i tillegg vurdert ut fra evnen til å være løsningsorientert i stressede situasjoner.

- Jeg har alltid vært godt over middels interessert i friluftsliv. Jag hadde bakgrunn som infanterijeger i Forsvaret og studerte medisin grunnfag mens jeg jobbet i en barnehage da jeg søkte, forteller Ørjan Gullbekkhei.

lige besetningsmedlemmet foran seg da redningslina kom.

Redningstoktet i Russland avfeide han som nærmest rutine på tross av dramatikken. Men med godt over 10 års virke som redningsmann visste han godt hva som varmer og hva som tærer:

- Å vite at du har reddet liv er en god følelse jeg er veldig glad for å oppleve.

Samtidig skal man også ha en robust psyke. ▶

BRIFING: Hvert planlagt tokt blir nøye brifet. Fra v. «Doc» Børre Bergeton Hansen, Dag Stian Jacobsen, Ørjan Gullbekkhei, Kent Robert Næss og Jens-Einar Borch.

– Desto mer fortvilet er følelsen når folk er i ferd med å dø mellom hendene dine.

Bare to dager etter redningsaksjonen i Russland ble han kalt ut til en bilulykke i nærheten, der en ung jente ble hardt skadet. Det var en hendelse som gikk langt mer inn på ham:

– Skadde barn er noe man aldri venner seg til.

Kastet på sjøen

Da helikopteret kom inn over havariposisjonen til den synkende sjarken, var bare svart sjø synlig under oss. Syv par øyne stirret etter livstegn i mørket mens Borch håndterte det varme-søkende kameraet.

Ny nødrakett!

Denne gangen landet raketten inne blant fjæresteine. Vi fløy lavt langs fjæra og speider langs lyskasterkjeglene. Ingenting.

– Der! Noe hvitt! kom det over intercomen.

Jakobsen brakk hardt høyre mens vi sirklet oss inn. Den hvite flate gjenstanden som fløt i sjøen så ut som søppel. Eller var det vrakgods?

Plutselig demret det for oss at vi burde kikke nærmere på båten lenger ute som vi trodde var et letefartøy. Og ganske riktig: Da vi kom ut til sjarken, så vi et gape-nde hull i baugen. Og der satt også en oransje sammenkrøpet skikkelse på akterdekket.

Ørjan gjorde seg klar. Det var ikke forsvarlig å sette redningsmannen ned på akterdekket blant alle de løse gjenstandene som fløt rundt. Å lande i sjøen ti meter unna, var det som fremsto minst risikabelt.

Derfra ropte han at mannen

om bord i sjarken skulle hoppe uti for å bli heist opp. Men så sluttet ting å gå etter planen.

Vinsjelina til redningsheisen la seg plutselig rundt mesanmasten til sjarken. Situasjonen ble med ett farlig for oss i helikopteret. Å henge fast i et flytende fartøy ute av kontroll, er noe av det verste en helikopterpilot kan tenke seg.

Fartøysjef Dag Stian Jakobsen vurderte å kappe redningslina, mens Ørjan, som hang fast i selen, klatret om bord i sjarken for å få den løs.

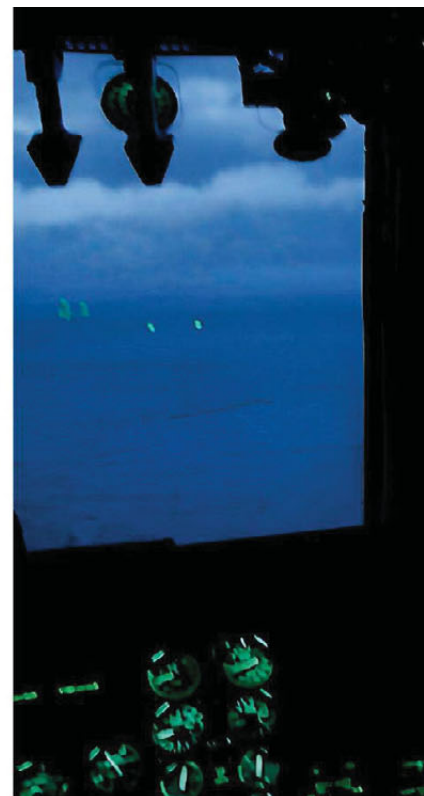
Idet redningsmannen skulle klatre opp i masten, ruste plutselig helikopteret ut til siden slik at linen ble dratt som en streng

sideveis. Fra havaristen på havoverflaten så Ørjan hva som skjedde, og kastet seg ut fra masten samtidig som han blir nappet på sjøen av lina.

Sammenstøtet med sjøen ble så hardt at han fikk slått luften ut av seg og svelget vann.

Så kastet sjarkskipperen seg på sjøen han også.

Under oss kjempet de to en kamp for å få fatt i hverandre. Omsider kjente Ørjan to hender

som klorte seg fast i panikk uten å slippe.

– Er det flere om bord? brølte Ørjan.

Først da han fikk et «Nei!», ga han signal til helikoptermannskapet om å heise dem opp.

I halvmørket inne i helikopteret så vi at begge blødde fra nesen.

LURTE DØDEN: – Bra jobbet, karer, sier sjarkskipperen mens han takker Ørjan Gullbekkhei.

ETTERFØLGEREN

Leonardo AW101 – kjent som SAR Queen har overtatt for Sea King.

Den økonomiske rammen for 16 norske helikoptre var på 16,8 milliarder kroner, som inkluderer reservedeler, utstyr, trening og infrastruktur på flyplasser og sykehus.

Støttesystemet skal sikre 99 % tilgjengelighet i Redningstjenesten.

Lengde: **22,8m**

Marsjfart: **150 knop**

Gulvareal: **15,3 m²**

Kapasitet for nødstedte: **25+**

Bærer: **16**

Rekkevidde med 20 nødstedte: **250 NM**

Motor: **3x Rolls-Royce Turbomeca, hver 2450 hk.** En motor kan stanses i lufta for å øke rekkevidden.

Maksimal avgangsvekt: **15t**

Sammenlignet med Sea King utmerker AW101 seg på flere punkter:

- 50 % høyere hastighet (150 knop)
- Avisingssystem som gjør det mulig å fly gjennom skyer
- 360 graders AESA-radar
- Rekkevidde til å plukke opp 20 nødstedte økes fra 53 til 288 km
- Lasterampe bak gjør det enklere å trille bærer og utstyr om bord
- Basestasjon om bord gjør det mulig å finne nødstedte ved å spore mobiltelefonssignaler
- Ryggesensorer sammen med utvendige kameraer gjør det enklere og tryggere å manøvrere i nærheten av hindringer
- Forbedret FLIR kamera med infrarød, lysforsterkende og HD farger kapasitet
- Avansert navigasjonssystem for fremtidens krav.

NATTSYN:

De snart 40 år gamle helikoptrene mangler kartplotter. Nattbriller og papirkart får gjør nytten i mørket.

KALDT VANN:

Tørdrakt er obligatorisk ved flyging over havet.

I FORM: Daglig styrketrening hører med til redningsmannjobben.

– Bra jobbet, karer. Jeg mener det, sa den overlevende mens han tok Ørjan i hånden og tørket blod fra ansiktet.

Så sèg han sammen som en utmattet våt bylt på helikopterdørken. Banaks redningsoppdrag nr. 190 så langt i 2010 hadde vært vellykket, tross alt.

For første gang på turen så jeg på klokken. Det hadde gått nøyaktig én time fra vi lettet til mannen var trygt om bord.

Like før jul i fjor, fløy Sea King-helikoptrene sitt siste tokt – fire hvite og oransje helikoptre i formasjon over Rygge flystasjon.

– Lyden og synet av redningshelikoptret har vært et symbol på håp og trygghet som er blitt en

del av folkesjelen, fortalte sjefen for Luftforsvaret, generalmajor Rolf Folland. Med bakgrunn som helikopterpilot har han selv 14 års erfaring med å fly Sea King.

Nå er det nye, større SAR Queen som har overtatt som garantist for trygghet for folk som ferdes avsides i Norge. Og én av redningsmennene som bringer 330-skvadronens stolte historie videre er Ørjan Gullbekkhei. Etter å ha jobbet som instruktør på Sola i seks år med innføringen av det nye redningshelikoptret AW101 SAR Queen, er han nå tilbake i operativ stilling på Banak flystasjon, akkurat som i 2010. □

BLINKSKUDD

IKKE EN BEKYMRING I LIVET

Når et dyr får navn etter en av de syv katolske dødssyndene, skulle man kanskje tro det verste. Men nei – det er lett å la seg sjarmere av regnskogens godgutt. Dovendyret tar seg frem i trekronene i en fart på 40 meter om dagen, hvis den har det travelt, uten å gjøre annet enn å goble på blader og kvister og skudd, og sove – mye – mens maten fordøyes.

Det er et levesett som har fungert for dovendyrene siden dino-saurenes dager, men de langsomme bevegelsene imponerte ikke de første europeiske oppdagerne i Sør- og Mellom-Amerika. Spanjolene døpte den «lat bjørn», mens engelskmennene tok i bruk navnet «sloth», som er synonymt med ordet for dødssynden latskap.

Ungdyret på bildet er av arten grådovendyr, og befant seg i et tre i nasjonalparken Yasuni i Ecuador da det støtte på naturfotografen.

Og kjenner vi dovendyret rett, er hen nok like i nærheten den dag i dag.

LUCAS BUSTAMANTE/NATUREPL.COM

SKRED-RAMPE: John Kletthammer på taket av våningshuset på Nedre Kletthammer. Etter skredtragedien i 1868 ble husene bygd slik at et snøskred kunne gå over bygningene.

LUDVIG KILLINGBERG JR.

TRAGEDIEN I KLEVGÅRDENE

Snøfonna var 1000 meter bred. Da den dundret nedover dalsiden mellom Oppdal og Sunndal, sopte den med seg de to Klevgårdene og en husmannsplass med folk og fe. 32 mennesker omkom i norgeshistoriens største snøskredtragedie. ►

Store snøskavler lente seg nedover fjellsidene ved Gråura mellom Oppdal og Sunndal da snøstormen endelig ga seg en av de første dagene i februar i 1868. I Oppdal lå det over to meter snø på flatmark, mens på fjelltoppene og nedover liene hang skavler som var syv-åtte meter høye. Så fortsatte uværet. Fjellfolket visste at snø på jord uten tele var alvorlig. Folkene som holdt til i Gråura, hvor riksveien mellom Oppdal og Sunndalsøra går den dag i dag, kikket med redsel opp i fjellsidene.

«Vi forgaa næsten av ustanselig Sneflog og ustanselige Storme her oppe. Sneen ligger i flere Alens Høide», ble det rapportert 8. februar. Da hadde store snøskred lenger sør i landet allerede sopt med seg flere gårder og bruk.

Tragisk forvarsel

I dalføret på grensen mellom Møre og Romsdal og Trøndelag kom det første varselet på hva som ventet, 10. februar. Da ble fem gårder tatt av snøskred i Sunndalen. På plassen Otthjellen døde åtte mennesker og samtlige dyr. Rasstedet lå bare noen kilometer fra Klevgårdene, så meldingen spredte seg sannsynligvis raskt opp i fjellgårdene, der bekymringen vokste: «I Sidste Nat er der Falden mer Sne end noen anden Nat».

I tillegg til snømengdene som lavet ned, blåste det kraftig. Folkene som bodde på gårdene som klorer seg fast opp i fjellsidene opp langs Gråura på fylkesgrensen, holdt seg inne. Det samme gjorde veiarbeiderne og deres familier som hadde tilhold i dalen i 1868. Arbeiderne var dølafolk som var kommet fra Vågå, Dovre og Lesja og andre steder i landsdelen for å bygge den nye veien mellom Sunndalsøra og Oppdal. Uværet gjorde at det ikke var mulig å arbeide videre med veien i Gråura.

«No gret glasa for Stekra»

Tirsdag 11. februar var veier og stier helt nedsnødd. Ute var temperaturen ti minus og vinden blåste heftig med storm i kastene.

Og det snødde konstant. Klevgårdene var bekymret. Da temperaturen steg utpå dagen, og duggen la seg på vinduene, sa Ola Kletthammer: «No gret glasa for Stekra».

For gården Stekren, eller Stekra som den heter blant klevgårdene, var rasutsatt. Allerede i 1819 fikk gården unngjelde i snøskred. Tre mennesker omkom i skredet den gang. Forholdene i februar 1868 gjorde at folk igjen regnet med at Stekra ville bli rammet.

Stekren hadde husene fulle med veiarbeidere i tillegg til sine egne beboere. Under uværet var de henvist til å fordrive tiden med kortspill og prat – og en dram. Om kvelden 11. februar

DØDELIG SKRÅNING: Her gikk det skredet i Norge som har krevd flest menneskeliv. Tallene viser hvor de rammede gårdene og husmannsplassene lå, men de som losjerte midt i skredet, på Stekren (tallet 4), ble utrolig nok ikke ble rammet da storfonna på over 1000 meters bredde tok livet av 32 mennesker i 1868.

1: Gården Kletthammer, 2: Gården Emang, 3: Emangsmorken, 5: Gammel Stekren der gården sto før skredet i 1819.

ETTERKOMMERE: Andrea (fra venstre) Kristin, Hallvard, Marit, John og Ildri – alle med etternavnet Kletthammer – har videreført dagliglivet i området som ble rammet av det tragiske skredet i Klevgårdene mellom Oppdal og Sunndal 12. februar for 157 år siden. De tror ikke skredkatastrofen vil gjenta seg. – Det er for mye skog i fjellsidene til at et slikt skred kan oppstå igjen, mener de.

ØY I SKREDHAVET: Først mirakel, så nødlosji, sykehus og til slutt likhus. Gården Stekeren i Sunndalen havnet bokstavelig talt midt i Norges største snøskred-katastrofe. I dag bor Per Aalbu på gården.

basket veiingeniør Schwabe seg fra Stekeren og opp til Haldor Hevle som drev en liten landhandel på Kletthammer. De to ble sittende oppe og spille kort, og ingeniøren takket ja til å overnatte da uværet økte i styrke utover kvelden.

Ved midnatt slukket de parafinlampen og «så gikk vi til ro og hadde omtrent sovnet, da braket kom», skrev Hevle i ettertid.

Lite visste de om hva som ventet.

Lufttrykket løftet taket

Fra om lag 1200 meters høyde løste skredet mellom Grønslåa og Stekershovden. «Gusten», vinden foran skredet, skjøt foran de enorme snømassene, og store

trær knakk som fyrstikker i drønet som feide med seg alt som var i veien.

«Først løftes taket av lufttrykket, slik at vi så et glimt av stjernene, og så bar det nedover sammen med fonna. Da den stanset, lå vi ved overfladen, og jeg kom meg lett opp. Jeg hørte ingeniøren skrike om hjelp og så en hånd stikke opp av snøen. Jeg kunne trekke ham opp uskadet, men fullskrudd av snø. Jeg følte snøen komme gjennom munn og nase som strømmende vann», heter det i Haldor Hevles nedtegnelser.

Etter bulderet senket den komplette stillhet seg over den raserte grenda. Skredet hadde også tatt med seg deler av Klett-

hammer-gården og husmannsplassen Imangsmorka.

Ingeniør Schwabe og landhandler Hevle krabbet opp til husene som sto igjen på Kletthammer. Veiformann J. Christie var sammen med deler av arbeidsfolket på Stekra, og hit kjempet den 19 år gamle John Emang d.e. seg med søsteren Anne på ryggen – alvorlig skadd, men i live. Hjemplassen deres, Imangen, var slettet med bulderet og skrikene, og deres foreldre og søsken ble kvalt av snømassene.

Slet seg helseløse

«No må dokk opp kara, - dæ står itt bra te usti garom», ropte gårdbrukeren på Liabø, Ola, da det

rant av dag 12. februar. Med dagslyset kom letearbeidet for alvor i gang. Gården Stekeren, som var blitt så hardt rammet 49 år tidligere, var blitt spart på mirakuløst vis. Sett bort ifra Stekeren, var alle hus revet av tuftene og gjemt i sammenpresset snø, stedvis 60 meter dyp, helt ned i dalbunnen der fonna møtte elva Driva.

58 mennesker var rammet av snøskredet. Jobben med å hjelpe dem ble krevende for arbeidsfolket. Det ble sagt at flere slet seg helseløse mens de kjempet for å finne sin familie og kamerater. De fleste var blitt kastet ut av sengene sine nesten uten klær. Oddsene for at de var i live ble høyere for hvert minutt som gikk. Mange ble heldigvis funnet i live. Men ▶

utover dagen ble stadig flere lik gravd frem. Verst var det å se små forvridd og døde barn i snømassene. I alt 11 barn omkom.

Sjokket og fortvilelsen bredte seg. Først 14. februar fikk stiftamtmann Motzfeldt i Trondheim melding om tragedien: «I Graaurden i Opdal ere Gaardene Klethammer og Emang samt en Plads bortreven ved Sneskred. 32 Mennesker, hvoraf 20 Veiarbeidere og en Opsynsmand, dræbte, samt 23 beskadigede. Et par andre Gaarde trues. Mulige Forføyninger truffe.»

Sannheten var verre. I amtet hadde det gått flere skred samtidig. I nabokommunen Sunndal var ti mennesker omkommet i

snøskred bare på noen dager, og det gikk store snøskred i Stryn og i Rauma. Ifølge skredhistoriker Astor Furseth omkom hele 168 mennesker i snøskred dette året i Norge.

«Uskadt på legeme»

En måned etter tragedien, 15.

mars 1868, kunne Morgenbladet fortelle om rasulykken gjennom et brev fra veiformann J. Christie, datert 14. februar:

«For øieblikket på Stekeren, og medens postbudet venter vil jeg i al korthed indberette den store sørgelige tildragelse som natten mellem den 11te og 12te hændte

hos os. ... Jeg er uskadt på legeme; jeg er flyttet fra Stekeren, som laa som en Øi i havet. Dagen derpaa var det sykehus for de levende, som inden aftenen blev flyttede til arbeiderboligen, hvor jeg også er, og fra nå af til de fleste er blive gjenfunden vil der blive lighus. Hvorledes det vil gå med arbeidsdriften veed jeg ikke ret endnu, men stanse går ikke an for de mange fremmede arbeideres skyld, der vilde være prisgiven til elendighed. Dette får være nok for denne gang. Ærbødigst J Christie.»

Forholdet mellom veiarbeiderne og kirken var ikke det beste, og prosten Holtermann hadde følt seg spottet og hånet da

«... da var jeg hånet av de leber som nu ligger bleke i døden ...»

NTB

VASSDALEN: 16 vernepliktige soldater mistet livet i et snøskred i Vassdalen øst for Bjerkvik i Troms i 1986.

han hadde bibellesning i Stekra noen søndager før rastragedien. Da han holdt liktalen, tok han igjen:

– Det er tre gange syv dage siden jeg talte på dette sted, og da var jeg hånet av de leber som nu ligger bleke i døden, sa presten, og ga dermed indirekte støtte til de gudfryktige som mente at bannskap, drukkenskap og poker-spill var årsaken til Syndefloden.

I dag bor Per Aalbu på Stekeren gård. Han vokste opp med historien om skredtragedien, men

er ikke redd katastrofen vil ramme stedet igjen.

– Men vi som bor tett på naturen og dens luner, følger alltid med, sier Aalbu.

På den lille kirkegården ved Lønset kapell står den dag i dag en stor, værslitt minnestein som prosten bekostet – og som gir et mer verdig siste farvel med dem som omkom i Kletthamranskredet. Vendt mot kirken står navnene til alle de 32 menneskene som omkom i snøraset. Disse hviler «på den gamle sognekirkes tomt.» På den andre siden av steinen står: «Et menneskes dage er som gresset, som blomsten på marken. Når vinden farer over ham, er han ikke mer». □

DØDEN KOM FRA OVEN

50 gårder ble ødelagt, så mange som 500 mennesker kan ha mistet livet i norgeshistoriens kanskje største naturkatastrofe – det enorme leirskredet som rammet Gauldalen i 1345.

Her er en oversikt over flere av de største katastrofene gjennom norgeshistorien.

1789: «Storofsen». Flom i Glomma etter langvarig ekstremregn. Medførte flom i alle omkringliggende vassdrag på Østlandet. 1500 gårder fikk skader, 72 mennesker omkom.

1893: 116 mennesker mistet livet i leirraset i Verdal kommune. Tre kvadratkilometer raste ut, og 105 gårder forsvant i leirmassene.

1905: 870 000 tonn stein løsnet fra Ramnefjellet i Loen, forårsaket en 40 meter høy flodbølge. 61 mennesker omkom, bare ni ble funnet. 60 hus ble rasert.

1913: 13 mennesker omkom da snøskred rammet flere gårder i Skjåk.

1934: Flodbølge oppsto etter at et større fjellparti raste ut i fjorden i Tafjord. 40 omkom.

1936: På nytt raste stein fra Ramnefjellet i Loen. 74 mennesker i Nesdal og Bødal omkom.

NTB

2008: En mangelfullt sikret fjellvegg raste ut og traff en boligblokk i Ålesund. Fem personer omkom.

1978: 20 gårder og hus tatt av leirras i Rissa i det største leirraset i moderne tid. Én person omkom.

1986: 16 soldater fra et ingeniørkompani omkom i skredulykken i Vassdalen under en Nato-øvelse.

1996: Et strandsoneras tok med seg 400 meter av E6 og to hus i Finneidfjord i Nordland. Fire omkom.

2005: Fem rekkehus ble truffet av jord- og steinskred i Hatlestad terrasse i Bergen. Tre personer omkom, syv ble skadet.

2008: En fjellvegg raste ut og traff en boligblokk i Ålesund. De to nederste etasjene kollapset, fem personer omkom.

2020: I alt 11 personer mistet livet etter et kvikkleireskred i Gjerdrum.

Kilder: Aftenposten, Wikipedia, Norges Geotekniske institutt.

HANS O. TORGERSEN / AFTENPOSTEN / POOL

ROMJULSTRAGEDIEN:

Et kvikkleireskred tok med seg flere bolighus i Ask på Gjerdrum, 30. desember 2020. 11 personer mistet livet, blant dem et ufødt barn. 1500 mennesker ble evakuert fra sine boliger.

WOLFMANN/WIKIMEDIA COMMONS

PRESTEN TOK REGNINGEN: Minnestein over fonna i 1868 som krevde 32 liv på Kletthammer, Emang og Emangs-morka. Steinen står ved Lønset kirke. På baksida står navnet til de omkomne.

Britene åpner for dødshjelp

Det britiske parlamentet skrev historie denne uka, da de stemte for å tillate aktiv dødshjelp for terminalt syke. Den omstridte loven, kalt «Terminally Ill Adults (End of Life) Bill», ble vedtatt med 330 stemmer mot 275 etter en intens debatt, som også deler nasjonen.

Tekst: **Mats Schjølberg Ulshagen**

Foto: **NTB** Grafikk: **Graphic News**

Loven gir voksne med terminale sykdommer og mindre enn seks måneder igjen å leve, muligheten til å avslutte livet på egne premisser. For å hindre misbruk kreves det at to leger og en høyesterettsdommer bekrefter at pasienten er mentalt kompetent,

og handler frivillig. Til slutt må pasienten selv administrere de foreskrevne medikamentene, noe som skal sikre at det er deres egen beslutning fra start til slutt.

Statsminister Keir Starmer var blant dem som stemte for lovforlaget, mens regjeringen lot parlamentsmedlemmene stemme etter egen overbevisning. Tilhengerne hevdet at dette handler om retten til en verdig avslutning, uten

smerte og lidelse. På motsatt side uttrykte motstanderne frykt for at sårbare mennesker kan føle seg presset til å velge død for å være til mindre byrde.

Kontroversielt

Loven blir nå tatt videre til en grundigere gjennomgang som skal utføres av en håndplukket komité. Om alt går som planlagt, vil England og Wales følge land som

Canada, Nederland og Australia, hvor assistert dødshjelp allerede er tillatt.

Det er ingen tvil om at dette er et av de mest kontroversielle lovforslagene i nyere britisk historie. Samtidig reiser det spørsmål som går langt utenfor politikken verden: Hvor langt skal individets rett til selvbestemmelse gå? Storbritannia har åpnet en dør som mange land fortsatt nøler med å nærme seg.

Ulovlig i Norge

I Norge er aktiv dødshjelp eller assisterte selvmord ulovlig, og temaet er gjenstand for omfattende debatt. Straffeloven slår fast at det er forbudt å ta livet av en annen person, selv med deres samtykke, eller å medvirke til at noen tar sitt eget liv.

Flere politiske partier, som Venstre og MDG, har imidlertid tatt til orde for en utredning av mulighetene for assistert selvmord under strenge vilkår. Undersøkelser viser også at et økende antall nordmenn støtter en eller annen form for aktiv dødshjelp, spesielt når det gjelder terminalt syke som ønsker å avslutte livet for å unngå smerte og lidelse.

Legeforeningen har tradisjonelt vært motstander av assisterte selvmord, men deler av fagmiljøet uttrykker en vilje til å diskutere praksisen. Foreløpig tyder mye på at Norge vil fortsette å følge en mer konservativ linje, men debatten beveger seg – sakte, men sikkert. Kanskje vil det britiske vedtaket sette i gang en ny diskusjon om temaet. □

FIKK DET SOM DE VILLE: Utenfor parlamentet samlet det seg både motstandere og tilhengere av assistert dødshjelp.

MOT FORSLAGET: Lovforslaget deler den britiske opinionen.

Land som tillater dødshjelp

Britiske parlamentsmedlemmer stemmer for legalisering av aktiv dødshjelp, og tar landet et skritt nærmere å slutte seg til en voksende liste over stater som tillater eutanasi i ekstreme tilfeller.

Legalisert (innført)

1. Sveits (1942)
2. USA (1997)*
11 jurisdiksjoner:
California
Colorado
Hawaii
Maine
Montana
New Jersey
New Mexico
Oregon
Vermont

Washington
Washington DC

3. Belgia (2002)
4. Nederland (2002)
5. Luxemburg (2009)
6. Colombia (2014)
7. Canada (2016)
8. Australia (2019)

Seks stater:
New South Wales
Queensland
South Australia
Tasmania

Victoria
Western Australia

9. New Zealand (2021)
10. Spania (2021)
11. Østerrike (2022)
12. Ecuador (2024)

Under vurdering

13. Frankrike
14. Tyskland
15. Irland
16. Storbritannia

*Oregon var første amerikanske stat som legaliserte dødshjelp i 1997

Kilder: BBC, Sky News, Reuters, The Week

Foto: Unsplash

Grafikk: Graphic News ©

INGEN FRED ETTER DØDEN

Under gravearbeid for en matbutikk i Tromsø ble det funnet beinrester og gjenstander fra besetningsmedlemmer fra slagskipet «Tirpitz». Dette var soldater som var gravlagt på en kirkegård på Elverhøy. – Uverdigg og skammelig, mener fagfolk.

Tekst: **Dag Rydmark**

Kl. 09.45 12. november 1944 svingte 32 Avro Lancaster bombefly fra RAF 9. og 617. skvadron med sin dødbringende last over Håkøya der slagskipet «Tirpitz» lå fortøyd. Ettersom de fløy gjennom såkalt nøytralt svensk luftrom og ut Balsfjorden, kom de fullstendig overraskende på tyskerne. Opprinnelig hadde «Tirpitz» en besetning på 2500 mann, men fordi fartøyet ikke var operativt annet enn som flytende festning, var det denne dagen rundt 2100 offiserer og besetningsmedlemmer om bord.

Da flyene vippet med vingene på vei hjem til basen i Skottland, hadde fartøyet tippet rundt og lå med kjølen i været. Mange som hadde overlevd infernoet var innesperret i stålkjempen, og det ble hørt fortvilte bankelyder fra skroget i mange dager før lydene sakte døde hen.

Sanering av tysk krigskirkegård

Tallene på omkomne varierer, men tyske kilder beregnet tapet av menneskeliv under flyangrepene som senket «Tirpitz» til 1204. Mellom 90 og 100

80 ÅR SIDEN: Bildet viser trolig bombingene av «Tirpitz», 12. november 1944. Anslaget på hvor mange som ble drept i angrepet varierer, men ligger mellom 950 og 1200 personer. Mellom 90 og 100 omkomne og et ukjent antall omkomne fra slagskipet «Scharnhorst», som ble senket 2. juledag i 1943, ble gravlagt på en kirkegård tyskerne hadde anlagt på toppen av Tromsøya.

omkomne og et ukjent antall omkomne fra slagskipet «Scharnhorst» som ble senket 2. juledag i 1943, ble gravlagt på en kirkegård tyskerne hadde anlagt på toppen av Tromsøya. Etter krigen gjennomførte tyske spesialister utredninger som konkluderte med at 858 besetningsmedlemmer ble oppført som «Ohne Grab an Land» eller gravlagt uten jordfeste, men forsvunnet på sjøen, «Auf See geblieben.»

– Tidlig på 1950-tallet begynte norske myndigheter arbeidet med registrering av krigskirkegårder der døde utenlandske soldater og krigsfanger ble gravd opp og flyttet til store minnelunder som Botn i Saltdal kommune i Nordland og Tjøtta på Helgeland. Ofte bar dette arbeidet preg av hastverk, sier Marianne Neerland Soleim, professor ved Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi ved UiT Norges arktiske universitet.

Soleims arbeid er godt dokumentert i hennes doktoravhand-

ling om «Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945 – antall, organisering og repatriering.» I 2016 ga hun ut boken «Operasjon Asfalt - kald krig om krigsgraver» som hun fikk Bokhandlerforeningens sakprosappris for. Tematikken omhandler hasteflyttingen av levninger etter døde sovjetiske krigsfanger i 1951.

Fant levninger

Et privat selskap som kalte seg «Gorduskompaniet» fikk av Forsvarsdepartementet v/Sentralkontoret for krigsgraver dette makabre oppdraget. Saneringen av den

tyske kirkegården på Elverhøy tok til 25. september 1954 og gitt kodenavn «Operasjon Tybo». En rapport til sin oppdragsgiver datert 10. februar 1955 avsluttes slik: «Ifølge exumasjonsrapportene så fant vi 156 på krigskirkegården Sommerlyst. Disse ble da overført Botn i Rognan.» Rapporten er undertegnet Gorduskompaniet.

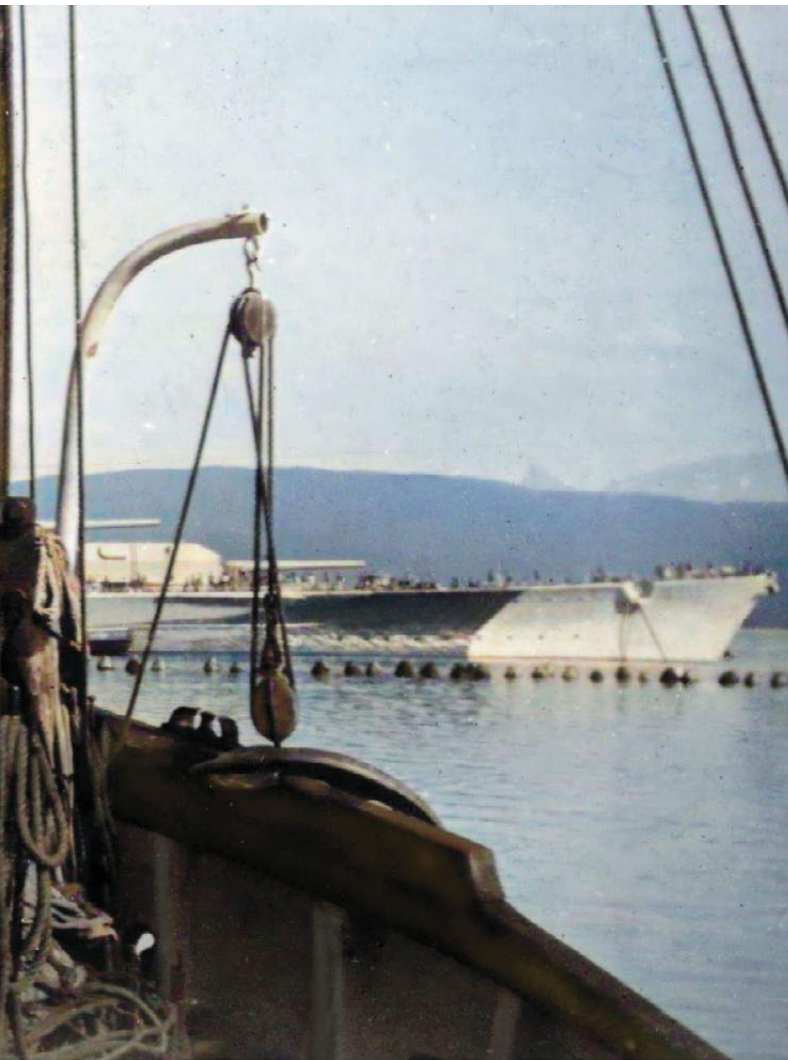
Dette stemmer dårlig med funn gjort i 2021. Da ble det ifølge arkeologer i Troms fylkeskommune, funnet kister området som skulle graves ut til tomt til ny Coop butikk. Kistene inne-

holdt levninger fra menneske, tekstiler og personlige eiendeler. Det ble deretter avtalt befarung med en betjent fra Tromsø politidistrikt for å se nærmere på funnet som arbeiderne hadde observert under graving.

Utgravingsarbeidet ble ledet av fylkesarkeolog i Troms fylkeskommune, Ragnhild Myrstad.

– Da vi gravde frem området, fant vi en kiste med innhold. Kistebunnen målte 0,50 x 1,9 meter. Den hadde ikke lokk, men veggene og bunnen var hel og i god stand. Det så ut som om kisten hadde et sinkbelegg innvendig. I kistens fotende (øst) var den merket med tallet 69. Innholdet lå samlet, men omroret, og besto av mørkeblå uniformstekstiler med spor etter menneskelige levninger, tre uniformsstøvler i lær, leggbein og lårbein med flere personlige gjenstander som lommeur med kjede, sigarettetu med motiv av fire hester og kniv i lærslire. Det var også en liten mørk rød rektangulær gjenstand

« Kistene inneholdt levninger fra menneske, tekstiler og personlige eiendeler.

UKJENT/WILLIAM HAKVAAG I LOFOTEN KRIGSMINNEMUSEUM I SVOLVÆR.

UKJENT/WILLIAM HAKVAAG I LOFOTEN KRIGSMINNEMUSEUM I SVOLVÆR.

GRAV FOR TYSKE SOLDATER: På Elverhøy i Tromsø anla tyskerne en kirkegård for falne tyske soldater. Det ble gravlagt mellom 90 og 100 omkomne fra slagskipet «Tirpitz» og et ukjent antall omkomne fra slagkrysseren «Scharnhorst.» Kirkegården hadde ikke noe formelt vern da den ble avviklet i 1954. Da det skulle anlegges ny Coop-butikk på Elverhøy, ble det avdekket av krigsgravene på langt nær var tømt.

med ukjent funksjon, forteller Myrstad

– Alt lå samlet, vi tok innholdet ut av kisten og la det forsiktig over i pappesker. Det er uklart hvorfor det lå tre uniformsstøvler i samme kiste, sier hun om dette lite hyggelige arbeidet.

Politiet la vekt på at de ikke hadde ansvar for å ta inn innholdet i kistene fordi dette dreide seg om en krigsgrav. Politiet kontaktet da Falstadsenteret som hadde oversikt over gravene i området. På bakgrunn av dette kunne den døde identifiseres på nummereringen på kisten. Det viste seg at den avdøde allerede hadde en grav på den tyske krigskirkegård i Botn i Nordland.

Mye igjen

Myrstad sier at det som en gang var en kirkegård, på ingen måte er tømt.

– Det ligger både organisk materiale, personlige eiendeler, rester av blå marineuniformer og rester av kister viklet sammen

I TROMSØ: I oktober 1944 ble «Tirpitz» flyttet fra Kåfjorden i Alta til Håkøybotn ved Tromsø for å fungere som en flytende festning. Bildet har trolig aldri vært publisert før.

med vannrør, diverse ledningsnett og søppel. Et raskt søk med georadar ville avdekket hva som befinner seg i grunnen i området, men dette er et oppdrag arkeologene ikke kan gi seg selv. Det hele er bare trist og uverdig, sier hun.

Arkeologene oppdaget også at det var strødd kalk i kistene for at det organisk materiale skulle gå raskere i oppløsning. Det er ingen markering eller informasjon om at det på Elverhøy var anlagt en krigskirkegård. Området har ingen vernestatus og graving kan skje her uten at det blir satt vilkår om å overvåke gravingen.

– Vi så at det lå kister igjen i profilen og de er sikkert mange flere kister igjen i dette området. Vi har varslet Tromsø kommune om at hvis det planlegges nye

UKJENT/NORGES ARKTISKE UNIVERSITETSMUSEUM.

RESTER: Organisk materiale, personlige eiendeler, rester av blå marineuniformer og rester av kister viklet sammen med vannrør, diverse ledningsnett og søppel.

ARBEIDERBLADET/ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV OG BIBLIOTEK

VRAK: I årene 1947–1957 ble «Tirpitz» hugget opp og fjernet. Plater fra skipet brukes den dag i dag som grøftelukk i forbindelse med veiarbeid i Oslo.

BEGRAVD FLERE GANGER: Tysk begravelse på Tromsø gravlund. De som ble gravlagt her ble tatt opp i 1946 og begravd på Elverhøy. I 1954 ble de atter gravd opp og flyttet til krigskirkegården i Botn i Saltdal i Nordland kommune. Mye ble dessverre liggende igjen.

mot ikke juridisk vern, som tilfelle med gravplassen på Elverhøy. Riksantikvaren skrev i 2020 til Klima- og miljødepartementet og etterlyste tydeligere regelverk og retningslinjer for hvordan funn av levninger i krigsgraver som er registrert som tømte skal bli håndtert. Det ble samtidig reist spørsmål om hvem som har ansvaret.

I brevet skriver Riksantikvaren: «Dette er en problemstilling som ikke er knyttet spesifikt til Elverhøy i Tromsø, men gjelder alle gravplasser uavhengig nasjonalitet. Bolærne i Færder og Korgen i Hemnes i Nordland er eksempler på dette. Gravene har ikke vern etter gravferdslovens bestem-

melse om krigsgraver, og de har heller ikke vern i medhold av kulturminneloven. Det er nå viktig å få svar på hvordan disse gravene behandles og etter hvilket lovverk.»

– Jeg er ikke oppdatert på hvordan Klima- og miljødepartementet har arbeidet videre med dette, men jeg kjenner ikke til at det er utarbeidet nye regelverk om disse spørsmålene, sier fylkesarkeolog Ragnhild Myrstad.

Uverdige

Biskop i Nord-Hålogaland bispedømme, Olav Øygard, sier han ble sjokkert da han ble klar over at det midt i et boligområde i Tromsø ligger levninger fra flere tyske soldater fra krigen.

– Det er rett og slett grotesk at det her ligger levninger etter tyskere som omkom i 1943 og 1944, sier han.

– Selv om jussen er uklar har staten et moralsk ansvar i å rydde opp. Ifølge gravferdsloven av 2011 skal slike graver være fredet, men her er det altså ingen som

gravearbeider må de være oppmerksomme på at dette er en gravplass og at det med stor sannsynlighet kan komme frem kister og gravmateriale, sier hun.

Uten juridisk vern

Det ble våren 2011 tatt inn en ny bestemmelse i gravferdsloven. Der heter det: «Graver for utenlandske soldater og krigsfanger (krigsgraver) fra første og andre verdenskrig skal være fredet uten tidsbegrensning, holdes i hevd og forvaltes med den verdighet som deres egenart tilsier. Departementet kan gi nærmere regler om forvaltning og vedlikehold av krigsgraver, krigsgravplasser og krigsminnesmerker.»

Professor Marianne Neerland Soleim forteller at kirkegården på Elverhøy i Tromsø ikke hadde

noe formelt vern da den ble avviklet i 1954.

– Området ble derfor frigitt uten restriksjoner eller klausuler i noen form. Dermed faller denne typen saker i en juridisk gråsoner med det til følge at ingen offentlige myndigheter synes å ha ansvar for at levninger av døde utenlandske soldater og krigsfanger på avviklede krigskirkegårder behandles på en etisk forsvarlig og respektfull måte. Her har myndighetene mulighet til å gå inn og ta ansvar, sier historikeren.

Det er Krigsgravtjenesten underlagt Kultur- og likestillingsdepartementet som har ansvar for krigsgraver i Norge, som altså har juridisk vern etter gravferdsloven og er «fredet til evig tid». Krigsgraver som har status som fjernet eller tømte har deri-

« Det er rett og slett grotesk at det her ligger levninger etter tyskere.

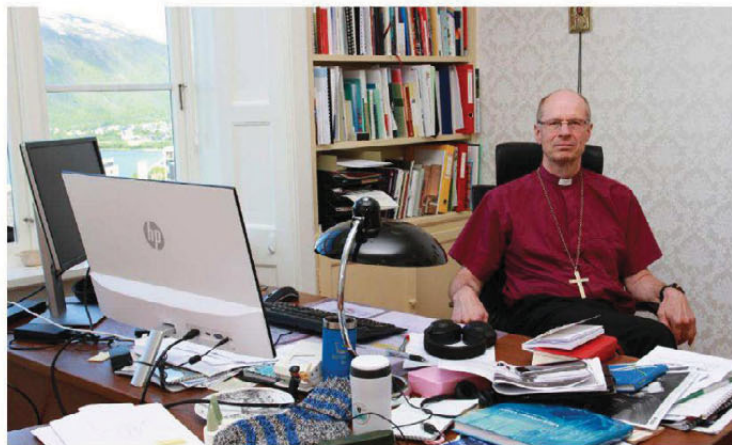

UKJENT/NORGES ARKTISKE UNIVERSITETSMUSEUM.

har juridisk ansvar for å rydde opp. Jeg håper det vil være mulig å få til det nødvendige samarbeidet mellom departementene slik at det kan bli ryddet opp i denne saken. Dette dreier seg om menneskers følelser, men det dreier seg også om menneskeverd. De som mistet livet under 2. verdenskrig har samme menneske-

verd, uansett hvilken side de var på under krigen, uttaler biskopen.

– Også av hensyn til dem som nå bor i området er det viktig at det blir tatt tak i dette. Vi har et moralsk ansvar for å rydde opp slik at alle levningene som ligger på Elverhøy/Sommerlyst kan bli ført til Botn dit de skulle vært ført allerede i 1954, sier Øygard. □

DAG RYDMARK

MORALSK ANSVAR: Biskop Olav Øygard i Nord-Hålogaland bispedømme mener vi har et moralsk ansvar for å rydde opp slik at alle levningene som ligger på Elverhøy/Sommerlyst kan bli ført til Botn, dit de skulle bli ført allerede i 1954.

JURIDISK KASTEBALL

Juridisk synes saken fra Elverhøy og lignende steder å falle mellom to stoler.

Riksantikvaren etterlyste i brev til Klima- og miljødepartementet 11. mai 2020 et tydeligere regelverk og retningslinjer for hvordan funn av levninger i krigsgraver som er registrert som tømt skal følges opp. Det ble samtidig reist spørsmål om hvem som har ansvaret.

– Da Riksantikvaren kontaktet Klima- og miljødepartementet (KLD) i 2020, tok vi kontakt med Kultur- og likestillingsdepartementet (KUD), etter som det er de som holder i spørsmål som omhandler krigsgraver. KLD har ikke gått videre med saken etter dette og viser til KUD for nærmere redegjørelse, svarer Klima- og miljødepartementet.

Kultur- og likestillingsdepartementet på sin side ser ikke etiske utfordringer i saker som omhandler tidligere krigsgravplasser.

– Tidligere krigsgravplasser er ikke krigsgravplasser, forvaltes ikke som sådanne, og er ikke omfattet av gravplasslovens krigsgravparagraf, uttaler Haakon Vinje, leder av krigsgravtjenesten i Kultur- og likestillingsdepartementet.

Fra tid til annen avdekkes organisk materiale i tidligere krigsgravplasser som skulle vært tømt. I eksempelet Elverhøy gjorde politiet det klart at de ikke hadde ansvar for innholdet i kistene fordi de oppfattet dette som en krigsgrav selv om Kultur- og likestillingsdepartementet svarer at vilkårene etter gravplasslovens krigsgravparagraf 27 ikke er oppfylt.

Vi spør derfor om Kultur- og likestillingsdepartementet vil ta initiativ til et klarere regelverk på området.

– Dersom det ved funn av levninger konkluderes

med at det dreier seg om levninger etter utenlandsk soldat eller krigsfange fra første eller andre verdenskrig, vil Krigsgravtjenesten i Kultur- og likestillingsdepartementet overta saken og besørge gravlegging på ordnet krigsgravplass, i samforstand med berørte lands myndigheter – slik som ved funnene på Elverhøy i Tromsø. Elverhøy-saken ble håndtert av Krigsgravtjenesten, i sin innledende fase i dialog med Tromsø kirkelige fellesråd, som er den lokale gravplassmyndigheten i Tromsø kommune. Det ble hyret inn begravellesbyrå til overføring. Levningene var ivaretatt av Tromsø kirkelige fellesråd frem til tyske myndigheter fikk informert Krigsgravtjenesten om sin beslutning om hvor de skulle gravlegges. Krigsgravtjenesten organiserte deretter transport til Botn tyske krigsgravplass med begravellesbyrå, hvor levningene ble gravlagt i en enkel seremoni med prest til stede 16. oktober 2019, i tråd med anvisningene fra tyske myndigheter, sier Vinje.

– Andre verdenskrig satte dype spor i sinn og landskap i Norge. Fra tid til annen gjøres det fremdeles funn av levninger i Norge, selv om slike saker er sjeldne i dag. Det er viktig at de behandles med respekt og verdighet når de inntreffer. Vi erfarer at Krigsgravtjenesten blir varslet ved slike funn, slik at vi får fulgt opp den videre prosessen, sier Vinje.

UKJENT/NORGES ARKTISKE UNIVERSITETSMUSEUM.

KIRKEGÅRD: Den tyske krigskirkegården på Elverhøy i Tromsø.

COVER IMAGES/NTB

Fjernt nærbilde

FOR FØRSTE GANG har astronomer klart å ta et nærbilde av en stjerne utenfor vår egen galakse. Stjernen, kjent som WOH G64, er en rød superkjempe som befinner seg i Den store magellanske sky, en dverggalakse som kretser rundt Melkeveien.

Med en radius som er omtrent 2000 ganger så stor som Solens, har den fått kallenavnet «Beistet».

Dette banebrytende bildet ble tatt ved hjelp av Very Large Telescope Interferometer (VLTI) ved European Southern Observatory (ESO) i Chile.

Ved å kombinere lyset fra flere teleskoper har forskerne oppnådd en oppløsning som tilsvarer et langt større teleskop, noe som gjør det mulig å studere detaljer i stjernen og dens omgivelser som vi aldri før har vært i stand til.

WOH G64 ligger omtrent 160 000 lysår fra Jor-

den og er i livets slutfase. Stjernen er omgitt av en kokong av gass og støv, et tydelig tegn på at den nærmer seg en voldsom avslutning som supernova.

Oppdagelsen gjør at forskere kan få en større forståelse for livssyklusen til en massiv stjerne og prosessene som leder opp til en supernova-eksplosjon. Slike eksplosjoner sprer tunge grunnstoffer som er viktige når nye stjerner og planeter blir skapt, og gir dermed mer forståelse for hvordan liv blir skapt. At det nå er mulig å få et så detaljert bilde av en stjerne fra en annen galakse er et enormt fremskritt for astronomien.

Nå håper forskerne å avdekke enda flere hemmeligheter om stjerner som WOH G64 og deres rolle i det store kosmos.

Kilde: IFLScience

DNA for evigheten

Forskere ved University of Southampton har utviklet en minnekrySTALL, som kan lagre menneskelig DNA i milliarder av år. Denne teknologien innebærer at en liten brikke, på størrelse med en mynt, inneholder hele menneskets DNA-kode. Planen er å plassere krySTALLen i en grotte i Hallstatt i Østerrike, som en del av prosjektet «Memory of Mankind». Slik kan menneskehetens genetiske informasjon bevares for fremtiden, og romvesener eller fremtidige arter, kan bruke koden til å gjenopplive mennesket.

Kilde: Smithsonian

Forbud er en dårlig idé

For 200 år siden advarte Mary Shelley mot konsekvensene av utemmet vitenskap i sin bok om Frankenstein. På samme måte er det i dag med kunstig intelligens og nevrovitenskap. En rekke vitenskapelige forsøk utfordrer både etikk og sikkerhet, for eksempel forsøk på å bringe døde hjerneceller til liv for medisinske tester eller AI-simuleringer som

gjenskaper menneskelig atferd. Dette er forskningsområder som kan tiltrekke seg uregulerte, destruktive aktører, men som også kan revolusjonere medisin. Nå tar forskere til orde for at løsningen aldri kan være forbud, men heller strengere regulering og åpne diskusjoner, som balanser mellom innovasjon og trygghet.

Kilde: New Scientist

Fettet glemmer ei

Selv etter stort vekttap husker kroppens fettceller at du har vært overvektig, viser ny forskning. Denne «hukommelsen» gjør det vanskeligere å holde vekten nede, og kan være en grunn til at kiloene ofte kommer raskt tilbake.

Forskere ved ETH Zurich har oppdaget at fettcellene til personer som har vært overvektige, ofte er dårligere til å fungere normalt. Selv etter vektreduksjon, som ved slankeoperasjoner, fortsatte cellene å bære preg av den gamle vekten.

Studien viser også at fettceller som husker overvekt, lagrer mer sukker og fett, og at kroppen kan legge på seg raskere hvis man spiser usunt igjen.

Forskerne håper funnene kan bidra til å fjerne noe av stigmaet rundt overvekt. Det er ikke bare et spørsmål om viljestyrke, kroppen spiller en stor rolle.

Kilde: Nature

VISSTE DU AT...

... verdens største organisme er en sopp i Oregon som dekker over 9 km²?

... for 5000 år siden var Sahara frodig, med innsjøer og elver?

... jordens kjerne er like varm som overflaten på solen?

... øyestikkere er noen av verdens mest effektive rovdyr, med en fangstsuksess på 95%?

... Mount Everest vokser med omtrent 4 millimeter hvert år?

... en menneskekropp inneholder nok jern til å lage en spiker på 7,5 centimeter?

VISSTE DU AT...

... verdens eldste kjente stein er funnet i Canada og er over 4 milliarder år gammel?
... det er mulig å være høyere om morgenen, fordi ryggsøylen komprimeres i løpet av dagen?
... maneter har eksistert i over 500 millioner år, lenge før dinosaurene?
... en streng med DNA ville kunne nå månen?
... blodårene til en blåhval er store nok til at et menneske ville kunne svømme gjennom dem?
... på Venus regner det syre?
... katter kan forutse værendringer, ut fra lufttrykket?

Latter for livet

➤ Når livet butter imot, kan en god latter være redningen. Humor er ifølge forskere ikke bare en flukt, det er en kraftfull mekanisme som hjelper for å håndtere stress, frykt og frustrasjon. Latter utløser endorfiner, løsner musklene og gir deg pusterom fra det mentale kaoset.

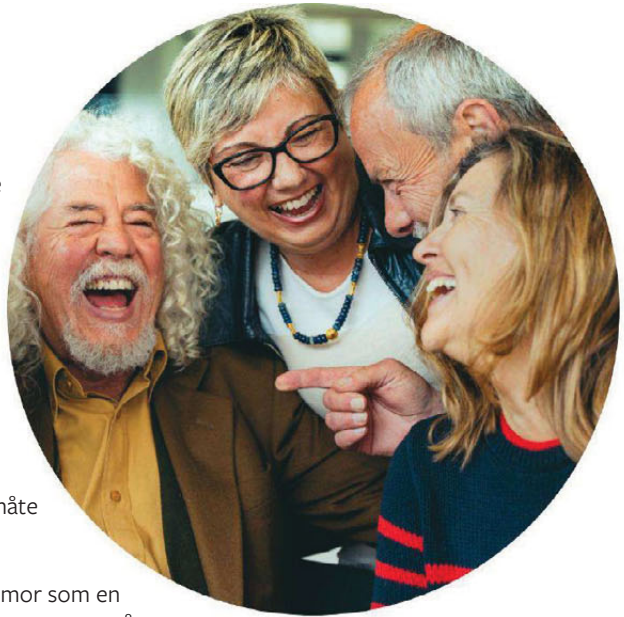
– Humor er en slags psykologisk antibiotika, sier psykolog Steven Sultanoff.

– Når du opplever glede, fortrenses de stressende følelsene.

Latter er også et sosialt lim, og i tøffe tider kan humor være en rask vei til fellesskap. På samme måte kan ondskapsfull humor skape avstand og øke konflikter.

Psykologene advarer imidlertid mot å bruke humor som en flukt fra følelsene dine. Stress er kroppens signal om at noe må tas tak i, forklarer Michele Tugade ved Vassar College.

Kilde: Scientific American

NTB

Vitenskapelige fakta

Derfor fryser ikke fisken i Antarktis

Oppløst salt gjør vannet i Sørishavet kaldere enn 0°C.

Pigginnefisk
(fem familier i abbor-størrelse)

Friske celler

Frosne celler

Når vev og organer fryser, river skarpe iskrystaller opp cellene ...

... men fisk i Sørishavet – som alltid lever nær frysepunktet – har utviklet en måte å overleve kulden på.

Et protein i fiskens blod og kroppsvæsker dekker iskrystallene og hindrer dem i å vokse.

Iskrystaller som er stengt inne av antifrysproteinet, holder seg i fiskekroppen. Noen blir lagret i milten.

Andre arter har også utviklet egne antifrysproteiner.

Sild

Sculpin

Skyggebille

© TNS/Bulls

KILDER: American Chemical Society, fiskefoto av Henry Kaiser og Paul Cziko

Ingen erstatning

➤ Kunstig intelligens har tatt filmbransjen med storm, og både skuespillere og manusforfattere har fryktet for framtiden for sitt yrke. Streiken i 2023 satte på plass klare grenser for hvordan KI kan brukes.

Informatikk-professor Peter Bentley spår at vi uansett ikke står foran et veiskille. Han forteller at spesialeffekter vil bli lynraske og rimelige, og at filmskapere får en rekke nye verktøy. Imidlertid er det langt fram til at de vil kunne ha kreativitet til å lage noe helt originalt, fortelle historier med ekte følelser og gripende narrativ.

– KI blir et nytt verktøy, ikke stjernen i showet, sier han.

Kilde: BBC

Dino-drit og drama

➤ Nye funn fra fossiler av dinosaurbæsj, eller «koprolitter», avslører at det var de planteetende artene som la grunnlaget for dinosaurenes storhet.

Forskere har analysert eldgamle matrester fra dinosaurene som levde for 230 millioner år siden, lenge før T. Rex og gigantenes æra. Ved hjelp av avanserte 3D-skanninger har de funnet alt fra insektrester til halvfordøyd fisk i bæsj og oppkast.

– Koprolitt-fossiler gir oss unike svar om hvordan næringskjedene så ut i forhistorisk tid, forklarer Martin Qvarnström ved universitetet i Uppsala.

I Trias-perioden, hvor disse dinosaurene levde, ble klimaet endret som en følge av økt vulkansk aktivitet. Fuktigheten ga grobunn for planter, som gjorde at de tidlige planteeterne kunne vokse seg store. Uten disse robuste gresseterne ville dinosaurene aldri ha nådd sin enorme størrelse og suksess, mener forskerne.

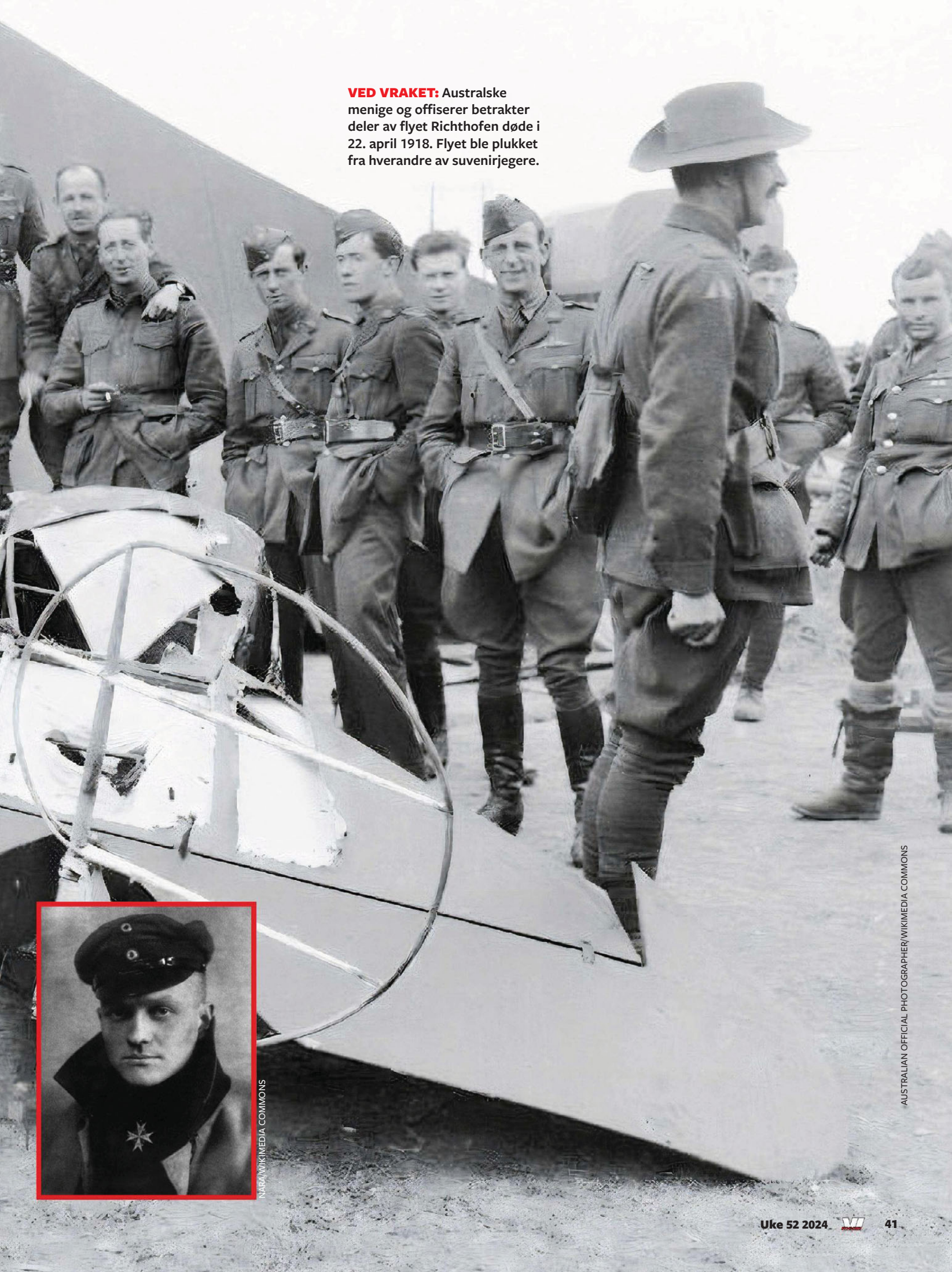
– Alle jakter på skjeletter, men det er koprolittene som forteller om livets drama for millioner av år siden, sier Qvarnström.

Kilde: Science Focus

Manfred von Richthofen skjøt ned 80 fly. I Tyskland var «Den røde baron» nasjonalhelt. Kanskje var det derfor han ikke parkerte det røde flyet etter at han ble skadet av et skudd i hodet, men fortsatte å fly til hans egne sanser sviktet og sendte ham i døden. ►

DEN DØDE BARON

VED VRAKET: Australske
menige og offiserer betrakter
delene av flyet Richthofen døde i
22. april 1918. Flyet ble plukket
fra hverandre av suvenirjegere.

NARA/WIKIMEDIA COMMONS

AUSTRALIAN OFFICIAL PHOTOGRAPHER/WIKIMEDIA COMMONS

Tekst: **Nils Petter Thuesen**

Morgen var kjølig på tyskernes flyplass ved landsbyen Cappy i Nord-Frankrike, søndag 21. april 1918. Di-sen steg fra Som-me-kanalen mens flymekanikere klargjorde tredekkene av typen Fokker Dr. I, malt i grelle farger.

Flyet i midten var rødt. Manfred von Richthofens fly – og det mest fryktede flyet i gruppen som britene kalte «Det flygende sirkus» og «Richthofen-sirkuset».

Østavinden tiltok idet solskinnet brøt frem. Pilotene kom ruslende, von Richthofen iført en flyjakke av ull, buksar av rådyrskinn og med den høye utmerkelsen «Pour le Mérite» rundt halsen. Hans Wolff gikk sammen med ham; de to snakket om en forestående jaktturn til Schwarz-

PROPELL-HINDERET

Mens tidligere luftdueller var blitt utkjempet ineffektivt med pistoler og rifler, gjorde maskingeværet til flymekaniker Louis Quénauld, som var fastmontert i skroget, vei i vellinga. De første jagerflyene var egentlig toseters observasjonsfly med flyger og skytter, sakteflytende og ikke spesielt manøvrerbare.

Først da man fant opp en metode for å kunne skyte forover gjennom propellen, begynte de første jagerflyene å bli effektive. Roland Garros var først ute med å montere ståldeflektorer på propellbladene for å forhindre at han skjøt i stykker sin egen propell.

Da Garros ble skutt ned etter tre luftseire, falt flyet hans i tyske hender. De syntes at oppfinnelsen virket risikabel, og videreutviklet den til et system der maskingeværene ble synkronisert med tenningssyklusen til motoren slik at kulene alltid gikk mellom propellbladene.

Dermed var det flytekniske kappløpet i gang for alvor, og de første jageressene med over fem nedskutte fiender ble skapt.

wald. Men først skulle pilotene jakte på allierte fly.

De to ønsket hverandre lykke til og gikk mot sine maskiner. Richthofen så ut til å være i godt humør. Et spillende musikkorps marsjerer ut av det store hangarteltet mens von Richthofen nærmet seg mot flyet sitt. Han fikk opplyst at det var generalen for den lokale militære regionen som på den måten hedret ham for nedskyting nummer 80.

Tre og en halv mil lenger vest, på de alliertes flyplass ved landsbyen Bertangles, gjorde samtidig britene, kanadierne og australierne forberedelser til rekognosering og luftkamper med sine Sopwith Camel-fly.

Telefonen ringte hos tyskerne: Noen britiske fly var observert over frontlinjene. Rett etterpå var tyske Fokker-maskiner i lufta for å avskjære de britiske flyene. I et av dem satt Manfred von Richthofen – «Den røde baron» – den mest fryktede av kamppilotene, strategen som alltid visste å ha solen i ryggen når han skjøt ned fiendens fly.

Det han ennå ikke visste denne vårsøndagen, var at dagen skulle bli hans siste.

Ved flere fronter

1. verdenskrigs mest legendariske pilot ble født i en prøyssisk adelsfamilie i Breslau i det tyske Schlesien, nå Wrocław i det sørvestlige Polen, 2. mai 1892. Manfred Albrecht Freiherr von Richthofen fikk en sorgløs oppvekst og ble en habil rytter, jeger og turner. Han begynte på en militær utdannelse da han var 11, ble kadett fem år senere og innrullert i en kavalerienhet.

Etter 1. verdenskrigs utbrudd i 1914, var von Richthofen rekognoseringsoffiser i kavaleriet og vekslet mellom fronter i Russland, Belgia og Frankrike. Som budbringer med farefulle oppdrag

I SAMTALE: Fra cockpiten i sin Fokker Dr. I snakker Richthofen med piloter fra sin kampfly-ving J.G.I. Fotografiet er fra 1917 eller 1918. Bare 20 av Richthofens 80 nedskytinger ble foretatt fra dette flyet.

ved frontlinjene, gjorde han seg fortjent til Jernkorset. Da maskingeværet og piggetråd gjorde soldater på hesteryggen ubrukelige, ble regimentet hans oppløst. Med sin nye og brennende interesse for kampfly, søkte von Richthofen om overføring til de keiserlige Luftstreitkräfte.

Tjenesten begynte i mai 1915. Von Richthofen fløy rekognosering med Fliegerabteilung 69 over østfronten fra juni til august.

DREPENDE: Det franske flyveresset Roland Garros fant opp en måte å beskytte egen propell på når han skjønt mot fiendtlige fly. Løsningen ble en senere en suksess for tyskerne etter at Garros ble skutt ned og hemmeligheten avslørt.

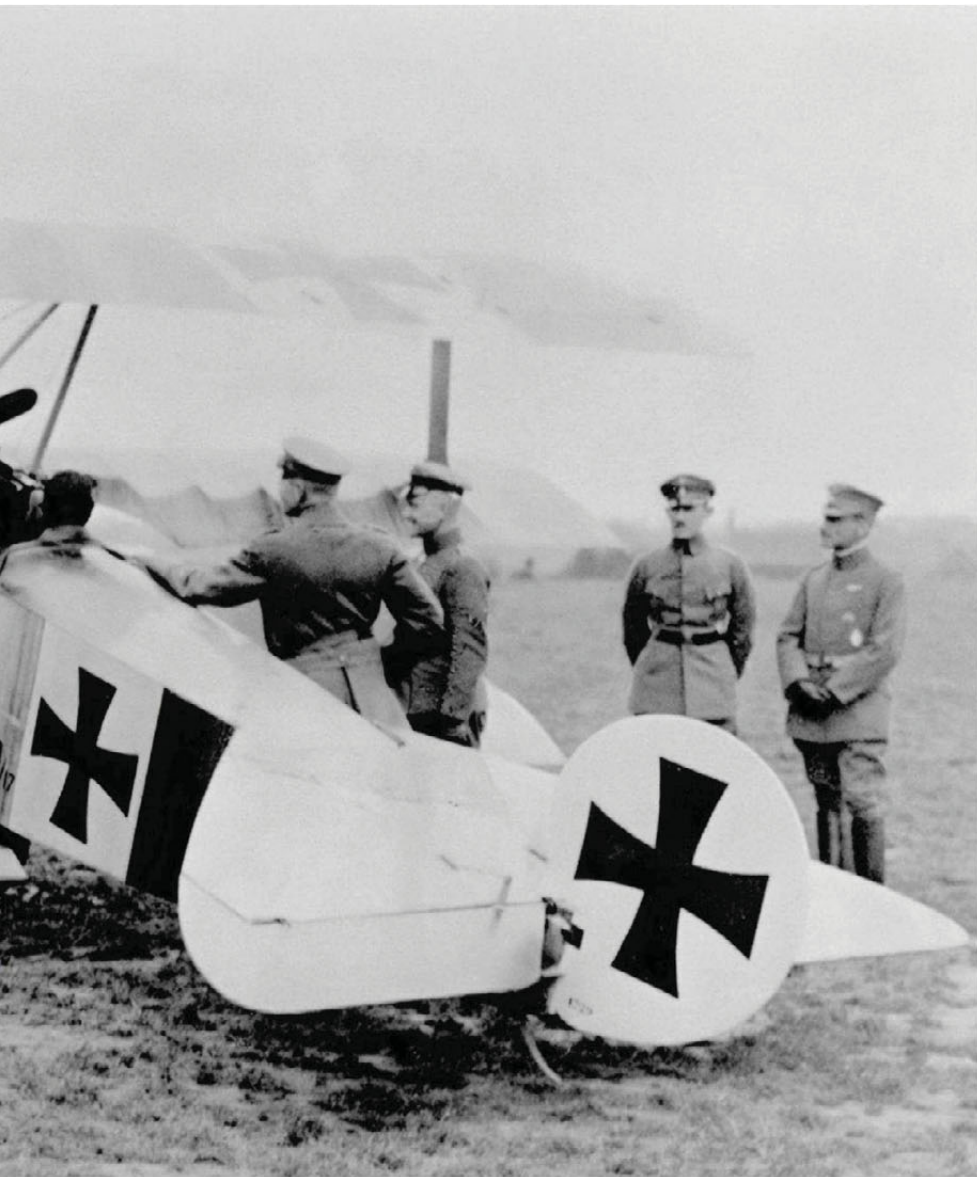

UNIVERSITÉ DE CAEN NORMANDIE/WIKIMEDIA COMMONS

Etter å ha fløyet tosetere på østfronten i august 1916, møtte han kamppiloten Oswald Boelcke som var på reise i øst for å finne kandidater til sin nyopprettede kampflyskvadron Jasta 2. Boelcke merket seg von Richthofens brennende beslutsomhet og iver, og gjorde den ferske piloten til én av sine utvalgte.

Trofeer og tap

Von Richthofen viste seg snart som en dristig og dyktig taktiker. Etter at å ha vunnet sin første seier over Cambrai i Frankrike 17. september 1916, fikk han en sølvsmed i Berlin til å støpe en

BUNDESARCHIV/WIKIMEDIA COMMONS

NICOLA PERSCHIED/WIKIMEDIA COMMONS

MANFRED VON RICHTHOFEN: Den tyske nasjonalhelten ble av piloter som kjente ham beskrevet som en kompleks personlighet. Han hadde få nære venner, begrenset humoristisk sans og viste aldri følelser. Richthofen var ingen akrobatisk flyger, men en fremragende taktiker og eminent skytter – og folkehelt som gjorde seg fortjent til et eget postkort.

VALERIE37/WIKIMEDIA COMMONS

TRO KOPI: En kopi av Fokker Dr. I, Richthofens siste fly, ble fremvist under ILA Berlin Air Show i 2006.

sølvkopp for hvert fly han skjøt ned og med kampdato og flytype inngravert. Hjemme stilte han opp et økende antall begre sammen med flydeler og utstoppepe dyrehoder.

Mange tyske flygere ble skutt ned og drept den høsten. Skvadronleder Boelcke var blant dem som mistet livet. Den dristige von Richthofen trosset dårlige odds og noterte seg for sin 11. nedsky-

«JAGD-STAFFEL»: von Richthofen i sitt Albatros D.III-fly med resten av flygerne i Jagdstaffel 11 under Richthofens kommando i 1917.

BUNDESARCHIV/WIKIMEDIA COMMONS

ting da han 23. november drepte major Lance Hawker, et av topp-essene i Det britiske flykorps.

I januar 1917 skjøt von Richthofen ned sitt 17. fly og ble sjef for kampflyenheten Jagdstaffel 11 (Jasta 11) med elitepiloter, flere av dem trent av von Richthofen som malte flyet sitt rødt. De allierte begynte å kalle den tyske fly-

geren for «Den røde djevel», «Den røde ridder» og, mest kjent i ettertid, «Den røde baron».

Under «blodige april» 1917 skjøt Jasta 11 ned mange britiske fly under det langvarige slaget om den franske byen Arras. Von Richthofen ble kreditert 21 av disse, hvorav fire på én dag. Han fikk kommandoen over Jagdgeschwader 1 (JG 1) som besto av

AUSTRALIA IMPERIAL FORCES/WIKIMEDIACOMMONS

FØRSTE BEGRAVELSE:

Kisten med Richthofen passerer gjennom en æresvakt på kirkegården i Bertangles underveis til jordfestelsen 22. april 1918.

kampskvadronene Jasta 4, 6, 10 og 11. JG 1 fikk tilnavnet «Det flygende sirkus» blant annet på grunn av flyenes farger og raske forflytninger.

Nå var Manfred von Richthofen blitt en nasjonalhelt og fikk sekker med beundrerbrev. Han spiste middag med keiseren og skrev en kort selvbiografi som ble en umiddelbar bestselger. Antallet sølvkopper økte til 57. Flere kunne ikke von Richthofen skaffe seg på grunn av tysk sølv-mangel. Kopper av jern ville han ikke ha.

Truffet i hodet

I januar 1917 hadde von Richthofen begynt å fly Albatros D.III. I kamphandlinger over Frankrike 6. juli 1917 ble flyet hans truffet av

« Han ble begravet med fulle militære æresbevisninger av Royal Air Force.

en kule fra en britisk dobbeltdekker. Kulen streifet «Den røde barons» hode, knuste litt av kraniet og gjorde ham midlertidig blind og lammet. Han fikk tilbake synet tidsnok til å berge flyet ut av spinn og gjennomførte en nødlanding. Von Richthofen ble innlagt på sykehus, men var resten av livet plaget av gjentatte anfall med hodepine, kvalme og depresjoner.

Tross legenes advarsler gjenopptok han flyging i midten av august. Nå skiftet han fly til en Fokker Dr. I-tredekker, flyet som skulle bli hans ikoniske maskin.

Da han 20. april skjøt ned en Sopwith Camel, rundet tyskernes flyveress 80 nedskytinger.

Æret av fienden

21. april 1918, litt over kl. 11, fløy von Richthofen over Morlancourt-åsen nær Somme og tok opp jakten på en Sopwith Camel. En kraftig vind blåste østfra, og von Richthofens fly holdt en mye høyere hastighet enn han kanskje var klar over. Under forfølgelsen ble flyet hans oppdaget og beskyttet. Von Richthofen styrte unna for å unngå kuleregnet, og gjenopptok jakten. Da ble han

truffet av en maskingeværkule som skadet hjerte og lunger før den kommer ut igjen ved venstre brystvorte.

Dødelig såret landet von Richthofen flyet sitt i en åker rett nord for landsbyen Vaux-sur-Somme, i en sektor kontrollert av Den australske imperiestyrke (AIF). Maskingeværskyttere løp frem for å hindre piloten i å sette fyr på flyet. En soldat tittet inn i cockpiten på det lite skadede flyet, rettet seg opp og ropte til kameratene:

– Han er død!

De andre skytterne strømmet

til og så den døde piloten fastspennet til setet med flystikka mellom knærne og høyre hånd på toppen av den.

«Den røde baron» hadde vært de allierte pilotenes mest fryktede motstander – nå ville de ære ham som en fallen helt.

Liket ble båret inn i en britisk flyhangar der piloter stilte seg i kø for å se. Dagen etter fikk han en militær begravelse med æresvakt i Bertangles. Seks kapteiner fra Royal Flying Corps bær kisten til graven. På en av kranene står det: «Til vår galante og verdige fiende.»

Metallboks fra luften

På tyskeres flybase var man urolige da von Richthofens fly ikke kom tilbake. Hauptquartier meldte om ettermiddagen at flyet «har landet trygt bak fiendens linjer». Nå var det bare å vente på livstegn fra flyveresset.

Men om kvelden 23. april kom et britisk fly inn over dem. En liten metallboks ble kastet ut og landet foran hangaren i Cappy. Boksen inneholdt et fotografi av en grav på kirkegården i landsbyen Bertangles og beskjeden om at von Richthofen ble drept i luftkamp 21. april 1918:

«Han ble begravet med fulle militære æresbevisninger av Royal Air Force.»

Etter Richthofens bortgang, flokket tyskerne seg om en annen flygerhelt: Hermann Göring. Ved tiltredelsen som ny sjef for «Det flygende sirkus» hadde han 22 nedskytinger.

Landet på kirkegården

I 1925 ble von Richthofens grav åpnet og kisten fraktet til hjemstedet. Meningen var at Manfred von Richthofen skulle gravlegges ved siden av faren og broren Lothar (40 nedskytinger). Faren hadde dødd i 1920, Lothar i en flyulykke to år senere. Tyske

KJENDISGRAV: Britiske soldater sto for gravingen av Manred von Richthofens grav. Etter den høytidelige begravelsen av deres fremste fiende i lufte, var det tid for posering.

myndigheter ville gi lufthelten et siste hvilested på Invalidenhof kirkegård i Berlin. Von Richthofens familie aksepterte dette.

I 1975 ble levningene overført nok en gang, til familiegraven på Südfriedhof i Wiesbaden. Von Richthofens dødsattest kom overraskende for dagen i Polen i 2009. Det er usikkert hvor mange fly von Richthofen faktisk skjøt ned. De fleste kilder nevner 80 (79 britiske og 1 belgisk fly), andre et høyere antall.

Spørsmålet om hvem det var som avfyrte kulen som drepte den tyske nasjonalhelten, debatteres stadig. Det er uvisst om den fatale kulen kom fra bakken eller fra et fly. Noen endelig avklaring vil man neppe få. I det medisinske tidsskriftet «The Lancet» i 1999 foreslo den tyske legen Henning Allmers at den sannsyn-

lige hjerneskaden Richthofen hadde pådratt seg i juli 1917, medvirket til hans død. Svekket dømmekraft kan ha ført til at han fløy for lavt over fiendtlig territorium. Og posttraumatisk stresslidelse kan ha fått ham til å glemme å ta forholdsregler. Forskere ved Texas-universitetet i USA har senere (2004) uttrykt støtte til disse teoriene.

Von Richthofens havarete fly ble ribbet av suvenirjegere. Nær-

mere 100 år senere, i 2015, ble deler som blant annet motoren og pilotsetet, solgt på en auksjon i New York til stive priser. □

Kilder: Allmers, Henning: «Manfred Freiherr von Richthofen's medical record – was the 'Red Baron' fit to fly?», *The Lancet*, vol. 354, No. 9177, 502-04, 7/8-1999; *history.com*; *New World Encyclopedia*; Steiner, Rolf: «The Red Baron's Last Flight» (*Aéro-Éditions*, 2001); *Wikipedia*.

DE FØRSTE LUFTKAMPENE

Ikke mer enn ti år gikk fra flyet ble oppfunnet til det ble brukt som krigsmaskin første gang.

Under den meksikanske revolusjonen i 1913 fløy to amerikanske leiesoldater Phil Rader og Dean Ivan Lamb for hver sin part. De to møttes i luften og skjøt mot hverandre. Etter sigende skjøt ingen av de to egentlig for å drepe. Etter å ha bommet med vilje mens de tømte revolverne sine, fløy de hver til sitt.

1. verdenskrig ble konflikten som skapte jagerflyet. De første krigsmånedene brukte alle partene fly for å spionere på hverandres troppeforflytninger. Når to fiendefly møttes i luften, nøyde man seg i begynnelsen med å hytte med nevene. En naturlig fortsettelse var å kaste mursteiner etter hverandre, eller til og med rep som skulle vikle seg inn i motstanderens propell, uten særlig hell.

I løpet av høsten 1914 begynte ting å utvikle seg raskt. I august ble det senere franske jageresset Roland Garros og Lt. de Bernis i en Morane Parasol de første som klarte å skyte på, og skade et fiendtlig fly. Et par uker senere ble russiske Pyotr Nesterov den første som fikk et fiendefly til å styrte. Han fikk ikke oppleve æren, for Nesterov fikk luftseieren etter å ha kollidert med vilje med det østerrikske Albatrossflyet, og begge pilotene omkom. I oktober ble franske Joseph Frantz og mekanikeren hans, Louis Quénault, kreditert den første offisielle nedskytingen.

«Svekket dømmekraft kan ha ført til at han fløy for lavt over fiendtlig territorium.

Ved Yan Calmeyer Friis

10 PÅ TOPP

Nyttårs-dramaene

Ti dramatiske, historiske tildragelser som skjedde på nyttårsaften.

1. Romerrikets fall (406)

Germanske stammer, inkludert vandalene og sveberne, krysser den slagte Rhinen. Romernes forsvar kollapse, og konsekvensene blir med tiden Vestromerrikets fall.

6. Big Bens «godt nyttår!» (1923)

BBC overfører Big Bens kimende nyttårsklokker for første gang. Det er nå en høyt skattet tradisjon i Storbritannia.

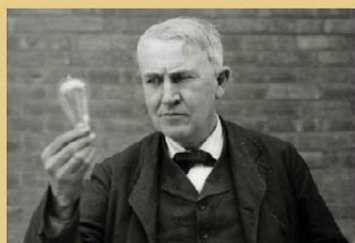
2. Britisk overherredømme (1600)

Et kongelig charter fra dronning Elisabeth I gjør East India Company til en global handelsmakt. Velkommen til bitre konflikter og knallhard kolonialisme.

7. Ungarn tøffer seg (1944)

Da det er helt åpenbart for verden at Tyskland og nazismen taper krigen, erklærer Ungarn krig mot sine gamle allierte. Historiebøkene lar seg ikke lure.

3. Thomas bærer lyset (1879)

Thomas Edison demonstrerer sin elektriske lyspære for første gang. Plutselig blir ikke nettene så lange, selv ikke når kulda setter inn.

8. Sovjet dør (1991)

Sovjetunionen opphører å eksistere, og det er offisielt. Slutt på den kalde krigen. Inntil noen begynner å lengte tilbake til Sovjet-tiden, og går løs på Ukraina.

4. Den siste keiser (1911)

Kinas siste keiser, Puyi, abdiserer. Kaoset som fulgte de neste månedene, markerte slutten på 2000 år med keiserstyre og starten på Sun Yat-sens republikk.

9. Koronaen gjør sin entré (2019)

Et mystisk utbrudd av kraftig lungebetennelse i Wuhan i Kina får verden til å slå alarm. Da er den her allerede, covid-19. Pandemi på gang.

5. Sovjet blir født (1922)

Vladimir Lenin annonserer grunnleggelsen av Sovjetunionen 31. desember, dermed fritt frem for supermakten som skulle dominere global politikk i det neste århundret.

10. Brexit (2020)

Så skjer det som tallrike briter fryktet, og som fikk dem til å sparke seg bak fordi de unnlot å stemme: Storbritannia løs-rives formelt fra EU. Pass-kontrollen er tilbake.

MOT	RETNING	LYTTE	BIBELSK NAVN	↓	SKJULER	KRIBLING	FUGL	↓	MÅLE- ENHET	↓	BAK- TERIE
↳			I VANNET HØYDE				PELSEN				
→							↘		BIL- MERKE	EU FØR	
BETYN NY				HIKSTER		UTDØDDE DYR					
PLANTE	ARG	BESØRGE DOTT						FREMME LEGEME HJERNE- MÅLING			
↳						ADV MATTE				FISK	
SATTE			↘				↕	LUKT			HØRER
BELOP				SLAG- INSTR.					DRETT		
FORF.				BIL- KONGERN					BJELKE		
		ANSPORE UTROP					ANLØPEN	FORSAGE HIMMEL- RETNING			
	LYSE					BESTIGE ROLIG					
KJEKL				FYRSTE HAUGEN							
VERKENE	STED I VESTFOLD IDEELL ØRG.				FJAS GRESK BOKSTAV						TOTA- LISATOR
		BETALE						PRESS BLØD- RENTE			
			↳							↘	
			SJARM								
		TRENDY SUT			REGIS- TER NEW YORK				ODELS- TINGET FULL- STENDIG		
	OVER- FLATENE FÅ						SÅ				
			UTBRUDD DYR SVENSK				FLÅTE ADJ.			↓	PLAGG- DEL
KOOPER- TIVEN ANKER				PYTT	AMME PÅ DANSKE BILER			DRØV- TYGGER			
		GIFT						SAND OVAL			
		HUS- VÆRE SPILL							LUMEN KAKLE		
					↘	PAPIR- FLATE MAJONES				SKUESP.	
GÅRDS- PLASS ROM				PERIODE							ARBEI- DET
			FØDE SPA				MINKES JEVN				
	→			DIKT ATMOS- FÆRE					ORG. SOLO		
	SKYTE- VÅPEN	BYRDE BEGLO			↳			CELLE VEKT			
				BANE							
↳			FEILFRI								TEKO

					2	5	3	
			8	7		1		
			1				4	6
			7	1				
	7			9	4		6	3
						4		
	2				6			
			4				1	
3								2

	7		8			5	3	1
								6
1	9							
8				4			2	
2					3		4	5
			6		8			
		2						
					6		1	8
4			1					

5			4					3
		8	1				7	
	7	9						8
			3					
					6	5	2	
	8			2				7
		5				8		
4	9		5				1	6
						7		

				6				
5		6	4					8
7							9	3
		8	5		6	1		4
2							5	
6					9			
							8	
3			1	8				
	9					4		2

5					9		4	
2								
	3					5		
	8			2				1
		6				7		8
			4		1			
9	1			7	8		5	
4						3	7	
				4				

			6		1		9	
2		6				5		
	7				3	4		
9		5						3
		8				9		
		3	4		6		7	
				6		2		1
					9			
			1	4			8	

6	5	2	1	4	7	3	8	9
4	8	1	2	3	9	6	5	7
3	9	7	5	6	8	2	4	1
1	2	3	4	9	6	8	7	5
7	6	8	3	1	5	9	2	4
9	4	5	7	8	2	1	6	3
5	7	9	8	2	3	4	1	6
2	1	6	9	7	4	5	3	8
8	3	4	6	5	1	7	9	2

9	6	2	7	5	4	3	1	8	9
6	4	5	8	1	9	2	3	7	6
5	9	1	3	6	7	8	2	5	4
7	9	2	4	8	1	6	3	5	5
1	4	6	9	3	5	7	2	8	8
3	8	5	7	2	6	4	9	1	1
8	3	9	2	1	4	5	6	7	7
2	6	4	8	5	7	9	1	3	3
5	7	1	3	6	9	8	4	2	2

2	7
2	7
4	7
5	4
3	5
6	3
1	6
9	1
8	9
3	2
7	1
8	4
5	6
9	7
2	3
8	1
7	2
6	5
9	7
8	5
4	3
2	1
3	7
8	4
9	5
6	1
3	4
7	8
5	2
6	1
1	3
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	1
4	5
5	6
3	7
6	1
9	2
8	5
7	4
1	6
8	9
3	2
6	5
9	7
2	3
7	

[illegible]

48

For deg med vett
under issen

1. Norges nye redningshelikopter, AW 101 «SAR Queen», opereres av Luftforsvarets 330-skvadron fra seks baser i Norge. Hva het helikoptertypen som i desember 2023 ble erstattet av AW 101?

2. Hvilken toårig krydderurt i skjermplantefamilien er en viktig ingrediens i akevit?

3. Hva var medianlønnen (midtpunktet når alle lønninger rangeres fra høyest til lavest) i Norge i 2023?

4. Hva heter Norges største og absolutt beste blad for sportsfiskere?

5. En av karene i Olsenbanden er nokså engstelig og «nært knyttet til» sin kone, Valborg. Hva heter han?

6. Norges største innsjø, Mjøsa, er 369 km² i utstrekning, er Europas fjerde dypeste og inneholder 56 km³ vann – men hvor langt er det fra Minnesund i sør til Lillehammer i nord?

7. Skytshelgenen for artillerister (og matematikere) hadde nylig sin festdag. Hun var født på midten av 200-tallet og døde i 306, i den katolske tro regnes hun som en av de fjorten nødhjelpere. Hva heter hun?

8. Hvilke farger er det i Bulgarias flagg?

9. På denne planeten, som er den åttende og ytterste i vårt solsystem, kunne det muligens ha vært gunstig å sette opp vindmøller, ettersom vindene når en hastighet på 2160 km/t, men antakelig ville det vært krevende å ta en tur på butikken. Hva heter den? (PS! Pluto ble i 2006 ble klassifisert som «dvergplanet» av Den internasjonale astronomiske union)

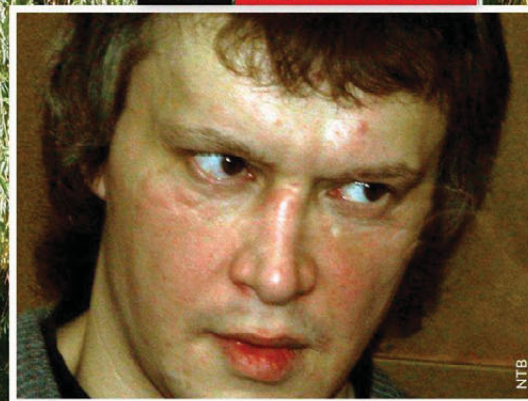
10. Hva betyr bondestorm i sjakk?

11. Hun (bildet) ble nylig singel, er en habil pokerspiller og har en stor følgerskare på sosiale medier. Hvem?

12. Hvorfor er menns hjerner i gjennomsnitt mer enn 10% tyngre og større enn kvinnenes?

Svar: 1: Westland Sea King 2: Karve 3: 608 000 (mens gjennomsnittslønnen var 676 000) 4: Alt om Fiske 5: Kjell Jensen (spilt av Carsten Byhring) 6: 117 kilometer 7: Sankta Barbara 8: Rødt, grønt og hvitt 9: Neptun 10: Flere bønder brukes i et taktisk angrep mot motstanderens stilling 11: Linni Meister 12: Menn er i gjennomsnitt større fysisk enn kvinner, dette gjelder også hjernen.

W **TRUE CRIME**

Brikken som felte **SJAKKMORDEREN**

Alexander Pitjuskin (50) bestemte seg for å drepe 64 mennesker – like mange som det er ruter på et sjakkbrett. Han klarte det nesten. For politiet ønsket ikke å etterforske ham.

Gravide Maria Viritsjeva var blitt slått i hodet og dumpet i en kloakk-kum. Gjerningsmannen var en venn av Marias samboer. Etter en desperat kamp for sitt eget og fosterets liv i kloakksørpen, hadde hun klart å mobilisere en siste rest av krefter for å bli berget i sikkerhet. Men da hun satt klar til å anmelde samboerens venn, fikk hun en overraskelse: Politimannen hun snakket med, tvang henne til å erklære skriftlig at hun hadde falt ned i kloakk-kummen ved et uhell. For politimannen ønsket ikke å etterforske saken.

Politimannens latskap ble fatal. For mannen som kastet Maria Viritsjeva i kloakken, var ikke bare identifisert. Han var en seriedrapsmann midt i sin mest aktive periode. Hadde politiet pågrepet Alexander Pitjuskin – mannen som senere ble kjent som «Sjakkmorderen», ville flere av hans 64 ofre blitt spart.

Men i stedet skulle «Sjakkmorderen» som begikk sitt første drap i 1992, spre redsel og gru i området rundt skogområdet kjent som Bitsa park i den sørlige delen av Moskva frem til 2006. Da han ble på grepet, hadde han rukket å bli én av de verste seriedrapsmennene i Russlands historie.

Slapp med skrekken

«Sjakkmorderen» fra Moskva var bare 18 år gammel da han tok sitt første liv: 27. juli 1992 hadde Alexander Pitjuskin avtalt å møte klassekameraten Mikhail Odit-sjuk i Bitsa park. Pitjuskin gikk med planer om å drepe et stort antall mennesker, og ville ha kameraten med på raidet. De to hadde snakket om saken tidligere. Men denne dagen hadde Odit-sjuk skiftet mening, og nektet å være med.

Pitjuskin ble rasende over avslaget, han følte seg lurt av sin beste venn.

Uten videre kvalte han Odit-sjuk, kastet liket ned i kloakken som rant like ved, og dro deretter hjem til morens leilighet ikke langt unna. Liket av unggutten ble aldri funnet.

Moskva-politiet etterforsket Mikhail Oditchuk forsvinning. ▶

PARKSJAKK: Antallet ruter på et sjakkbrett er 64. Den lidenskapelige utesjakk-spilleren Alexander Pitjuskin (innfelt) fra Bitsa park i Moskva bestemte seg for å drepe like mange mennesker. Han klarte det nesten.

UNNSLAPP VED ET MIRAKEL

Gravide Maria Viritsjeva unnslapp seriemorderens som ved et under.

Kvinnen møtte Alexander Pitjuskin tilfeldig på en metrostasjon en kveld i februar 2022. Hun kjente Pitjuskin som venn av sin samboer, og fortalte ham at hun fryktet kjæresten skulle forlate henne.

I så fall ville hun stå på bar bakke og uten midler til å forsørge seg selv.

– Jeg så med en gang at hun var oppskaket, og tilbød henne selskap, fortalte Alexander Pitjuskin senere.

Etter hvert fortalte han Viritsjeva at han hadde tyvegods hun kunne selge og tjene penger på, og sammen gikk de to til en kumder «Sjakkmorderen» så han hadde gjemt flere stjålne kameraer.

– Han løftet opp kumlokket, men da jeg skulle kikke ned i hullet tok han i meg og prøvde å dytte meg ned, fortalte Viritsjeva over videolink da hun vitnet mot Pitjuskin.

Hun forsøkte alt hun orket å holde fast i kumkanten, men da slo Pitjuskin hodet hennes mot kanten. Kvinnen hadde ikke noe annet valg enn å slippe taket. I kloakkstrømmen åtte meter nedenfor, ble hun dratt med videre. I flere sekunder var hun under i den illeluktende gjørma, men kom seg til overflaten og kunne igjen trekke pusten. Etter å ha kravlet seg frem et stykke, fant hun en jernstige som ledet opp til et annet kumlokk, så tungt at Varja Viritsjeva knapt klarte å flytte det. Omsider klarte hun å skyve kumlokket litt til side. Gjennom glippen så hun en kvinne få forbi, og ropte på hjelp. Fortvilet og utslitt måtte Maria konstatere at kvinnen bare gikk videre.

Men kvinnen var bare gått for å hente hjelp. To sikkerhetsvakter fikk hjulpet Maria i sikkerhet og hun ble sendt på sykehus. Både hun og barnet overlevde dramaet.

På tross av at Viritsjeva kjente gjerningsmannen, ble ikke Pitjuskin pågrepet. Under rettssaken mot ham fem år senere opplyste aktor at en politimann tvang Viritsjeva til å skrive under på en forklaring om at hun falt ned i kloakken ved et uhell. Politimannen ble senere satt under granskning for tjenesteforsømmelse.

OVERLEVDE: Maria Viritsjeva overlevde sjakkbrettmorderen ved et mirakel og kunne identifisere ham for politiet. Det hjalp ikke. Drapsserien fortsatte, for politiet ønsket ikke å etterforske. Bildet er skjermdump fra Maria Viritsjevas rettslige forklaring.

Vitner meldte seg og forklarte at de hadde sett Oditchuk gå sammen med Pitjuskin i retning Bitsa park. Tre dager etter at kameraten forsvant, ble så Pitjuskin arrestert i morens leilighet. I avhør bekreftet han å ha møtt Oditchuk, men påsto at de skiltes i parken, og han ikke hadde sett ham siden.

Uten et lik og uten håndfaste bevis, kom ikke politiet videre. 18-årige Alexander Pitjuskin ble løslatt.

Kanskje ble Alexander Pitjuskin skremt etter pågripelsen. For på denne tiden dømte fortsatt russiske domstoler drapsmenn til døden.

Fire år senere var ikke lenger en drapsdom ensbetydende med dødsstraff. Samtidig ble Pitjuskins interesse for å drepe vekket til live.

Skadet hodet

Alexander Pitjuskin kom til verden i Mytishchi i Moskva 9. april 1974. Han vokste opp i en liten leilighet i Khersonskaya-gaten, bare noen minutters gange fra den nordlige ende av Bitsa park. Som barn bodde Alexander sammen med sin mor Natalia Elmouradovna, sin yngre halv søster, hennes mann og deres sønn i en toroms leilighet i femte etasje.

Pichushkin huskes for å ha vært et sosialt barn i sine første år. Dette endret seg imidlertid etter en hendelse der gutten fikk et stygt slag i hodet i en ulykke mens han lekte.

Eksperter har spekulert i at denne hendelsen kan ha skadet en viktig del av guttens hjerne, den delen som regulerer impulser, noe som ledet til aggressive tendenser. For etter ulykken ble Pitjuskin langt mer aggressiv og impulsiv enn tidligere. Ulykken fikk som konsekvens at Alexander ble overført fra vanlig skole, til en skole for barn med lærevansker, ikke minst fordi han etter ulykken var blitt mobbet av sine medelever som ertet ham og påsto at han var tilbakestående.

Sadist in spe

Da han kom i tenårene, flyttet Pitjuskin fra moren og til sin bestefar. Han mente at gutten var svært intelligent, og oppfordret ham til å drive med intellektuelle aktiviteter, blant annet sjakk.

Unge Pitjuskin ble svært opptatt av sjakk og viste seg å være en fremragende spiller. Sjakken ble en mestringsarena, selv om han fortsatt ble mobbet av sine tidligere medelever.

Bestefarens død ble det et tungt slag for Pitjuskin, som måtte flytte tilbake til moren. Han registrerte seg inn som student, men det gikk ikke særlig bra. Påvirket av sorgen over bestefaren, og for å dempe sine aggressive tendenser, begynte den unge gutten å drikke. Hans nye faste holdpunkt ble Bitsa-parken der sjakkspillere samlet seg for å spille utendørs. Alexander Pitjuskins drakk store mengder vodka og spilte sjakkpartier – for det meste mot eldre menn. På samme tid begynte Pitjuskin å vise sadistiske tendenser. Han begynte å oppføre seg truende og

EMAUS/WIKIMEDIA COMMONS

STARTET MED Å DREPE KOMPANJONG: Alexander Pitjusjkin begikk sitt første drap i 1992. Offeret var en venn han hadde planlagt å begå drap sammen med. Til sammen drepte han 49 mennesker før han omsider ble stoppet.

GETTY IMAGES

brutalt mot mindre barn. Av og filmet han seg selv. Ved en anledning som siden har blitt offentliggjort holdt han et lite barn i det ene benet, opp ned, og sa til kameraet: «Du er i min makt nå ... Jeg skal slippe deg fra vinduet ... og du vil falle 15 meter og dø ...»

Slike videoer kunne han senere sitte og se på for å bekrefte sin makt.

Men etter hvert ble det ikke nok.

En siste slurk sprit

Etter at Russland opphevet dødsstraff for sivile forbrytelser, klarte ikke lenger Pitjusjkin å kontrollere trangene til å drepe.

17. mai 2001 satt Pitjusjkin som vanlig og spilte sjakk i Bitsa park. Motstanderen var 52 år gamle Jevgenij Pronin. Da partiet gikk mot slutten, inviterte

BYSKOG: Bitsa park syd i Moskva bød på skjulesteder og tumleplass for fugler, dyr, turgjengere – og en seriemorder.

Pichushkin sin motstander til å gå en tur. Han påsto at det var årsdagen for at hunden hans døde og at han ønsket å besøke graven lenger inne i parken. Pronin fulgte ham til et nokså øde område i parken. Her skal Pitjusjkin ha dratt frem en flaske vodka og tilbudt ham en drink.

Mennene skålte for hunden, og kort etter slo Pitjusjkin flasken i bakhodet på Pronin. Da 52-åringen var død, kastet drapsmannen liket i en brønn i nærheten.

Dette var starten på en frenetisk volds- og drapsbølge for den unge mannen; Pitjusjkin var fortsatt bare 26 år gammel.

Mellom mai 2001 og september 2005 angrep «Sjakkmorder» ▶

ren» 36 ofre, og drepte alle unn-
tatt tre.

De aller fleste av ofrene hans var eldre, hjemløse menn som vanket i miljøet i Bitsa park. Pitjusjkins fremgangsmåte var stort det samme: Han bød mennene på brennevin, tok dem med ut av syne for andre, gikk inn på dem bakfra og knuste skallen deres – enten med en flaske eller med en hammer han hadde med seg.

De aller fleste som ble drept, ble kastet ned i den åpne kloakken som rant gjennom deler av parken. Noen ganger drepte han også ved å dytte ofrene ned i kloakken, der de druknet. Ved enkelt anledninger «signerte» han liket gjennom å stikke pinner, eller en tom vodkaflaske inn i den knuste hodeskallen eller ned i halsen på de døde. I løpet av én eneste måned i 2001 skal han på denne måten ha drept seks mennesker.

Avslørt av metro-opptak

Pitjusjkin drepte ikke bare menn. Drapet på en 36 år gammel kvinne førte til at han ble arrestert.

I juni 2006 jobbet Alexander Pitjusjkin i et supermarked, blant annet sammen med Marina Moskalyova. Moskalyova skal ha hatt mistanke om at kollegaen ikke var helt «per kasse», men ble med på tur i parken da han inviterte. Før hun dro, skrev hun en lapp til sønnen sin der hun fortalte at hun var sammen med Pitjusjkin og la igjen telefonnummeret hans. Pitjusjkin var klar over beskjeden, men brydde seg ikke om den.

Moskalyovas kropp ble oppdaget i Bitsa park 14. juni 2006.

Som vanlig hadde drapsmannen sørget for å legge igjen sin faste signatur på liket. Men denne gangen hadde han forregnet seg. I klærne til den døde fant politiet en billett fra Moskvas metro. De begynte å søke gjennom overvåkingsvideoer, og oppdaget at hun var blitt filmet bare timer før hun døde da hun spaserte langs en plattform sammen med Pitjusjkin.

Alexander Pitjusjkin ble hentet inn til avhør. I begynnelsen nektet han for drapet, Men da han fikk se overvåkningsbildene, ga han seg, og gikk med på å vise politiet hvor han hadde drept Marina og mange av de andre

FREDELIG PLETT OG SKJULESTED: Bitsa park ligger som et tett og vilt skogområde midt i den sørlige delen av Russlands hovedstad Moskva. Parken er turområde, her arrangeres skirenn om vinteren, her leker barn og voksne og et rikt fugleliv preget atmosfæren. Men også en seriedrapsmann fant seg til rette her.

ofrene sine. Han overrasket med å huske svært detaljert de fleste drapene og hvordan de ble begått.

Avhørene av ham ble filmet, og noen av dem ble senere vist på fjernsyn.

– For meg er et liv uten å drepe som et liv uten mat er for deg. Jeg følte meg som en far for alle disse

« **Jeg sendte ham til himmelen. Det første drapet er som den første kjærligheten.**

menneskene, ettersom det var jeg som åpnet døren for dem til en annen verden, sa Alexander Pitjusjkin til etterforskeren som avhørte ham.

Ville yte ofre rettferdighet
Pitjusjkin ble i 2007 tiltalt for 49 drap, men hevdet selv at han

hadde 63 liv på samvittigheten. Som begrunnelse for at han ville høyne drapstallet, nevnte han rettferdighet.

– Jeg tenkte at det ikke ville være rettferdig å glemme de siste 11 menneskene, sa han i retten.

Påstanden om over 60 drap understøttes av et beslag som ble

OPPVOKST I NÆRHETEN: I boligblokker like nord for Bitsa park vokste Alexander Pitjusjkin opp med sin mor før han flyttet til sin bestefar.

gjort i leiligheten hans. Der fant politiet et sjakkbrett der alle de 64 rutene – med ett unntak – var utfylt med datoene for når drap hadde skjedd. Men ettersom tre av ofrene overlevde, kan det være snakk om 60 personer totalt.

Under rettssaken mot ham innrømmet Pitjusjkin at han trolig ikke ville gitt seg med drapene når brettet var fullt.

– Jeg ville nok ikke sluttet, aldri! De har reddet mange liv ved å fukke meg, sa drapsmannen som senere hevdet at han fikk orgasme når han drepte.

Det hører med til historien at de aller fleste av Pitjusjkins ofre var mennesker han kjente. Ti av ofrene hans bodde i det samme

blokkkomplekset på i Khersonskaya-gaten. Andre var kjente blant annet fra Bitsa Park.

Pitjusjkin mente at han hadde et aktverdigg motiv for drapene.

– Jeg prøvde å samle åndene deres, deres sjeler. Jeg var følelsesløs da jeg drepte dem, sa han i retten.

Russiske medier har spekulert i om Pitjusjkin kan ha vært motivert av en annen av Russlands verste seriemordere – Andrej Sjikatilo. Han ble henrettet i 1994 etter å ha blitt funnet skyldig i å ha drept 52 kvinner og barn i årene fra 1982–1990. Selv hevdet Pitjusjkin at det å bestemme om ofrene hans skulle leve eller dø fikk ham til å føle seg som Gud.

STOR OPPMERKSOMHET: Rettssaken mot Alexander Pitjusjkin ble viet stor oppmerksomhet. Pitjusjkin hevdet i retten at han var ansvarlig for 63 drap, men ble bare domfelt for 49.

– I alle tilfeller drepte jeg av bare én grunn. Jeg drepte for å leve, for når du dreper, vil du selv leve, sa han i et avhør.

Om Mikhail Oditchuk, offeret for hans første drap, sa Alexander Pitjusjkin:

– Jeg sendte ham til himmelen. Det første drapet er som den første kjærligheten. Man glemmer det aldri.

24. oktober 2007 falt dommen. Pitjusjkin ble dømt til fengsel

DE VERSTE SERIE-MORDERNE

Russlands to verste serie-mordere gjennom tidene, var begge kvinner fra adelen.

Darya Saltykova torturerte og drepte etter alt å dømme 147 tjenere og arbeidsfolk på godset hun eide i Moskva. Drapene fant sted i årene 1756–1762. **Olga Konstantinova** torturerte og drepte 128 av sitt personale på bare fire år, fra 1818 til 1822. Forbrytelsene fant sted på flere ulike gods.

Russlands verste seriemorder i moderne tid er **Mikhail Popkov**, kjent som «Varulven.» Mellom 1992 og 2000 drepte han minst 78 mennesker i tre byer. Han tilsto alle drapene – pluss ytterligere tre, og ble dømt til livsvarig fengsel.

Andrej Sjikatilo drepte trolig minst 56 kvinner og barn over hele Sovjetunionen mellom 1982 og 1990. Han ble dømt for 52 drap og henrettet i 1994.

Pavel Skachevski og Artur Ryno var ledere av en gjeng høyre-radikale skinheads som i 2006–2007 drepte 37 innvandrere.

Vasilij Komaroff, «Ulven fra Moskva,» var en hestehandler som i årene 1921–1923 drepte 33 menn. Han ble henrettet i 1923, samme år som han ble tatt.

Radik Tagirov klarte i løpet av 18 måneder i 2011–12 å drepe 31 kvinner, alle i alderen 75–90 år. Han gikk under navnet «Volga-galningen.»

Sergej Khasintsev ble dømt for «bare» åtte drap, men hadde trolig tatt livet av så mange som 59 kvinner og menn i årene 1975–87. Drapsbølgen startet da han slapp ut etter å ha soner for sitt første drap. Han ble henrettet i 1992.

Kilde: Wikipedia

på livstid for 49 drap og tre drapsforsøk, de første 15 årene i isolasjon. Selv syntes han straffen var for streng, han kunne tenke seg 25 år, sa han. □

Kilder: The Independent, The Guardian, Nettavisen, Wikipedia

I morgen ...

– Du utsetter jo alltid det meste, kanskje du skulle ha som nyttårslofte å forbedre deg på akkurat det punktet?
– Ja, jeg har lenge ønsket å slutte å utsette ting, men har aldri funnet det perfekte øyeblikket for å begynne ...

Dagen derpå

Ekteparet hadde vært seint oppe på nyttårsaften, men måteholdne med alkoholen.

Mannen kikket bort på én enkelt tom champagneflaske på kjøkkenbenken ved frokosten, og ristet på hodet.

– Du vet du begynner å bli gammel, sukket han, – når det føles som dagen derpå, men samtidig så har det faktisk ikke vært noen kvelden før!

Hensynsfull

De to kompisene satt på bar.

I titiden sa den ene: – Vel, da tror jeg at jeg må komme meg hjemover. Hva med deg?

– Nei, jeg tror jeg blir, sa den andre, – jeg lovet samboeren min at jeg ikke skulle komme hjem før nærmere midnatt.

– Du lovet at du ikke skulle være hjemme før nærmere midnatt? Hvorfor det?

– Fordi samboeren min av og til trenger noe som bare jeg kan gi henne.

– Og hva er så det?

– At jeg ikke er til stede!

Perfekt mann

– Hvordan er han nye typen din, egentlig?

– Han er den perfekte mannen for meg! Nå må jeg bare endre personligheten, vennene, klærne og sveisen hans.

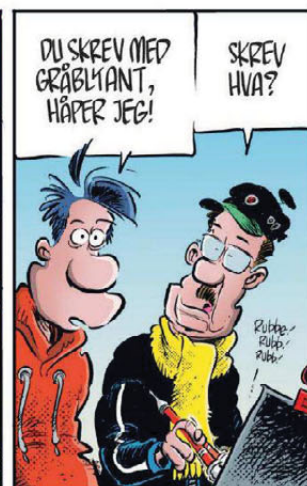
OPPGULP

PANOLIS

PANOLIS

Midt i talen til Ronald snek det seg inn en feil

Bikkjekaldt

– Jeg ser på Facebook at mange av vennene mine fyrer i ovnen i dag fordi det er bikkjekaldt ute.

– Men du fyrer ikke?
– Jo, det gjør jeg, men jeg fyrer i ovnen fordi det er bikkjekaldt inne!

Behandlings- trengende

– Har du hatt tilfeller av psykiske lidelser i familien?

– Ja, en onkel på morssiden gikk i en periode over til alkohol-fritt øl.

En modig mann

Ekteparet hadde en av sine altfor vanlige krangler.

– Du valgte jo faktisk meg i sin tid da vi giftet oss, sa mannen, – men nå er jeg slett ikke sikker på om du liker meg lenger. Hvordan er det egentlig du mener jeg bør være?

– Du burde ikke trenge å spørre om sånt, sa kona, – men hvis du absolutt må vite det, så liker jeg modige menn.

– Greit, sa mannen, det er notert. Har du forresten lagt på deg i det siste?

Pasta i lange baner

Arnes 18 år gamle datter hadde nettopp flyttet på hybel i påvente av det nye semesteret rett over nyttår.

En dag ringte hun faren rundt middagstid.

– Pappa, sa hun, – jeg har funnet ut at jeg er temmelig dårlig til å beregne hvor mye pasta man må koke. Så hvis du og mamma og resten av boligfeltet dere bor i ikke har spist ennå, så er middagen klar!

Glad i å dele

– Hva synes du er det beste med å ha en penis?

– Tja, egentlig å dele den med de som ikke har!

FLISESPIKKER!

© Øyvind Sagåsen

HAR DU SETT? DET STEMMER!
DU ER EN SLEM, SLEM JENTE!

En slags utvikling

– Da jeg var ung, sa fylliken i baren til bartenderen, – så hadde jeg ingen penger. Jeg var støvende blakk! Men vet du hva som skjedde etter flere tiår med knallhard jobbing?
– Nei?
– Da var jeg ikke lenger ung!

Arbeidsfordeling i heimen

Rett før det skulle komme 20 gjester til familiens store nyttårgilde, så sank kona helt utslitt ned på en stol.

– Nå har jeg handlet inn mat og polvarer, strøket duker, vasket toalettet og alle gulv, begynte hun, – og etterpå laget middag, dessert og kaker. Mens du bare sitter der i sofaen og glor på TV og venter på at jeg skal gi deg en øl. Hva sier sånt noe om deg?!

– Tja, sa mannen, – at jeg er en tålmodig sjel!

Storsinnet

– Jeg vil nødig ende dette året med å ikke stå på godfot med alle jeg kjenner.

– Hva har du tenkt å gjøre i sakens anledning?

– Jeg tenkte å poste på Facebook-veggen min, at alle kan få lov å si unnskyld til meg før nyttårsaften!

Ikke noe kronår

– Nå nærmer vi oss tampen av 2024, og dette året har vel så langt ikke vært av de beste. Krig, uro og naturkatastrofer både her og der.

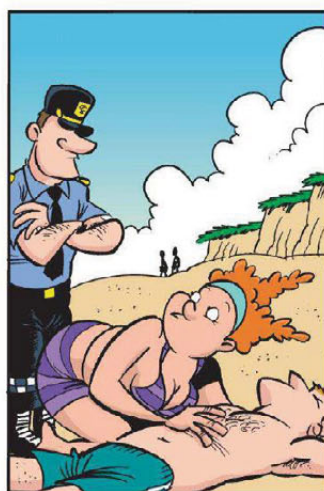
– Der er vi skjønt enige! Da vi innførte vintertid i oktober, tenkte jeg at å skru klokka tilbake og få en ekstra time av 2024, er som å få et bonusspor på en Yoko Ono-plate!

RuteTid

av Børge Lund © B. Lund/distr./strandcomics.no

For lite trakassering

Nyttårspartiet på kontoret hadde kommet over i den fasen der sjefen ble trengt opp i et hjørne og fikk noen sannhetens spritdunstende ord i øret.

– Det går rykter om, snøvlet den noe tilårskomne Gunn på regnskap, – at bortimot alle de andre damene her har saksøkt deg for seksuell trakassering!

– Det er jo bare tull, begynte sjefen, før han ble avbrutt av en pekefinger som prikket ham rasende i skjortebrystet.

– Hold kjeft, hveste Gunn, – jeg vil bare ha sagt, at om det er et snev av sannhet i det der, så kommer jeg til å saksøke deg for diskriminering!

Sterk favoritt

– Har du en favorittdrink?

– Definitivt! Det er å mikse et halvt glass whisky med enda et halvt glass whisky!

Kvinner og biler

– Hva slags kvinner liker du?
– Når det gjelder kvinner, så har jeg vel samme smak som når det gjelder biler.
– Og med det mener du ...?
– At de må være fra før 1990 og gjerne fulle av problemer!

Jobbintervju 1

Personalsjefen: – Hva er det som inspirerer deg til å stå opp hver dag?

Jobbsøkeren: – Tja, aller mest blæra mi ...

Jobbintervju 2

– Hei, jeg er her angående det jobbintervjuet ...

– Riktig, det var deg det, ja. Har du noen erfaring?

– Jepp, gjett om! Dette må minst være det femtiende jobbintervjuet mitt i løpet av veldig kort tid!

GUDINNEN HADDE BLÅST OVER ENDE uten norske Joachim

I 138 år har Frihetsgudinnen stått stødig på sin pidestall i innseilingen til New York. Det kan hun takke nordmannen Joachim Giæver for.

LIBRARY OF CONGRESS

SKYSKRAPER-JOACHIM:

Bygningsingeniøren Joachim Gotsche Giæver var en pioner på bruk av stålkonstruksjoner i skyskrapere.

STÅLKVINNEN: Joachim Gæver
designet stålkonstruksjonen som
har gitt Frihetsgudinnen krefter
til å stå imot vær og vind.

Tekst:
Jørgen Johannessen Kind

Når det blåser stiv kuling over Liberty Island, går det en nesten umerkelig skjelving gjennom Frihetsgudinnen, og den hevede høyrearmen svaier svakt tre tommer til hver side. Aldri mer enn det. Hun står trygt i vinden. Det har hun gjort siden 1886.

Det høres kanskje ut som en selvfølge at en statue ikke skal blåse over ende, men den gangen Frihetsgudinnen ble satt på sin faste plass, hersket det fortsatt en viss usikkerhet om hva som måtte til.

To lovende franskmenn samarbeidet om å lage statuen, som besto av et skelett av stål gjemt under den synlige kledningen av kobber. Billedhuggeren Bartholdi sto for kunsten, og ingeniøren Gustave Eiffel – som senere satte navn til et temmelig kjent smijernstårn i Paris – for den tekniske konstruksjonen. Dermed skulle man kanskje tro at det er Eiffels fortjeneste at statuen ikke har veltet.

Men nei.

– Det er visse ting dere bør vite, sto det i et brev som Frihetsgudinnekomiteen mottok i 1986 i forbindelse med at statuen fylte 100 år. Avsenderen het Einar Giaver, og han kom med interessante tilleggsopplysninger til den offisielle versjonen:

«Min far, Joachim G. Giæver, har dessverre blitt oversett i seremoniene. Statuen ville aldri stått så lenge uten hans kløkt. Da statuen ankom fra Frankrike, i deler og i kasser, fant man ut at det innvendige stålet som skulle holde figuren, var utilstrekkelig. Hvis den ble reist slik den var, ville ikke statuen tåle sterk vind», skrev Einar Giaver. Han opplyste om at de ansvarlige kontaktet sjeffingeniør Joachim G. Giæver ved Schiffer Bridge Company i Pittsburgh.

– Det var han som designet stålkonstruksjonen som holdt statuen sammen, og han overvåket hele byggeprosessen. Beviset på vågestykkets suksess er at statuen nå har stått mot vind og belastninger i 100 år, skrev Giaver.

Skyskraperpioneren

I dag kan vi plusse på enda 38 år. Frihetsgudinnen ser fortsatt ut som hun alltid har gjort, bortsett fra at hun er blitt grønnere med årene. Det skyldes at kobberet, som franskmennene hentet på Karmøy, har irret. Mer naturstridig kan det virke at ingen i 1886 kunne mer

om vindavstivning av stålkonstruksjoner enn Joachim Gotsche Giæver, født i Jøvik ved Ullsfjorden i Troms 30 år tidligere. Der var det riktignok mye vind, men lite stål. Ingeniørkarrieren han valgte var således ikke helt åpenbar fra starten.

– Han begynte som handelsbetjent hos broren sin, Anton.

Det var nok for å tjene penger til utdannelsen, sier Ola Giæver jr. Han er oldebarnet til nevnte Anton, som etablerte handelssted på Lyngseidet. En av oldefarens brødre, Johannes, gjorde det samme på Havnnes. En tredje bror, Petter, fortsatte driften på Jøvik.

Sporene slekten har satt i amerikanske storbyer har for Ola lenge vært en mer ukjent del av slektshistorien – selv om den har hengt der i alle år, rett foran øynene hans. Gamle bilder av skyskrapere fra Chicago på veggene i den herskapelige Giævergården, barndomshjemmet på Lyngseidet.

« Hvis den ble reist slik den var, ville ikke statuen tåle sterk vind. »

JULIENNE SCHAEFERNYC & COMPANY

Prat i slekten

– Det ble jo pratet i slekta om han Joachim, som dro til Amerika og bygde litt og ble rik. Jeg har vokst opp med mange artige anekdoter, og har oppkalt en sønn etter ham, til og med. Men vi har nok alle vært litt skeptiske. Historier om rike onkler i Amerika er jo gjerne litt overdrevne, sier Ola Giæver jr.

Men jo flere opplysninger Ola og slektningene hans med årene gravde frem i gamle brev og bøker og arkiver, desto mer skjønnte de at det faktisk var motsatt.

Visst var han en rik grand-
grandonkel. Hans store lidenskap var seiling på Lake Michigan, og da snakker vi ikke om joller. Hans

TAKK, NORGE: Frihetsgudinnen med Manhattan i bakgrunnen. I dag er det One World Trade Center, også kalt Frihetstårnet, som med sine 541 meter er den høyeste skyskraperen i byen.

favorittyacht, i Chicagopressen døpt «Vikingskipet», hadde han kjøpt av milliardærfamilien Vanderbilt.

– Det er først nå, på mine eldre dager, at det har gått opp for meg hva han egentlig gjorde der borte, sier Ola Giæver.

Å stramme opp Frihetsgudinnen var nemlig bare starten på en ingeniørkarriere som brakte Joachim Giæver til himmels. Skyskraperne han bygde, står

BETTMANN ARCHIVE

FRIHETSGUDINNENS LANGE VEI TIL USA

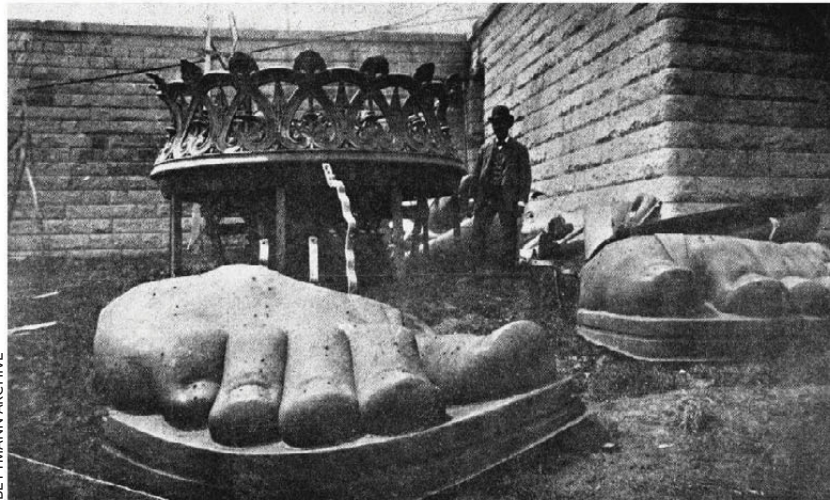
Både hodet og høyrearmen til Frihetsgudinnen ble vist på utstillinger lenge før hun fikk sin faste plass.

Statuen er laget med den romerske gudinnen Libertas som inspirasjon, og var en gave fra Frankrike, egentlig til 100-årsjubileet for den amerikanske uavhengighetserklæringen. Hun ble ti år forsinket, litt fordi franskmennene måtte krige litt med prøysserne, men mest fordi amerikanerne var lunkne til å betale for oppføringen. Først da New York Times-redaktøren Joseph Pulitzer oppfordret til krone-
rulling i 1886 ordnet det seg, slik at Frihetsgudinnen kunne hilse millioner av immigranter som kom sjøveien velkommen til drømmenes land.

GETTY IMAGES

UTEN KROPP: Frihetsgudinnens hode ble vist frem på Verdensutstillingen i Paris i 1878. Det hadde flere turer frem og tilbake over Atlanterhavet før resten av kroppen fulgte etter.

KOM I DELER: Frihetsgudinnen kom til New York 17. juni 1885 i 214 kasser med fregatten «Isère». Mens sokkelen ble bygget, ble statuen liggende i deler på det som den gang ble kalt Bedloe's Island. Sokkelen sto ferdig april 1886.

PRIVAT

som påler i amerikanske skylines og norsk utvandrerhistorie.

Stål i ben og fingrer

Hvis han hadde levd i dag, hadde norske medier sikkert kalt ham Skyskraper-Joachim, noe som ville vært treffende på mer enn ett vis. Han ruvet i landskapet selv også. Nordisk Tidende beskrev Joachim som en «godmodig kjempe som sto høit hevet over verdens smaa pirkerier». Hele Giæverslekta var etter sigende full av digre menn, slik at

det er lett å føle sympati med Joachims mor Hanna, som fødte åtte sønner og 13 barn i alt. Joachim var nummer ni i rekken, én av åtte som nådde voksen alder og den eneste som reiste til Amerika.

I motsetning til de fleste andre nordmenn som emigrerte på den tiden, dro han ikke for å komme vekk fra armod her hjemme. Han kom fra velstående kjøpmannsslekt og tok utdanning ved bygningsteknisk linje ved Trondhjems Tekniske Lærestanstalt

(opprettet 1870 og forløperen til dagens NTNU). Han dro trolig til USA av den enkle grunn at det var bedre jobber for sivilingeniører der. Han kom til Minnesota i 1882. En kort periode var han teknisk tegner for jernbanen før han ble sjefingeniør i Pittsburgh og konstruerte stålbroer over elvene der.

I 1893 skulle amerikanerne feire Columbus' oppdagelse av kontinentet 400 år tidligere, blant annet med en stor verdensutstilling i Chicago. Da var det påkrevd med hjelp fra tidens beste arkitekter og ingeniører. Dit kom for eksempel George Ferris med sin morsomme, nye oppfinnelse Ferrishjulet, som vi nordmenn heller kaller pariserhjulet. Dit kom Joachim Giæver, som assisterende sjefingeniør for utstillingens omfattende bygningsmasse. Og ikke minst: Dit kom Daniel Burn-

UNG OG NYGIFT: Joachim Giæver giftet seg med trondheimsjenta Louise. De fikk fem barn og bosatte seg i Chicago. Etterkommerne har god kontakt med den norske delen av slekten i dag.

ham, en arkitekt og byplanlegger som ofte omtales som Skyskraperne Far.

Forresten kom Joachims bror Petter også til verdensutstillingen. En av historiene Ola har vokst opp med, er den om Petter som målte krefter med tivoliets sterke mann.

– I fingerkrok, visstnok. Chicagos sterkeste mann møtte sin overmann der. Giæverne var som sagt digre og harde i klypa, sier Ola Giæver.

Høye og slanke

Storbyene – og Chicago først av alle – var på vei inn i høyhusenes

« Disse bygninger som får det til å grøsse bare ved tanken.

WILL STEACY/NYC & COMPANY

KJENT: På den kileformede tomten hvor Broadway møter Fifth Avenue i New York, ble den mest fotograferte av alle bygningene til arkitekt Burnham og ingeniør Giæver reist i 1902. Formen har gitt den navnet Flatiron, strykejernet.

LIBRARY OF CONGRESS

RUDET: Equitable Building på Broadway var verdens største kontorbygning i 1915.

tidsalder da Burnham og Giæver innledet sitt samarbeid etter verdensutstillingen. Burnham tegnet, og Giæver regnet ut hvordan det hele måtte gjøres, for å si det enkelt. Etter Burnhams død i 1912, overtok partneren Frederick Dinkelberg den rollen (også han kalles i enkelte kilder skyskraperens far, så det er tydeligvis litt forvirring om farskapet).

Høye tomtepriser gjorde det attraktivt å bygge i høyden, men det var først da stålet kom at bygningene kunne vokse seg høye og slanke. I stedet for at stadig tyk-

kere murvegger skulle bære vekten av hele bygningen, ble de bærende delene laget av stål. En annen oppfinnelse gjorde dessuten det hele mer praktisk: Heisen.

Så skyskraperne skjøt i været og forandret storbyenes silhuetter for godt. Her i Norge måtte man stort sett nøye seg med fotografier. Men også de gjorde inntrykk, skal vi tro artikkelen i Trondhjems Adresseavis etter et foredrag Joachim Giæver holdt i 1914 under en sommerferie i gamlelandet.

– Det kan grøsse i en bare ved ►

BYGDE SKYSKRAPER MED BILHEIS

Dessverre døde Joachim Giæver før hans siste praktverk sto ferdig: Jeweler's Building i Chicago hadde egen heis for gullsmedenes biler.

I 1924 bestilte arkitektfirmaet Giæver & Dinkelberg terrakotta-murstein til en 41 etasjers bygning som var under planlegging på adressen 35 East Wacker Drive i Chicago. 22. mai året etter ble de ferdige planene sendt til byens bygningsmyndigheter. En uke senere ga Joachim Giæver tapt for kreften. Han fikk dermed aldri se sluttresultatet av tegningene sine.

Bygningen var den høyeste utenfor New York da den sto ferdig, og ble kjent som «Jewelers' Building», fordi den var bygd på oppdrag fra juvelérbransjen (som kjapt ble erstattet av et oljeselskap, uten at navnet ble endret av den grunn).

Gullsmedenes sikkerhet var en av grunnene til at bygningen ble utstyrt med en uvanlig heis-type. Bilene ble ikke parkert i garasjen, men fraktet opp til spesielle nisjer i den enkelte etasje. Bil in, bil out, ville meglere kanskje kalt det i dag.

– Systemet var helautomatisk, styrt av heisoperatører på kjellernivå og garanterte at eieren kunne både forlate bilen og sette seg inn i den uten at den var rørt av andre, heter det i et hefte utgitt av Kommisjonen for Chicagos landemerker. Andre kilder er usikre på hvor lenge Giævers spesialheis var i bruk, eller om den noen gang var det, men tegningene hans har i hvert fall overlevd.

GETTY IMAGES

LANDEMERKE: «Bilheis-huset», 35 East Wacker Drive i Chicago, en av de siste skyskraperne i Beaux Arts-stilen som Giæver medvirket til.

SKYSKRAPERKONGEN FRA LYGSEIDET

Joachim G. Giæver var markant i utviklingen av den moderne skyskraperen, og designet fundamenter og konstruksjoner til over 400 bygninger, skrev Chicago Tribune i minneordet etter norsk-amerikanerens død i 1925. Har du vært i byer som Chicago og New York har du ganske sikkert sett noen av dem. De mest kjente:

- Flatiron Building, New York. 22 etasjers strykejern, verdens nest høyeste i 1902.
- Equitable Building, New York. 40 etasjer, verdens største kontorbygning i 1915.
- Jeweler's Building, Chicago. 40 etasjer, datidens høyeste utenfor New York.

Alle høyhusene til tross, Giævers egen favoritt skal ha vært kuppelen på Mount Wilson-observatoriet i California.

tanken på de enorme skyskraperne vi har sett på brevkort. Kan det være mulig at en Trondhjems-tekniker ikke bare har hatt en haand med ved oppførelsen av en saadan – men endog er specialist i arbeidet? spurte avisen, selv om den visste svaret:

– Joachim G. Giæver er et lysende eksempel på hvor langt en norsk ingeniør kan drive det i et fremmed land. Han har gjort ære på sitt land og sin stand.

Toppen er nådd

Det var ikke bare høflighetsfraser: Giæver ble noen år senere tildelt St. Olavs Orden av kong Haakon VII, som tydeligvis delte avisens oppfatning.

I Trondheim viste Giæver blant annet lysbilder fra den 164 meter høye Equitable Building i New York, som var under arbeid nettopp den sommeren og som en gang var verdens største kontorbygning. Han fortalte om de store endringene han hadde vært med på under årene i USA, om overgangen fra jern og sten til stål, og om viktigheten av at fundamentene gikk dypt, helst helt ned til grunnfjellet. Men en av uttalelsene traff ikke helt:

– Det kan være tvilsomt om de høie bygninger er helt fordelaktig. I New York synes man nu at være gaat for høit, sa Joachim Giæver.

Foredraget ble uansett belønnet med et rikt bifall og anerkjennende ord fra de fremmøtte, går det frem av referatet.

Joachim Giæver døde i Chicago i 1925. Men skyskraperne hans har overlevd. Og Frihetsgudinnen har ikke rikket seg en millimeter. □

STÅR STØTT:

Frihetsgudinnen har stått støtt på Liberty Island siden 28. oktober 1886.

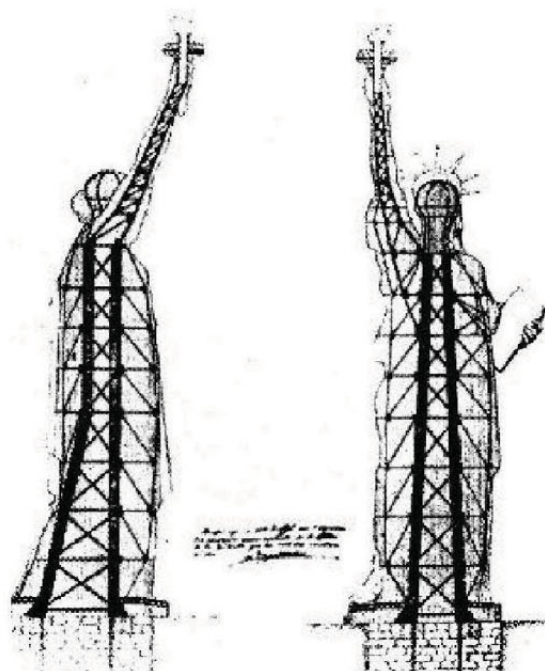

LIBRARY OF CONGRESS; P&P

STORFINT AMERIKABESØK: Joachim Giæver på besøk i Jøvik i Troms, hvor han vokste opp, cirka 1920. Nevøen Jens Holmboe Giæver til h. og Lyngsalpene i bakgrunnen.

PRIVAT

SKJELETTET: Stålrammen til Frihetsgudinnen, som Giæver stivet opp.

UKJENT

« Giæver ble noen år senere tildelt St. Olavs Orden av kong Haakon VII

Ved Mats Schjølberg, Ushagen

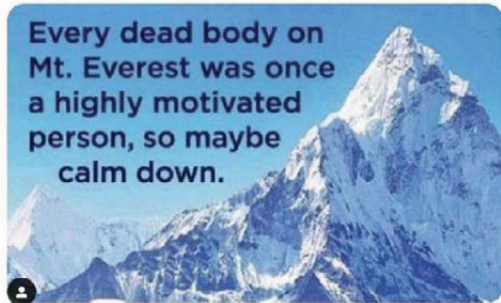

NYTT FRA NETT

➤ DAGENS BESTE MOTIVASJONS-TIPS

My energy going into 2025

Every dead body on Mt. Everest was once a highly motivated person, so maybe calm down.

INSTAGRAM

Dårlig dag

I retrospekt skulle nok ikke Dag ha vært der den dagen, nyskilt, oppsagt på jobben og i en bitter arvestrid med søsteren som han var.

**PRØVE-
KJØRT**

Audi A6 e-tron

Vanskelig å komme utenom

BIL SOM FRISTER: Audi A6 e-tron bør være et åpenbart alternativ for de som vurderer elbil i 700 000–1 000 000-kronersklassen.

For de som vurderer ny elbil i området 700 000 til én million kroner har Audi nå gjort valget vanskeligere. Eller kanskje enklere?

Tekst og foto: **Martin Jansen**

Det begynner så smått å utkrystallisere seg et lite utvalg av elektriske stasjonsvogner. Det startet med kinesiske MG5, som ikke lenger selges i Norge. Deretter fulgte Opel Astra Sports Tourer Electric, BMW i5 Touring og VW ID. 7 i tur og orden. Nå får det beskjedne utvalget straks selskap av Audi A6 e-tron, som vi nå har prøvekjørt. Den blir en konkurrent til BMW i5 Touring, men kanskje primært til SUV-er i samme priskategori. Vi er spente på om stasjonsvognene kan spise seg inn på SUV-enes nærmest hegemoni-lignende posisjon. Vi utropte nylig stasjonsvognutgaven av VW ID-7 GTX til vår nye elbilfavoritt, og vi skal ikke legge skjul på at vi i mange tilfeller vil foretrekke stasjonsvogn fremfor SUV på grunn av kjøreegenskapene, som nærmest uten unntak går i stasjonsvognens favør grunnet lavere tyngdepunkt.

En av de skarpeste konkurrentene til A6 er trolig bilens høyreiste slektning, Q6, som den deler plattform med. Under skallet på A6 e-tron finner man dermed mye av det samme som i Q6: 75,8- eller 94,9 kWt batteri, 800-voltsteknologi, hurtigladekapasitet på 270 kW og mulighet for forvarming av batteriet. Den skal kunne lade fra 10–80 prosent på 21 minutter under optimale forhold. Bilen kommer standard med 11 kW ombordlader, men 22 kW vil bli tilgjengelig på en senere tidspunkt. A6 er 493 centimeter lang, 16 centimeter lengre enn Q6, og har dermed også lengre akselavstand. Det oppgitte bagasjeromsvolumet i A6 e-tron Avant er bitte litt mindre enn i Q6 e-tron.

Ikke i tvil

Vi startet med den bakhjulsdrevne A6 e-tron Performance i Avant-utgave med luftfjæring. Elmotoren leverer 270 kW – 367 hestekrefter. På tørre og fine veier på Tenerife er ikke quattro firehjulstrekk noe savn. Den er komfortabel og kontrollert, styringen gir god presisjon. Den har imidlertid ikke samme bittet ut av svingene som quattro-modellen. Det merkes da vi bytter til den firehjulsdrevne S-modellen, som ut over mer krefter, inngir enda mer følelse av kontroll på de svingete veiene rundt 3718 meter høye Teide.

I forbrenningsmotorens verden er det ofte markant forskjell mellom en lav stasjonsvogn med lang akselavstand og en SUV, særlig der veien svinger på seg. SUV-ene oppleves ofte som mer vaggete på grunn av høyere tyngdepunkt. Forskjellene mellom de to biltypene er mindre med elektrisk motor på grunn av de tunge batteriene som ligger i bunnen av bilen. Likevel oppleves A6 som en morsommere og mer dynamisk bil å kjøre enn sin høyreiste slektning. Vi synes også den har enda bedre styrefølelse og mer følelse av kontroll med underlaget enn Q6. På vinterveier hjemme i Norge er vi ikke tvil om hvilken av dem vi ville ha foretrukket.

Bør ha luftfjæring

A6 e-tron kan leveres med konvensjonelt understell, men dette er bil som bør bestilles med luftfjæring. Det gir en svært komfortabel bil med stor spennvidde i egenskapene. Man merker forskjellene mellom kjøremodusene, balansert, dynamisk og komfortabel, og de er presise gjengivelser av hvordan A6 oppleves. Du kan justere styring, luftfjæring og motorlyd individuelt i nivåene komfort, balansert og dynamisk. Også kjøreassistenten og utseendet på virtuell cockpit-visningen kan justeres. Med luftfjæring kan også bilen senkes og løftes. Det er to centimeter mellom høyeste og laveste posisjon. Audi-en er en fremragende bil å kjøre og kun

vekten legger en liten demper på opplevelsen. S6 e-tron Avant veier 2,4 tonn. Det er nesten 400 kilo mer enn siste generasjon A6 Allroad med treliters diesel. Den bakhjulsdrevne A6 e-tron performance gjør 0–100 km/t på 5,4 sekunder, mens S-versjonen gjør samme øvelse på 3,9 sekundert med launch control. Det er med andre ord lite å utsette på ytelsene.

Flotte seter

Audi pleier å ha stålkontroll på interiør og har tradisjonelt være mestere på å utforme dashbord med tydelige kontraster og solid materialkvalitet. Audi A6 e-tron følger opp tradisjonen selv om plast lenger ned i bilen og et felt

BAKKEKLARING: Den adaptive luftfjæringen er en elektronisk regulert luftfjæring med trinnløst adaptivt dempersystem på alle fire hjul. Med konvensjonelt understell er bakkeklaringen 14,3 cm. Med luftfjæring er standard bakkeklaring 12,5 cm, men den kan løftes to centimeter.

HØY KOMFORTNIVÅ: Interiør med er Dinamica-kunstsinn, jeans-lignende tekstil på dashbord og senterkonsoll, aluminium, og dessverre – blank plast på deler av senterkonsollen.

PASSASJERSKJERM: A6 kan leveres med en 28 centimeter bred berøringsskjerm for passasjeret.

med blank hardplast på senterkonsollen trekker ned helhetsinntrykket. Ut over plastområdene er det kunstsinn og tekstiler som råder. Deler av interiøret kan fås med elementer i børstet aluminium, skinn og Dinamica, som er et mikrofibrermaterial som blant annet produseres av resirkulerte polyesterfibre.

Med vinterpakke til 9900 kro-

ner ekstra følger rattvarme, setevarme foran og bak samt muligheten til å kjøle ned eller varme opp kupeen før du skal kjøre. Setevarmen er ikke kun i sitteputen, men også i seteryggen. I kombinasjon med skinninteriør og sportsseter foran er det også varme i sidevangene. Bilen kan også fås med ventilerte seter. Bilene vi fikk kjøre hadde elek-

SAMMENHENGENDE: Berøringsskjermen henger sammen med instrumentpanelet i en tynn og buet enhet med OLED-teknologi.

trisk justerbare sportsseter med skinn og kunstsinn og 4-veis korsryggstøtte. De varter opp med både høyt komfortnivå og god sidestøtte. De perforerte Sport plus-setene i S6 er ekstra flotte med massasjefunksjoner, Arasrødt milanoskinn og nappa-skinn. Pluss for seteforlenger som gir bedre lårstøtte

Midtkonsollen er utstyrt med gode koppholdere, trådløs lade-plass og et oppbevaringsrom. Fire USB-C-porter finnes også, fordelt på for- og baksetet. Instrumentpanelet har forskjellige visningsoppsett og henger sammen med berøringsskjermen i en tynn og buet enhet med OLED-teknologi. Instrumentpanelet er 30 centimeter bredt, mens berøringsskjermen med Android Automotive operativsystem er 37 centimeter bred. Det er en klar og rask skjerm som det er lett å orientere seg i.

Bedre kameraspeil

Rattet har heksagonal form og er utstyrt med berøringsfølsomme knapper. Passasjeret kan ▶

også utstyres med eget 28 centimeter bredt display integrert i dashbordet. Dermed kan passasjerene i forsetet ha sin egen kartvisning, se på film eller bruke andre funksjoner. Skjermen er laget slik at sjåføren ikke kan se visningen og bli distraheret. I motsetning til Q6 kan A6 leveres med kameraspeil. De fungerer bedre enn i Q8 e-tron fordi visingsskjermen er flyttet høyere opp og ikke ligger i døren. A6 kan også fås med head up-display med AR – utvidet virkelighet. I synsfeltet projiseres et stort virtuelt bilde som kan vise hastighet, navigasjon og annen relevant informasjon. Head up-display krever en MMI experience pro til 56 000 kroner som også inkluderer Bang & Olufsen Premium lydsystem med 16 høyttalere og 3D-lyd og USB-porter med økt ladeeffekt.

Baksetene er bekvemme og akselavstanden på 295 centimeter gir god benplass, men ikke bedre enn det bør være i en slik bil. På typisk elbil-vis blir gulvet høyt på grunn av batterienes plassering slik at man blir sittende med beina i spiss vinkle der lårene ikke kommer skikkelig ned på sitteputen. Seteryggen har skiluke og kan felles ned i 40:20:40-fordeling. Bagasjerommet tar 502 liter – 1422 liter med bakseteryggen felt ned. Det er noe mindre enn stasjonsvognutgavene av VW ID. 7 og BMW i5. Audi-en kan imidlertid trekke henger på 2100 kilo.

GOD BENPlass:

Nesten tre meter akselavstand gir godt med benplass i baksetet.

LITT MINDRE:

Bagasjeroms-volumet er 502 liter, som er litt mindre enn i stasjonsvognutgavene av VW ID. 7 og BMW i5. Audi-en kan imidlertid trekke henger på 2100 kilo.

På de jevnt over fine veiene på Tenerife oppleves Audi A6 e-tron som stillestående med lite dekkstøy, men av erfaring kan bildet endre seg under hjemlige forhold. Nettopp dekkstøy har vist seg som en akilleshæl basert på de

DIGITALT: Skjermene til kameraspeilene er flyttet høyere opp sammenlignet med Q8 e-tron. De elektroniske kameraspeilene er ekstrautstyr til 23 070 kroner.

ALTERNATIV: Audi A6 e-tron kan også fås med Sportback-karosseri.

testene vi har gjort av Audi Q6 e-tron i Norge. Vi håper A6 gjør det bedre. Vi fikk heller ikke testet ladehastigheten, men basert på test av Q6 e-tron i Norge er det grunn til å tro at A6 vil levere bra på både forbruk, rekkevidde og ladekapasitet. ☐

DOMMEN

SUV eller stasjonsvogn er smak og behag, og det er ikke vanskelig å forstå at mange liker SUV på grunn av den høyere sitteposisjonen. Står det mellom en Audi A6 e-tron og en SUV i samme priskategori, bør likevel valget være enkelt.

PRISER:

A6 e-tron Avant bakhjulsdrift:

Batteri netto/rekkevidde/hk/pris, fra kr: 75,8 kWt/577 km/286 hk/669 900

A6 e-tron Avant quattro:

Batteri netto/rekkevidde/hk/pris, fra kr: 94,9/667 km/428 hk/823 900

A6 e-tron Performance Avant bakhjulsdrift:

Batteri netto/rekkevidde/hk/pris, fra kr: 94,9/713 km/367 hk/796 000

S6 e-tron Avant quattro:

Batteri netto/rekkevidde/hk/pris, fra kr: 94,9 kWt/647 km/503 hk/958 400

TEKNISKE DATA

Modell:	Audi A6 Avant e-tron performance	Audi S6 Avant e-tron
Motor:	EL	2xEL
Fremdrift:	Bakhjulsdrift	Firehjulsdrift
Effekt, kW/hk:	270/367	370/503
Dreiemoment, Nm:	565	855
Egenvekt, kg:	2250	2410
Lengde/bredde/høyde, cm:	493/192/153	493/192/150
Akselavstand, cm:	295	295
Bakkeklaring, cm:	12,5	12,5
Bagasjerom, liter:	502 -1422	502 -1422
Frukt, liter:	27	27
Tilhengervekt, kg:	750/2100	750/2100
Taklast, kg:	100	100
Batterikapasitet, kWh, netto:	94,9	94,9
Maks, hurtiglading, kW:	270	270
Ombordlader, kW:	11	11
Rekkevidde, WLTP km:	627-720	609-647
Forbruk, WLTP, kWh/mil:	1,7-1,48	1,74-1,64
Standard dekkdimensjon:	F: 225/55R19 B: 245/50R19	F: 235/45R20 B: 265/40R20
0-100 km/t, fabrikk, sek:	5,4	4,1
Toppfart, km/t:	210	240
Pris fra, kr:	796 000	958 400

10 000

Antall øyer i
Middelhavet

Malteser-søstrene

Gozo og Comino er nok ukjente navn for mange, men Maltas søster-øyer er fantastiske reisemål.

GOZO OG COMINO ligger nordvest for selve Malta. Gozos kystlinje er preget av høye klipper og storslått utsikt. På den nordvestlige kysten finner man Wied il-Mielah, en naturlig klippebue formet av vær og vind og hav. Langs Gozos sørlige kyst ligger Ta' Cenc-klippene, med sine bratte stup, mens klippene på vestsiden, ved Dwejra, er berømte for

sine steinformasjoner. Her har man dykkemuligheter i verdensklasse, ved Blue Hole. På nordsiden finner man saltbassengene ved Xwein Bay, et landskap av mosaikkmønstrede saltpanner, hvor det har blitt produsert havsalt i over 350 år.

Krystallklart vann og muligheter for dykking finner man også på Comino, for eksempel i Blue Lagoon. Om vinteren er også området langt roligere enn i høysesongen på sommeren.

Begge øyene har mengder av turstier, og for den som er interessert i kultur og historie, er det mye å se. For eksempel de megalittiske Ggantija-templene på Gozo, noen av de eldste steintemplene i verden. De dateres tilbake til rundt 3600–3200 f.Kr. og er dermed eldre enn pyramidene i Egypt. Templene er åpne for besøkende året rundt.

I Gozos hovedstad Victoria kan du besøke Citadellet, som i århundrer ga innbyggerne vern og forsvar, og vandre langs tykke steinmurer fra 1500-tallet.

UTSYN: Lagunen ved Dwejra, med «sjøtunnelen».

NTB

Øy og øygruppe

Øygruppen Malta består av seks øyer. De største, Malta, Gozo og Comino, er alle bebodde, mens de små – Cominotto, Filfla og St. Paulus – er ubebodd. Malta er den største, 27 km lang og 14 km på det bredeste. Gozo er ganske nøyaktig halvparten så stor, mens «lillebror» Comino bare måler 2,6 km². Klimaet er typisk middelhavsklima med milde, regnfulle vintere og hete, tørre sommere.

Selv om middelhavsklimaet gjør øyene attraktive for vintertrøtte nordmenn, kan det komme noe regn, gjerne som kraftige byger, men det er heldigvis relativt raskt overstått.

VAKKERT: Gozo ligger som et innbydende postkort, rett ved havet.

NTB

Direkte til Sør-Korea

Dersom det frister å utforske eventyrlige Sør-Korea, og det burde det jo, blir dette lettere fra neste høst. Da får SAS en ny direkterute mellom København og Seoul. SAS starter med flyvninger 12. september 2025, på det som blir den første faste direkteruten mellom Skandinavia og Korea. Ruten vil operere med fire avganger ukentlig i sommersesongen, og tre ganger i uken om vinteren.

Dermed blir det hakket enklere å komme seg til Busan, Jeonju og andre reisemål i det spennende landet. Ikke minst hovedstaden Seoul, som byr på en blanding av tradisjon, kultur, historie og høyteknologi man ikke finner andre steder i verden. Og la oss ikke glemme maten, som for mange er grunn nok i seg selv til å ta turen.

NTB

NTB

Eksotisk vårcruise

Når våren nærmer seg, er de fleste av oss klare for sol og varmegrader. Neste år kan du tyvstarte med Escape Travels vårcruise, som besøker Kanariøyene, Madeira (bildet), Casablanca og Gibraltar, samt Cadiz, Sevilla og Lisboa. Her får man altså både norske favoritter og hakket mer eksotiske reisemål på samme tur. Som en liten bonus føres skipet av Johannes Tysse, en av få gjenværende norske cruisekapteiner.

Han er kjent for å gjøre sitt ytterste for å få folk til å føle seg velkomne, enten det er å gå rundt på skipet og snakke med gjestene, eller snu skipet slik at alle får se solnedgangen. Det høres ut som en pangstart på den varme årstiden.

Naturens fyrverkeri

Vi anbefaler ofte relativt eksotiske reisemål på disse sidene. Men det mest eksotiske kan også være kortreist. En stort vakrere opplevelse enn en trugetur om vinteren i områdene rundt Tromsø, er vanskelig å finne. Under bena dine knirker snøen høylytt, slik den bare gjør når termometeret synker godt ned på det blå. Den iskalde og krystallklare lufta gir deg perfekt utsyn til stjernehimmelen over deg, og er du riktig heldig – slik som på bildet – varter naturen opp med noe av det mest spektakulære den har å by på: Nordlys som bukter og bølger over deg.

Så får det heller være at turen kanskje blir kortere enn planlagt, siden vi blir stående stum av beundring og bare observere.

VLIT NORWAY

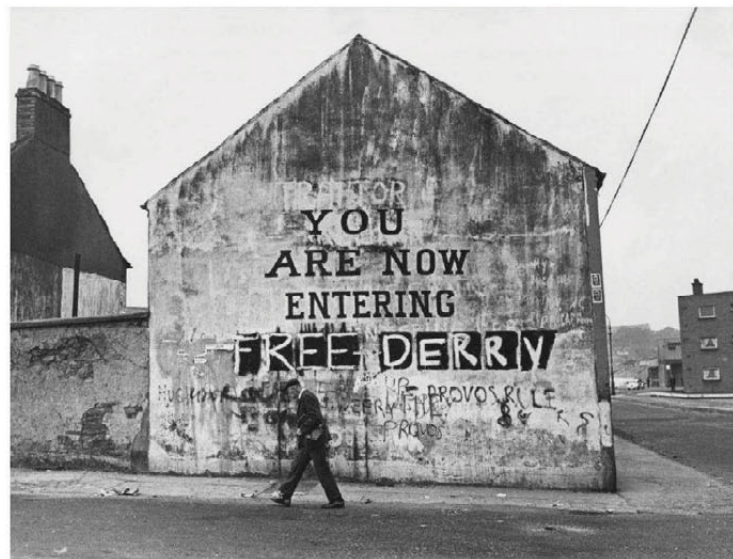
**YOU
ARE NOW
ENTERING
FREE DERRY**

I BORGERKRIGENS SPOR

Den blodige konflikten i Nord-Irland toppet seg i perioden 1968–1998, også kalt «The Troubles». Sårene er tydelige og anskueliggjøres gjennom spektakulære veggmalier som preger byene Belfast og Derry. Dramatikken skaper en unik ramme rundt opplevelsen når man vandrer i disse gatene i dag.

MONUMENTET: Bebyggelsen er borte, men endeveggen med den berømte påskriften er kopiert og blitt et ekte monument, plassert på nøyaktig samme sted. Veggmaleriet med gutten med vernemasken er ikonisk.

FRISTATEN: Det mest kjente «monumentet» i byen, inngangen til det som var fristaten Derry på 60-tallet, fotografert før bebyggelsen ble revet.

Tekst: Ole Johan Moe

Det ligger blomster rundt lyktestolpen. På gjerdet er det tagget «Join IRA». En pansret politibil ruller forbi. – Hun ble drept av et vådeskudd, forteller en forbipasserende. Drapet på journalist Lyra McKee torsdag 18. april 2019 utløste et ekko fra en mørk fortid. Det var utbrytergruppen «Det nye IRA» som tok på seg skylden. Skudd avfyrt mot politiet under en demonstrasjon traff den unge journalisten i hodet. Hun døde av skadene.

Det var også her, i Derry (Londonderry på britisk) at konflikten kjent som «The Troubles» ble utløst for 50 år siden. På mange måter er det også her det fort kan gå galt igjen. Derry er den nest største byen i Nord-Irland og ligger kun noen kilometer fra grensen til republikken Irland.

Kampen for likeverd

– Bymurene du ser i dag utgjorde den protestantiske høyborgen Derry, og befolkningen er fortsatt segregert, forteller guiden Lára.

Nedenfor muren ligger det katolske distriktet Bogside. I gaten som fører ned dit henger et irsk flagg. En vegg er dekorert med et maleri kalt «Unfinished revolution» som hyller IRA og minner om at The Troubles kanskje ikke er over ennå.

Uavhengighetskampen tok fem år før republikken Irland ble selv-

stendig i 1921, men seks av de ni grevskapene som utgjør provinsen Ulster, forble på britiske og dermed protestantiske hender. Det var stor misnøye over løsningsen blant katolikkene, særlig i Derry. Bogside var den gang det fattige arbeiderstrøket hvor katolikkene bodde.

– Da borgerrettighetskampene flammert opp i USA på 60-tallet, identifiserte folkene her seg med den undertrykte sorte befolkningen. I 1968 startet de borgerrettighetsmarsjer for like rettigheter mellom katolikker og protestanter, sier Lára mens han ser nedover Rossville Street.

– Katolikkene ble diskriminert på arbeidsmarkedet. De hadde vanskeligheter med å skaffe seg bolig, og ved valg telte ikke stemmene like mye som protestantenes stemmer. Borgerrettighetsmarsjene ble forbudt, og møtt med konfrontasjoner fra Royal Ulster Constabulary (RUC) (den protestantiske politistyrken).

De enkle arbeiderklasseboligene er nå borte. Det er vanskelig å kjenne igjen området fra de nærmere 50 år gamle historiske bildene. Men husveggene er prydet med malerier som påminnelser om den politiske kampen som satte fyr på hele Nord-Irland-konflikten.

Gnisten i Bogside

12. august 1969 marsjerte 15 000 medlemmer av den protestantiske foreningen The Apprentice Boys til minne om det vellyk-

NICK PATTERSON

Visste du at...
RMS «Titanic» ble bygget i Belfast?

NASJONALISME: Ingen tvil om hvor sympatien ligger i gaten som fører ned til den katolske bydelen Bogside.

BYMUR: Bogside i dag, sett fra den historiske bymuren.

kede protestantiske forsvaret av Derry under katolikkenes beleiring i 1669. Mens det altså var nedlagt forbud mot borgerrettighetsmarsjer, fikk protestantene lov til å marsjere. Politiet advarte dem mot å gå for nær Bogside, men til ingen nytte. Da de kom nærmere ble de møtt med rasende tilrop, og ganske snart brøt det ut gatekamper. Politistyrkene fra Royal Ulster Constabulary (RUC) gikk inn for å roe ned gemyttene, men ble møtt med murstein og bensinbomber fra den katolske befolkningen. Politiet svarte med gummikuler og tåregass. Situasjonen var ute av kontroll.

Opprøret spredde seg til andre deler av Nord-Irland, spesielt Bel-

fast. Den britiske hæren måtte settes inn da den ble oppfattet som mer nøytral enn politiet av katolikkenes. Etter tre dager var opprøret slått ned. Men det fortsatte å ulme da det viste seg at hæren var mer opptatt av å opprette ro og orden enn å engasjere seg i å beskytte den katolske befolkningen mot overgrep fra protestantene.

Radio Free Derry

– Alle kan skrive på veggen nå. Den er blitt et Bogsides offentlige tavle.

Låra peker på den hvite veggen med påskriften «You are now entering Free Derry». Kanskje det mest kjente monumentet i Bogside. Under protestbølgen på

slutten av 1960-tallet organiserte Bogside seg som en fristat. Innbyggerne barrikaderte området og bevæpnet seg med jernstenger. Det ble en «no go»-sone for politiet og hæren. Den hvite veggen var aktivistenes møtested. Den hemmelige radiostasjonen Radio Free Derry spilte opprørslåter og oppmuntret til motstand.

I 1972 ble barrikadene slått inn og fjernet, men følelsen av å befinne seg i en fristat lever fortsatt når en går ned Rossville Street. All veggpropagandaen gir den et unikt preg, og det er beboerne selv som setter sitt preg på området.

Blodig søndag

Søndag ettermiddag 30. januar

1972 gikk mer enn 10 000 håpefulle demonstranter i tog nedover Bogside med kurs for Guildhall. Det var fortsatt håp om at kampen for like rettigheter kunne oppnås gjennom fredelige midler.

Fra Creggan Street gikk toget ned til William Street hvor den britiske hæren hadde stilt seg opp. De åpnet ild mot demonstrantene. Panikken brøt løs, demonstrantene la på sprang og spredte seg over et stort område. De britiske soldatene tok opp forfølgelsen. Bernard McGuigan (41) gjemte seg bak en vegg, men kom frem igjen for å hjelpe noen sårede. Han viftet med et hvitt lommetørkle. Det hjalp ikke. Han ble truffet av et skudd i bakhodet og falt, akkurat her hvor jeg står 50 år senere. ▶

SLAGET OM BOGSIDE: Da protestantene marsjerte provoserende nær den katolske bydelen Bogside, endte det i blodige gatekamper. På bildet har opprørere tatt stilling på toppen av taket til Rossville flats som lenge var Derrys mest kjente landemerker.

GETTY IMAGES

GETTY IMAGES

DREPT: Stedet hvor journalisten Lyra McKee ble drept av et fatalt hodeskudd under optøylene i Derry 18. april 2019.

The Troubles

Brukes om voldsbølgen fra 1968 til 1998, den mest intense perioden med indre konflikt i Nord-Irland.

Det startet med fremveksten av borgerrettighetsbevegelsen i 1968 og bruken av britiske militærstyrker i regionen fra 1969, og går frem til Det provisoriske IRAs kunngjøring av våpenhvile i 1998.

Uroen i Nord-Irland er grovt sett en konflikt mellom den protestantiske befolkningen (gjærne omtalt som unionister eller lojalister) som ønsker at Nord-Irland skal være en del av Storbritannia. Majoriteten er etterkommere etter innvandrere fra England og Skottland.

På den andre siden av striden finner vi katolikene som primært har irsk herkomst. Irland er historisk et katolsk land, og det store flertallet av befolkningen er katolikker. Katolikken i Nord-Irland defineres i hovedsak som nasjonalister eller republikanere som ønsker å løsrive seg fra Storbritannia.

- **IRA:** En katolsk paramilitær gruppe som kjemper for en samlet irsk republikk uavhengig av Storbritannia. I Norge er IRA ofte brukt synonymt med terrororganisasjonen PIRA (Provisoriske IRA). Denne gruppen brøt ut av den offisielle IRA da urolighetene for alvor ble trappet opp mot slutten av 1960-tallet.

- **UDA:** Også lojalistene har sine paramilitære grupper med Ulster Defense Association som den største. Den ble etablert i 1971 som et svar på IRA, og har som IRA stått bak en rekke drap.

- **Derry eller Londonderry?** Hvilket navn en bruker på Nord-Irlands nest største by er dypt forankret i landets politiske og kulturelle skille. Derry er det eldre navnet og fortrekkes av katolikken. Londonderry er den offisielle britiske betegnelsen og brukes gjerne av protestantene.

GETTY IMAGES

KRIGSSONE: Belfast og Derry (bildet) var i lang tid i praksis krigssoner. Britiske stridsvogner patruljerte gatene.

Visste du at...

Derry har en av de best bevarte historiske bymurene i Europa?

MARTYR: David (venstre) og Michael (høyre) poserer foran Red Hand Commando minnesmerket til Stephen McCrea som ble drept av medlemmer av Irish People's Liberation Organisation (IPLO) som stormet inn på puben Orange Cross Social Club i Belfast i 1989, og fyrte løs.

McGuigan var en av de 14 ubevæpnede demonstrantene som ble massakrert denne søndagen. Det som døde samtidig var håpet om en fredelig løsning på konflikten. At den britiske hæren kunne skyte med skarpt mot sivilbefolkningen utløste et politiske jordskjelv. Borgerrettighetsmarsjene opphørte, og IRA opplevde den største rekrutteringen i sin historie.

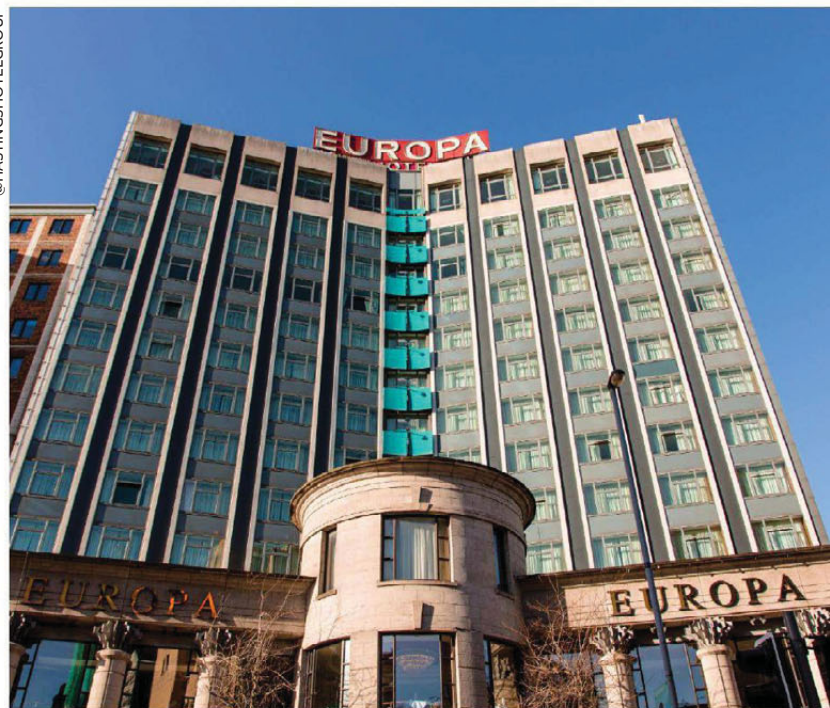
Oppe i «The Fountain», den protestantiske enklaven, kun 15 minutters gange fra åstedet for «den blodige søndagen», ser virkeligheten annerledes ut. Veggene skriker sånt som «Support Soldier F» og «Londonderry still under siege». Brostein i det britiske flaggets farger dominerer bybildet. Soldier F var trolig den mest aktive av de britiske soldatene under «blodige søndag»-massakren. Tidligere i år måtte

OLE JOHAN MOE

THE PEACE WALL: Siden konflikten i Nord-Irland eskalerte på tampen av 60-tallet, har protestantiske Shankill Road og katolske Falls Road vært selve symbolene på konflikten i Nord-Irland, gjerne omtalt som The Troubles. Gatene var i mange år skilt av en diger mur, kalt The Peace Wall. Slike murer finnes flere steder i Nord-Irland, særlig i Belfast og Derry, der den betente konflikten har hatt sine mest voldsomme utspill. Alle murene skulle etter planen være fjernet innen 2023 i henhold til den offentlig vedtatte strategien «Together: Building a United Community Strategy». Murene står fortsatt.

@HASTINGSHOTELGROUP

GETTY IMAGES)

UTSATT MÅL: Da Europa Hotel første gang åpnet sine dører sommeren 1971, skjedde det med smell. Og det var ikke fra champagnekorker. Hotellet hadde faktisk blitt utsatt for sin første bombe før det rakk å åpne.

han møte i retten, anklaget for drapene på William McKinney og James Wray, men saken utsettes stadig ettersom han ikke møter opp i rettssalen. Så lenge han ikke er dømt, beholder han sin anonymitet.

Tvilsom ære

Mandag 20. mars 1972 advarte en anonym telefonoppringning om at en bombe ville gå av i Belfast sentrum. 13 minutter senere eksploderte 45 kilo nitroglyserin i en bil parkert utenfor avisen News Letter. Syv personer ble drept. IRA sto bak. «Bloody Friday», 21. juli 1972, ble en av de verste dagene i Belfasts historie da Provincial IRA i løpet av én time detonerte 19 bomber. Over 23 bomber var utplassert, ifølge BBC. Ni ble drept og 130 skadet. 1972 ble det dødeligste året i The troubles, og Belfast ble omgjort

til en sikkerhetssone kalt «ring of steel».

Guiden Gabe forteller: – Hver dag ble sentrum stengt av klokken 18. Den eneste grunnen til at folk trakk ned dit var at de skulle på jobben eller handle. Alle puber og klubber flyttet ut. Resultatet ble et dødt sentrum. Det er noe livløst over Belfast sentrum også i dag. Butikker og kontorer. Etter mørkets frembrudd er det ingen aktivitet her. Men en tur innom den over 150 år gamle puben The Crown Liquor Saloon i Great Victoria Street er nærmest tvungende nødvendig. Da er man også rett i nærheten av Europa Hotel, som hadde den tvilsomme æren av å kunne titulere seg som «Europas mest bombede hotell». Hotellet ble rammet 33 ganger av IRA og Provisional IRA i tidsrommet 1970 til 1994.

– Vinduene ble blåst ut hver

OLE JOHAN MOE

FREDSMUREN: Så fant jeg endelig en vei rundt fredsmuren som deler Belfast.

Visste du at...

Harland & Wolff har verdens største tørrdøkk?

BRIAN MORRISON

bidige uke, mintes den pensjonert barkeeperen Paddy McAnerney da han ble intervjuet av The Irish Times i 2017.

Murene

– Hi! Snap a photo of us in front of the wall!

David og Michael er knapt nok tenåringer og virker beruset. De stiller seg stolt foran minnesmerket til Stephen McCrea. Shankill Road preges av sosialboliger. Her bor kun protestanter. I de fattige bydelene er segregeringen total. De britiske flaggene henger tett langs husveggene og minnesmerker over falne helter er tallrike. En høy mur dekker ut- og innsynet. Vest-Belfast er delt. Jeg går langs muren som er dekorert med bilder fra hele verden. Berlinmuren, Palestina-Israel-muren, USAs mur mot Mexico. Omsider

PAUSE FRA KRIGSMINNENE:
En pint eller flere på The Crown Liquor Saloon kan anbefales. Pubens historie strekker seg tilbake til 1880.

når jeg porten til den katolske siden av Falls Roads. Den er stengt. Det er den alltid på søndager etter klokken 15.

«Fredslinjene» i Belfast ble bygget i tiden etter at The Troubles startet og skulle være midlertidige. Totalt strekker de seg over 34 km. Murene er ønsket. 69 prosent av innbyggerne mener de er nødvendige for å hindre sekterisk vold. Og murene er plassert i de fattigste og mest vanskeligstilte områdene.

Å komme seg rundt murene tar tid. Endelig finner jeg en passasje. Irske flagg på husene. En katolsk

kirke. Et stort minnesmerke til ære for Bobby Sands, alias IRA aktivisten og poeten Robert Gerard Sands (1954-1981), som ble valgt inn i det britiske parlamentet, og som var den første som døde i sultestreik i det beryktede Maze-fengselet.

Aksjonen gjaldt de innsattes krav om å få tilbake statusen som politiske fanger (en rett de mistet i 1976). Sands ble et ikon og hans død utløste protester verden over. Muren på den katolske side er også dekorert, men her er det Palestina, kurdiske opprørere, Tamiltigrerne og Che Guevara som ruler. Identifisering med alle verdens okkuperte og undertrykte er overtydelig.

Fredsmurene som skiller Belfasts innbyggere skulle etter myndighetenes plan rives innen 2023, men står fortsatt. □

Slik kommer du hit

Fly mellom Oslo og Belfast går som oftest via en mellomlanding, pris fra rundt 3000 kroner t/r. En annen mulighet er å fly til Dublin. Det er god bussforbindelse mellom Dublin flyplass og Belfast (om lag to timer).

Dette kan du oppleve

Opplev en av verdens vakreste bilturer. The Causeway Coastal Route (kystveien) mellom Belfast og Derry går gjennom et magisk landskap, og flere steder langs veien ble brukt under filmingen av «Game of Thrones». OBS! Det er venstrekjøring i Nord-Irland (i likhet med Irland og resten av Storbritannia). Hvis du leier bil, velg automatgir, så slipper du å gire med venstrehanden.

Kranglefanter og stabeiser

Noen nekter plent å finne seg i hva andre bestemmer. I Kina må motorveier legges rundt hus. I Norge ble Arnold Juklerød tvangsinnlagt og stemplet som en sykelig kverulant etter lang kamp mot nedleggelse av en barneskole i Kragerø, mens Arne Pedersen ble landskjent da han nektet å betale bot for manglende bruk av redningsvest.

V
menn

**Vi gir deg saker
du ikke finner andre
steder – hver uke**

Bonaparte i sameland

Sommeren 1894 dukket en slektning av Napoleon opp i Finnmark, utstyrt med målebånd og egen fotograf. Hans oppdrag var av det besynderlige slaget: Ta portretter av den samiske befolkningen, og måle hodeskallene deres.

Skinnelangs i USA

Togene tar deg ikke helt til kanten av Grand Canyon eller Niagarafallene. Men nesten. En togreise med legendariske Amtrak kan være et godt alternativ til en tradisjonell amerikansk roadtrip. Vi gir deg oversikten over de beste langdistanserutene.

FASTE SIDER

Sløseriombudsmannen
Yans 10 på topp
TimeOut
Blinkskudd
Skjenkens historie
Kule sider
Ny viten
Bilmix
Grafikk
Kryssord
Sudoku
Vi Menn quiz
Reisemix

Brikken som felte sjakkmorderen

Alexander Pitjusjkin (50) bestemte seg for å drepe 64 mennesker
– like mange som det er ruter på et sjakkbrett. Han klarte det nesten.
For politiet ønsket ikke å etterforske ham.

Side 50

... og mye mer